

Magyar Földrajzi Társaság
Societas Geographica Hungarica
1872

FÖLDRAJZI
KÖZLEMÉNYEK

GEOGRAPHICAL
REVIEW

147. évfolyam, 1. szám
2023

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

A Magyar Földrajzi Társaság tudományos folyóirata

Geographical Review • Geographische Mitteilungen
Bulletin Géographique • Bollettino Geografico • Географические Сообщения

Főszerkesztő / Editor-in-Chief

JENEY LÁSZLÓ

Főszerkesztő helyettesek / Deputy Editors-in-Chief

EGEDY TAMÁS (felelős szerkesztő / Managing editor), BOTTLIK ZSOLT

Szerkesztők / Editors

HORVÁTH GERGELY, PAPP SÁNDOR

CSAPÓ JÁNOS (külkapcsolati menedzser / Manager for internationalisation)

Szerkesztőbizottság / Editorial Board

VEIT BACHMANN (DE), BENEDEK JÓZSEF (RO), DÁVID LÓRÁNT DÉNES,
DOMBAY ISTVÁN (RO), FÁBIÁN SZABOLCS, FODOR GYULA (UA),
GYŐRI RÓBERT, IONEL HAIDU (FR), ILLÉS SÁNDOR, STEVEN JOBBITT (CA),
KOZMA GÁBOR, LÓCZY DÉNES, PETER LUGOSI (UK),
MÉSZÁROS MINUCSÉR (RS), MUCSI LÁSZLÓ, SZABÓ GYÖRGY, TIMCSÁK GÉZA (SK),
TÍMÁR JUDIT, LADISLAV TOLMÁČI (SK), THOMAS M. WILSON (US, IE)

Tudományos Tanácsadó Testület / Scientific Advisory Board

ALEXANDR ARTEMYEV (KZ), MARIUSZ BARCZAK (PL), BARTA GYÖRGYI,
BELUSZKY PÁL, JÜRGEN BREUSTE (AT), BUJDOSÓ ZOLTÁN,
CENTERI CSABA, CSORBA PÉTER, DÖVÉNYI ZOLTÁN, FRISNYÁK SÁNDOR,
GRAŻYNA FURGAŁA-SELEZNIOW (PL), GÁBRIS GYULA, GÁL ZOLTÁN,
GYÖRGY OTILIA (RO), HUFNÁGEL LEVENTE, DORINA CAMELIA ILIEȘ (RO),
KERÉNYI ATTILA, BLAŽ KOMAC (SI), JOANNA KOSMACZEWSKA (PL),
KOVÁCS KATALIN, KOCSIS KÁROLY, KOVÁCS ZOLTÁN, MARI LÁSZLÓ, MEZŐSI GÁBOR,
MICHALKÓ GÁBOR, LADISLAV MURA (SK), PAJTÓKNÉ TARI ILONA, PAP NORBERT,
PAPP-VÁRY ÁRPÁD, MARIA PARADISO (IT), PENKSZA KÁROLY,
SZILÁRD LEHEL POSZET (RO), PROBÁLD FERENC, ANTON VAN ROMPAEY (BE),
MIHAELA SIMA (RO), PARIKSHAT SINGH MANHAS (IN),
SZABÓ JÓZSEF, SZABÓ SZILÁRD, SZILASSI PÉTER, TÓTH GÉZA, TARDY JÁNOS,
VARAJTI KÁROLY, MAREK WIĘCKOWSKI (PL)

A Földrajzi Közleményeket az alábbi adatbázisok indexelik:
Földrajzi Közlemények is abstracted/indexed in: EBSCO Information Services,
Ulrich's Periodicals Directory, Index Copernicus International, Crossref.

Szerkesztőség: 1112 Budapest, Budaörsi út 45. Telefon, fax: (06-1) 309-2683
E-mail: kozlemenyek@foldrajzitariarsag.hu. Honlap: www.foldrajzitariarsag.hu
Az MTA X. Földtudományok Osztályán kiemelt státuszba sorolt folyóirat.

A COVID-19 VILÁGJÁRVÁNY NÉHÁNY GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS KÖRNYEZETI KÖVETKEZMÉNYE FÖLDRAJZOS SZEMMEL

MCINTOSH-BUDAY ANDREA – KERÉNYI ATTILA

SOME ECONOMIC, SOCIAL AND ENVIRONMENTAL CONSEQUENCES
OF THE COVID-19 PANDEMIC: A GEOGRAPHICAL PERSPECTIVE

Abstract

Based on the specifics of the coronavirus epidemics (SARS, MERS) that preceded the COVID-19 pandemic, our study presents the causes and geographical pathways of the spread of the diseases. The global interconnectedness of human societies led almost necessarily to the emergence of the COVID-19 pandemic. We describe the routes of the global spread of the pandemic, including the role of aviation, and then examine the causes of the infection waves of the pandemic, and the methods of effective control. Regarding the effects of the pandemic on the global economy, we found that rich countries recovered from the crisis relatively quickly, while the suffering of the economies of poor countries was prolonged. Among the social impacts, we consider the widening gap between rich and poor and the educational backwardness of poor children to be serious. The beneficial environmental impact of the pandemic was only temporary. In order to avoid another pandemic changes to the urban environment and also in the society are necessary. The imagined green transformation of the world economy has not materialised, nor has the fight against global climate change become more effective.

Keywords: spread of pandemic, aviation, poverty, underdeveloped education, air pollution, climate protection, urban environment, green economy

Bevezetés

Jelen tanulmányunk a 2022-ben megjelent cikkünkhöz (MCINTOSH-BUDAY A. – KERÉNYI A. 2022) kapcsolódik. Ennek néhány megállapítását felidézünk, amivel az emberi társadalom fejlődése, a földrajzi környezet és a nagy járványok közötti kapcsolatra kívánjuk felhívni a figyelmet.

Elődeink a járványok feltételeit azzal teremtették meg, hogy a növénytermesztés céljából létesített állandó településeken az emberek egymással és a tenyésztett állataikkal együtt éltek, így állatokról emberekre kerülhettek át a kórokozók, majd ezek módosulásával az emberek is megfertőzhették egymást. A termelés fejlődésével meginduló kereskedelem lehetővé tette, hogy egy gócpontból távolabbi környezetbe is eljussanak a beteg emberek, és ott is terjesszék a fertőző betegségeket, s ezzel egyre nagyobb járványokat okozzanak. A járványokat gyakran súlyosabbá tette az éghajlat-ingadozás miatt bekövetkezett terméshiány és annak eredményeként fellépő éhínség, amely az emberi szervezetet legyengítette, s a fertőzésekre fogékonyabbá tette.

A nagy járványok jelentős szerepet játszottak az emberi társadalom életében: hozzájárulhattak társadalmak bukásához (Római Birodalom, azték, inka társadalom), más esetekben a járványok után a társadalmak fejlődése felgyorsult, a természeti környezet regenerálódott, a termelési potenciál nőtt, mint pl. az európai társadalmak esetében a 14. századi pestisjárványok után. A nagy földrajzi felfedezések és az ezekkel összefüggésben meginduló gyarmatosítás, majd a világkereskedelem kialakulása egyre kedvezőbb feltételeket biztosított a kórokozók világméretű terjedéséhez, pandémiák kialakulásához,

amelyek időről időre meg is érkeztek, mint a fekete himlő, a kolera vagy az influenza. A járványok hozzájárultak az orvostudomány fejlődéséhez: egyre tudatosabban alkalmazták az izoláció (karantén) módszerét, feltalálták a védőoltásokat, azonosították a betegségek kórokozóit, új gyógyszereket vezettek be (kiemeljük a 20. században felfedezett antibiotikumokat), felismerték a higiénia, a vízellátás és a szennyvíztisztítás fontosságát. Mindezeket az ismereteket továbbfejlesztve ma is alkalmazzák a járványok megelőzésére, ill. a betegségek gyógyítására.

Az orvostudomány fejlődése ellenére a mikrobák új és új járványos betegségeket okoznak, amelyek kihatnak a mai társadalom működésére is. A globális társadalom egyre erősebb összekapcsolódása a nemzetközi kereskedelem és turizmus, az ellátási láncok, a fokozódó migráció, a bővülő közlekedési hálózatok révén kedvező feltételeket teremtenek a kórokozók terjedésének. Az elmúlt két évtizedben a járványokkal foglalkozó kutatók és egyes világszervezetek is felhívták a figyelmet arra, hogy egyre nő a valószínűsége egy új pandémia bekövetkezésének (WEF 2006; LAFFERTY, K.D. 2009; AL–OMARI, A. et al. 2019; UZZOLI A. 2010). Az előrejelzések nem tévedtek: 2019 végén új kórokozó, egy addig nem ismert koronavírus jelent meg Kínában, amely 2020 márciusára világjárványt okozott. A COVID-19 pandémia nagy hatást gyakorolt a társadalomra és a gazdaságra, közvetlen és áttételes hatásai rövid, közép- és hosszú távon egyaránt tapasztalhatók (UZZOLI A. –KOVÁCS S. Zs. 2021).

Ebben a munkában azt tűzzük ki célként, hogy a COVID-19 járvány közvetlen előzményeiből kiindulva bemutassuk a furcsa kór terjedését, ebben kiemelten a légi közlekedés szerepét, majd a járvány megállítására tett kísérleteket, bemutatva, hogy melyek bizonyultak sikereseknek. Foglalkozunk továbbá azzal a kérdéssel, hogy az eddigi legjobban dokumentált pandémia adatai miért nem adnak teljesen hű képet a valóságról. Tanulmányunk második felében a világjárvány rendkívül sokrétű gazdasági, társadalmi és környezeti hatásai közül kiemelünk néhány, általunk különösen fontosnak ítélt hatást, s a folyóirat adta terjedelmi keretek között ezekkel foglalkozunk. A járvány világgazdasági hatását a járványügyi intézkedések miatti leállások következményei alapján értékeljük, s kitérünk az Európai Unió országainak sajátos helyzetére. Megvizsgáljuk továbbá, hogy a különböző országcsoportokban hogyan játszódtott le a gazdasági visszaesés és a kilábalás. A társadalmi hatások közül kiemelten foglalkozunk az emberi fejlettségi index (HDI) globális változásaival és a pandémia oktatásra gyakorolt hatásaival. Bemutatjuk továbbá az Egyesült Államokban végzett felmérés eredményeit, amely a társadalmi sebezhetőségi index (SVI) területi változásait tárja fel az államokon belül. Tanulmányunk befejező részében a járványnak a környezetre, ezen belül kiemelten a levegő szennyezettségére és a városi környezetre gyakorolt hatásaival foglalkozunk, majd elemezzük a gazdaság zöld átalakulására tett próbálkozásokat.

A COVID-19 pandémia előzményei, a társadalmak összekapcsoltságának szerepe a járvány terjedésében

A COVID-19 egy betegség neve, amit egy új koronavírus okoz. Tulajdonképpen rövidítés: az elnevezésben a CO a korona, a VI a vírus, a D a betegség angol nevének rövidítése, a 19 pedig a betegség megjelenésének éve. A betegség okozója a SARS-CoV-2 jelű vírus, amely a századunk elején járványt okozó SARS-CoV vírus módosult változata (SARS = Severe Acute Respiratory Syndrome).

Századunk első koronavírus-járványa a *SARS-járvány* volt, amely 2002–2003-ban játszódott le. 26 országban okozott fertőzéseket, de nem terebélyesedett világjárvánnyá.

A legtöbb ember Kínában és több délkelet-ázsiai országban betegedett meg, ezért *ázsiai SARS-járványként* is szokták említeni, bár Európában, Észak-Amerikában és Afrika néhány országában is felütötte a fejét. A betegség cseppfertőzéssel terjedt, és különösen az idősebbek körében volt súlyos lefolyású, az összes betegre számítva is jelentős (átlagosan 9,5%-os) mortalitással.

2012 és 2014 között egy újabb, szintén légzőszervi megbetegedést okozó koronavírus jelent meg a Közép-Keleten, amelyet ezért MERS-CoV-nak neveztek el (Middle East Respiratory Syndrome = MERS). A betegség a SARS-nál is súlyosabb lefolyású volt, és a halálozási arány elérte a 35%-ot. Szerencsére a megbetegedések száma csak 836 volt. A MERS-CoV vírus 2014 után sem tűnt el a leginkább érintett Közép-Keletről, így a szétgurcolásának is folyamatosan fennállt a veszélye (MOSLEY, M. 2020). A WHO már ekkor kijelentette, hogy a MERS-járványt okozó vírus egyike azoknak a koronavírusoknak, amelyek egy jövőbeni járvány valószínű okai lehetnek (UZZOLI A. 2020).

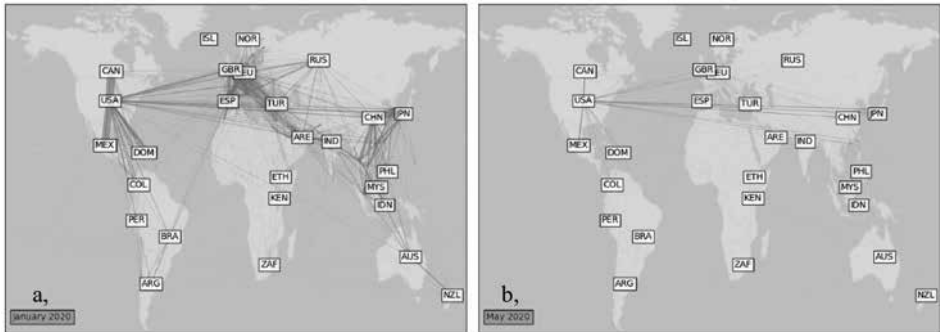
Az emberi társadalom globális összekapcsoltsága a 21. század elejére olyan mértékűvé vált, hogy a nemzetállamok elszigetelt gazdálkodása aligha lehetséges, hisz az ellátási láncok globális hálózata szinte minden országot elér, és az azok működésében fellépő zavarok a nemzetállamok gazdaságában is súlyos gondokat okoznak. A nemzetközi kommunikáció és adatáramlás tovább erősíti az összekapcsoltságot. Az emberek valós mozgását a kereskedelem, általában az üzleti élet, a nemzetközi turizmus és a növekvő migráció motiválja. Milliárdok mozgását könnyíti meg és gyorsítja a nemzetközi légitforgalmi hálózat, az autópályák és vasútvonalak nemzetközi hálózatainak fejlődése. KHANNA, P. (2017) *hiperglobalizációnak* nevezi ezt a folyamatot. Mindezek a globális adottságok különösen a cseppfertőzéssel terjedő járványos betegségek széthurcolását segítik elő.

2019. december 30-án a kínai Vuhan városában a betegek egy csoportján ismeretlen eredetű tüdőgyulladás (pneumóniát) észleltek. Ezeknek a betegeknek a szervezetéből 2020. január 7-én a már említett új koronavírus, a SARS-CoV-2-t izolálták, az általa okozott betegséget pedig a WHO 2020. február 11-én COVID-19-nek nevezte el. A járvány kitörésének okát nem sikerült egyértelműen megállapítani, de a szakemberek többsége a vuhani élőállat-piacot tartja a fertőzés elsődleges forrásának: a denevérektől származó vírus a feltételezések szerint a piacon árusított tobzoskák közvetítésével kerülhetett az emberre. Kínában a vírus gyors terjedését több tényező segítette. Vuhan 11 millió lakosú város, rendkívül nagy a forgalma, mégpedig minden közlekedési ágazatban. A járvány terjedése szempontjából a légi közlekedés volt a legfontosabb: turisták, üzletemberek, politikusok járták a világot, és vitték el a vírust a legtávolabbi országokba is, ahol az emberek egymásnak adták tovább.

A vírus igen gyorsan terjedt, és két hónap alatt minden kontinensen tömeges fertőzéseket, ill. megbetegedéseket okozott. 2020. március 11-én a WHO *világjárványnak minősítette a COVID-19 betegség terjedését.*

Érdeemes azonban visszatekinteni a pandémia előtti évekre. JOVANOVIĆ, A. et al. (2020) tanulmányukban utaltak arra, hogy a globálisan összekapcsolt társadalomban már évekkel ezelőtt fennállt egy nagy világjárvány veszélye, aminek gyors terjedésében nagy szerepe lesz a légi közlekedésnek. A hazai szerzők közül UZZOLI A. (2010) hasonló figyelmeztetést fogalmazott meg. A COVID-19 pandémia igazolta az előrejelzéseket. Az *1a. ábrán* látjuk a világ nemzetközi légi járatainak hálózatát 2020 januárjában, közvetlenül a pandémia kitörése előtt, valamint az *1b. ábrán* a 2020 májusi állapot szerintit. Sajnos a politikusok és a légitársaságok vezetői nem elég hamar értették meg, hogy a légi közlekedés eszköze és közege is a SARS-CoV-2 vírus terjedésének. Az intézkedések gyorsaságán és hatékonyságán sok múlott, de mivel csak a világjárvány bejelentése után alkalmazták széles körben a járatok felfüggesztését, ezek az intézkedések elkéstek. A vírus ekkor már

csaknem minden országban jelen volt és terjedt tovább, hiszen a másodlagos és harmadlagos csomópontokból kiinduló regionális útvonalakon (légi, vasúti és közúti forgalomban) tovább utazók szétterítették a vírust.

1. ábra A nemzetközi légi járat-hálózat 2020 januárjában (a) és 2020 májusában (b), SUN, X. et al. (2021) szerint
 Figure 1 The network of international flights in January 2020 (a) and in May 2020 (b) according to SUN, X. et al. (2021)

A repülőterek és a repülés szerepét a járvány terjedésében tudományos módszerekkel is vizsgálták (SUN, X. et al. 2021). Laikusok számára egyértelműnek tűnik, hogy egy zárt repülőgép-kabinban a fertőző betegségek átadásának nagy a kockázata. Az elemzések bizonyították, hogy egy adott út során az aktuális kockázat megállapítása korántsem egyszerű feladat, mivel nagyszámú változó játszik szerepet a folyamatban. Ilyenek: az aeroszoklok mozgása a belső légtérben, a vírusok kiáramlása a fertőzött személyből és további mozgása, az utasok egészségi állapota, a viselt maszkok hatékonysága stb. (SUN, X. et al. 2021). Egy repülőút során nagyon kicsi a megfertőződés valószínűsége, ha a repülési protokoll a következőket tartalmazza: nagy hatékonyságú szűrők alkalmazása, gyors tesztelés, keresőkutyák, szabályos fertőtlenítés és az utasok szakszerű forgalomirányítása (BIELECKI, M. et al. 2021).

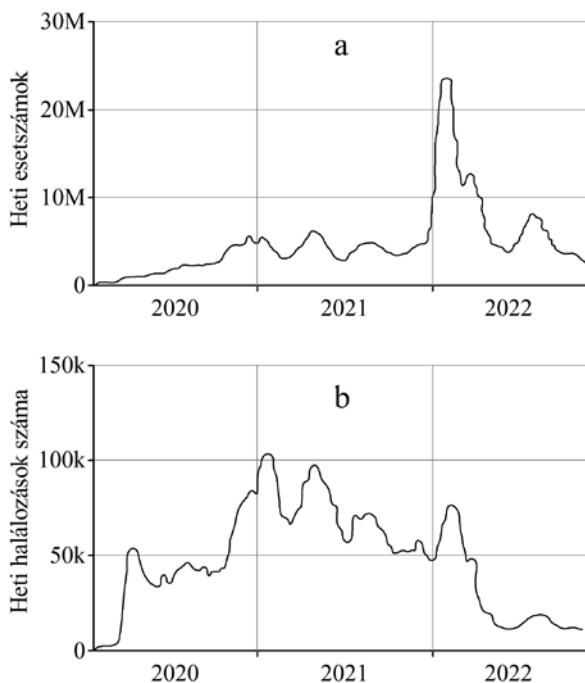
CHEN, J. et al. (2020) vizsgálataik során arra az eredményre jutottak, hogy a repülőgéppel utazókra nagyobb fertőzésveszélyt jelent a repülőtér megközelítése és a repülőtéren való mozgás, mint maga a repülőgépen való utazás, különösen, ha nagy a forgalom. A potenciálisan fertőző személyeket lehetőleg még a beszállás előtt ki kell szűrni.

A vilá járvány lefolyása

Ez a legjobban dokumentált vilá járvány – az adatok mégsem pontosak. Ahhoz, hogy megértsük ezt az ellentmondást, először a betegséggel és tüneteivel kell foglalkoznunk. A SARS-CoV-2 vírus alapváltozata közepesen fertőző, mégis gyorsan terjedt, mert sok tekintetben kiszámíthatatlan. Így például akkor is fertőző, ha a virushordozó személy semmilyen tünetet nem mutat. Miközben a fertőzött jól érzi magát, ha olyan helyen fordul meg, ahol sok ember tartózkodik, több tucat embert is megfertőzhet. Az is hozzájárult a vírus terjedéséhez, hogy sok esetben az enyhe tünetek is csak a fertőzéstől számított öt nap múlva jelentkeztek, miközben azonban ezek az emberek is továbbadhatták a vírust (MOSLEY, M. 2020). Ha a lappangási idő alatt repülőgéppel utaztak, a fertőzött személyek akár a fertőzés helyétől 10 000 km-re vagy még távolabb is megfertőzhettek más embereket.

Mindéből az következik, hogy a fertőzöttek tényleges száma mindig magasabb, mint az igazolt fertőzötteké. A pontatlanságot az is növelte, hogy nem volt egységes, minden

országban alkalmazott módszertani protokoll a tesztelésről (mennyiségi és minőségi követelmények). Bár a WHO kiadott irányelveket ezzel kapcsolatban, több ország egészségügyi hatóságai – különböző okok miatt – ezt nem tartották be. A halálozási adatok elvileg pontosak lehetnének, de ebben az esetben sem voltak egységesek azok a szempontok, amelyek alapján az egyes országokban a koronavírus áldozatait regisztrálták. Arról van szó, hogy nagyon sok beteg olyan súlyos alapteregségben szenvedett, hogy a koronavírus-fertőzéstől függetlenül is rövid időn belül elhunyt volna. Ilyen esetekben a halál okaként nem mindig a COVID-19 betegséget jelölték meg. A világ országaiból befutó adatok összegzését a legmegbízhatóbb módon a Johns Hopkins University végezte el, és honlapján naprakészen tette közzé. A járvány globális lefolyását 2022 szeptember végéig terjedően a 2. ábrán követhetjük nyomon. (Megjegyezzük, hogy egyes országokban a lakosság általános egészségi állapota és a járványvédelmi intézkedések különbségei miatt a globális járványhullámoktól eltérő időbeli változásokat figyeltek meg a fertőzések és halálozások számában, de ezekkel az eltérésekkel nem foglalkozunk.) A fertőzöttek számának hullámzó alakulásában nagy szerepe volt a SARS-CoV-2 vírus rendkívüli változékonyságának. A mutációval keletkező vírus-változatokat a WHO a görög ábécé betűivel jelölte. A járvány első évében a vuhani alapvírus dominált a betegség terjedésében, majd az *alfa mutáns* vált meghatározóvá, különösen az európai harmadik hullám kialakulásában. 2021 nyarától a *delta mutáns* gyors ütemben növelte a megbetegedések számát, s ezzel világméretben is domináns lett; meghatározta a járvány negyedik hullámát, de a legnagyobb változást kiugróan magas fertőzésszámmal az *omikron mutáns* okozta az ötödik hullám uralkodó vírusvariánsaként (2. ábra).

2. ábra Az igazolt fertőzöttek (a) és a halottak (b) heti számának változása a világon a COVID-19 pandémia során 2020 február és 2022 szeptember között a Johns Hopkins University adatai szerint (JHU 2022)
 Figure 2 The weekly number of verified cases (a) and deaths (b) in the world during the COVID-19 pandemic between February 2020 and September 2022 according to the data of the Johns Hopkins University (JHU 2022)

A járvány *első globális hullámának* az volt a jellegzetessége, hogy az alacsony fertőzésszám mellett 2020 áprilisában a halálesetek száma már heti 50 ezerhez közelített. Ebben az időben a tesztelés sok országban elmaradt a WHO által javasolttól, ezért az első hullámot a halálozások növekedése jellemezte (2. ábra), a fertőzöttek száma irrégulisan alacsony volt. A betegség ellen nem volt gyógyszer, sem védőoltás, így az ún. *nem gyógyszerészeti módszerek* (NPI = non pharmaceutical interventions) alkalmazásával igyekeztek fékezni a járványt. Ide tartozik a fertőzöttek és a potenciális fertőzöttek karanténba helyezése, távolságtartás, a testhőmérséklet ellenőrzése, a tömegrendezvények betiltása, szórakozóhelyek, éttermek bezárása, az arcot és orrot eltakaró maszk viselése, gyakori fertőtlenítés, tesztelés stb. Ebben Kína bizonyult a legsikeresebbnek, bár a lakosságot megviselték a szigorú intézkedések. Vuhant és további 18 várost, mintegy 56 millió embert karanténba zártak, nem hagyhatták el az otthonukat, csak az egészségügyi alkalmazottak és a hatóságok képviselői mozoghattak az utcákon. A lakosság minimális ellátásáról gondoskodtak. A védekezés eredményes volt: 2020 áprilisában Kínában gyakorlatilag megszűnt a járvány, miközben a világ többi részén egyre gyorsabban terjedt a vírus. Megjegyezzük, hogy a „zéró-covid” politika ellenére később Kínában is egy-egy városban vagy régióban alakult ki fertőzési góc, de az ország vezetői kitarítottak a rendkívül szigorú járványkezelés mellett, azaz addig fenntartották a hatósági intézkedéseket, míg nullára nem csökkent a fertőzöttek száma. Európában Olaszország, Franciaország, Spanyolország és az Egyesült Királyság volt a leginkább érintett, Észak-Amerikában pedig az Egyesült Államokban betegedtek meg a legtöbben (UZZOLI A. 2020).

2020 végén a járvány *második hulláma* kezdődött el: meglódult az esetszám és lényegesen nőtt a halálozások száma is. Az utóbbi adat 2021 január végére heti 100 ezer (az egész járvány legmagasabb szintjére) emelkedett. A második hullám idejére már nagyon sok tapasztalat gyűlt össze a járvány megelőzését, ill. a vírus terjedésének lassítását célzó intézkedésekkel kapcsolatban, így egy kutatócsoport egzakt elemzést végezhetett ebben a témakörben (HAUG, N. et al. 2020). Az eredmények azt jelezték, hogy az NPI-k megfelelő kombinációja szükséges ahhoz, hogy megfékezzük a vírus terjedését. Olykor a kevésbé költséges, jól megválasztott intézkedések együttes hatása hatékonyabb lehet, mint a drasztikus, de sok esetben nagyon költséges intézkedéseké. Az is bebizonyosodott, hogy a jó szervezés, a digitális eszközök széles körű használata és a lakosság együttműködése a hatóságokkal ugyancsak hozzájárul az eredményes védekezéshez. Európában az első hullám során tapasztalt nyugat-keleti kettősség (nyugaton több, keleten kevesebb fertőzött) a második hullám során módosult: a fertőzöttebb területek keleti irányban tolódtak el (KOVALCSIK T. et al. 2021).

ELLIOTT, R. J. R. et al. (2020) tanulmányukban arra hívták fel a figyelmet, hogy a politikai *beavatkozások időzítése döntő* a járvány lefolyása és következményei szempontjából. Azokban az országokban, amelyekben az első megbetegedések hatására gyors intézkedések születtek, kevesebb beteg és halott volt, mint ahol az intézkedések késlekedtek. Pozitív példaként Tajvant említik a szerzők. Ahol pedig alábecsülték a COVID-19 hatását, és sokáig késlekedtek a hatékony intézkedésekkel (pl. Egyesült Államok, Egyesült Királyság és még néhány európai ország), ott tragikusan sokan haltak meg.

A járvány *harmadik hulláma* 2021 tavaszán játszódott le, májusi csúccsal, amikor a heti halálozási számok elérték a 96 ezret, az igazolt fertőzések száma pedig heti 5,7 millióra rúgott. A szomorú adatoknak az a furcsasága, hogy ekkor már többféle védőoltás állt az országok rendelkezésére, igaz, a gazdagabb országok sokkal előnyösebb voltak, ennek megfelelően sikeresen növelték a lakosságuk átoltságot. Ez mégsem jelentette azt, hogy a gazdagabb országokban csökkent volna a járvány terjedése. Kiderült, hogy a vakcinák nem védenek meg a fertőzéstől, sőt még a haláltól sem mindenkit, így a járvány sem állt

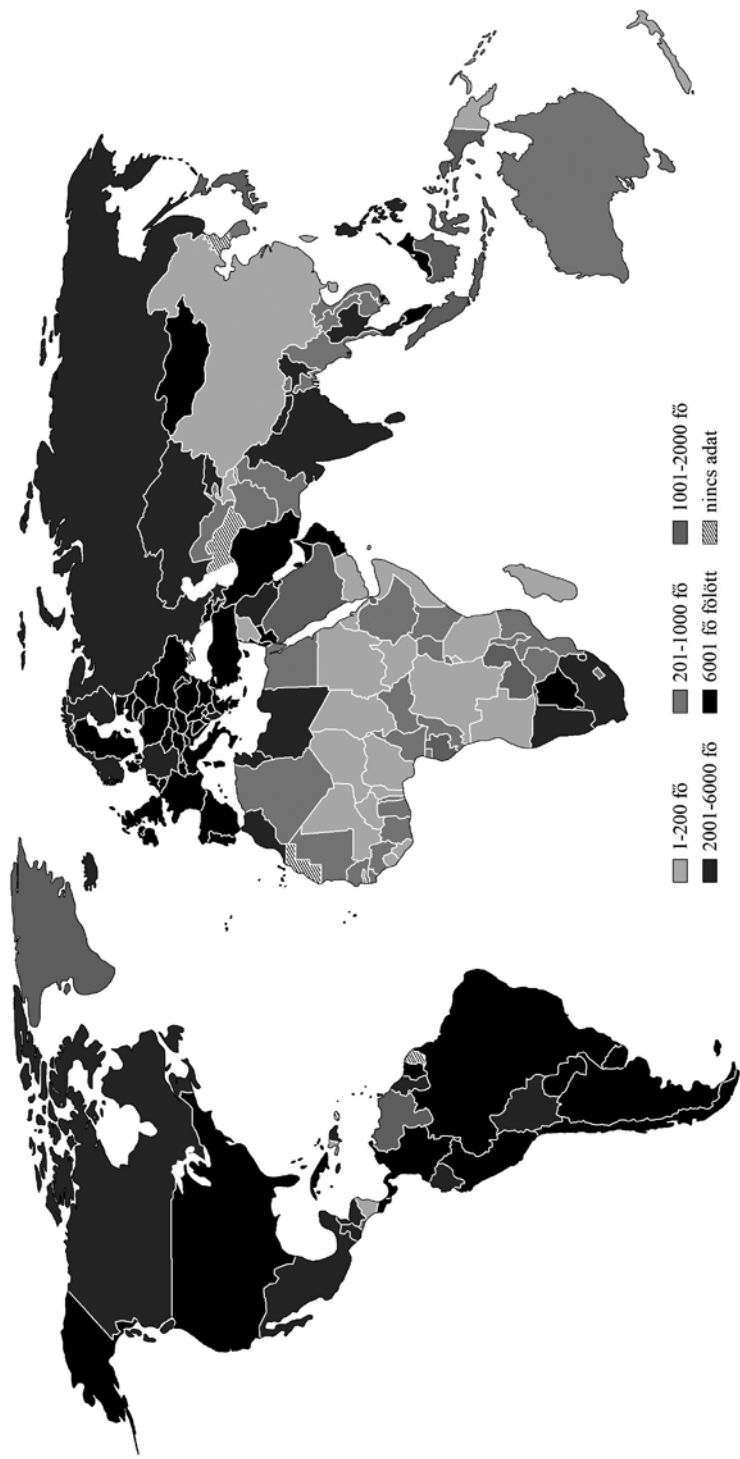

le, de a betegség súlyossága az oltottak körében mérséklődött és a halálesetek aránya lényegesen csökkent. Továbbra is szükség volt a nem gyógyszerészeti beavatkozásokra. Dél-Korea azon országok közé tartozott, amelyek valódi sikereket értek el a járvány elleni védekezés terén. Az ország közel 51 millió lakosából 2021. szeptember 20-ig 1651-en haltak meg, ami 1 millió lakosra vonatkoztatva 32 halálesetet jelent. Magyarországon ez az érték eddig az időpontig 3075 haláleset volt, ami rendkívül magas érték, és ez az okok alapos kivizsgálását utólag is indokolta teszi. Valószínű, hogy a szomorú adathoz az is hozzájárult, hogy Magyarország a főbb egészségmutatók alapján a világ fejlett országai között a járvány előtt is a sereghajtók közé tartozott (KOVÁCS S. Zs. – UZZOLI A. 2020). Dél-Koreában a járvány kezdetétől hatékony és gyors intézkedéseket hoztak az ország vezetői: széles körű tesztelés a fertőzöttek felderítése céljából, a karantén-intézkedések fegyelmezett betartása, ehhez kapcsolódóan kontaktuskutatás, iskolák, közparkok, edzőtermek bezárása, tömegrendezvények betiltása, kötelező maszkviselés és a lehetőségekhez mérten távolságtartás. Mindezek mellett az ország gazdasága is működőképes maradt.

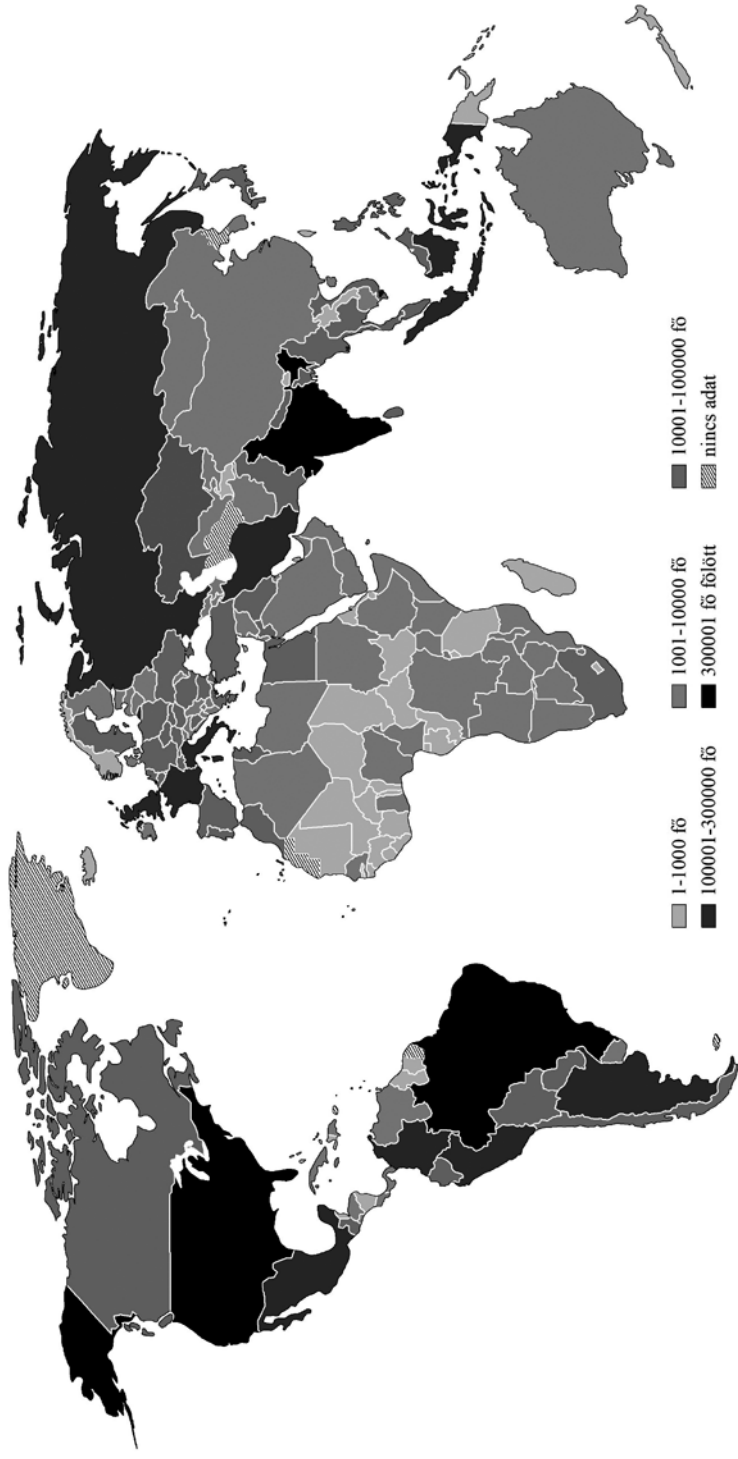
2021 őszén játszódott le a járvány *negyedik hulláma* a korábbiaknál kisebb maximumokkal: heti 4,5 millió fertőzöttel és 70 ezer halottal tetőzött. Összefoglalva a járvány 2021-es alakulásának legjellemzőbb vonásait, a következőket állapíthatjuk meg. 2021 első felében a legtöbb országban lezajlott az alfa variáns dominanciájával jellemezhető harmadik hullám, de egyre inkább terjedt a delta variáns. Az északi félteke nyarán a járvány az előző nyárhoz hasonlóan mérséklődött, a halottak száma sok országban lényegesen csökkent. A helyzet az egy évvel korábbi állapothoz képest azért volt kedvezőbb, mert az európai országok többségében és a világ más fejlett országaiban nyár végére az átoltottság mértéke (40–60%) már közeledett a korábban elképzelt nyájjimmunitás megvalósulásához. A vírusváltozatok gyarapodásával azonban kiderült, hogy a nyájjimmunitás eléréséhez 80–90%-os átoltottság szükséges, amibe beleértendő a betegségen átesettek is. A világ országainak fertőzöttségét ebben az időben a 100 ezer lakosra jutó regisztrált esetszámok alapján a 3. ábrán mutatjuk be. Európa országainak többsége, Észak- és Dél-Amerika nagy része a legfertőzöttebb területek közé tartozott. Ázsiában Irán, India, Oroszország és Mongólia volt az átlagosnál fertőzöttebb, miközben zéró-covid politikája következtében Kína egyike volt a legkevésbé fertőzött országoknak, s Belső-Ázsiában is alacsonyok voltak a fajlagos esetszámok. Afrika országainak többsége – a kontinens északi és déli államai kivételével – a kissé fertőzött kategóriába tartozott, s hasonló helyzetben volt – más okok miatt – Ausztrália és Új-Zéland is. Az utóbbi két ország tudatos elszigetelődése miatt került viszonylag kedvező helyzetbe. Ez a globális kép – a tudatos elszigetelődések kivételével – jó összhangban van a világ országainak összekapcsoltságával.

A covid-halálozásokat ábrázoló térkép (4. ábra) az abszolút számok alapján készült. Ebben az esetben az országok lélekszáma, az egészségügyi ellátó rendszerek fejlettsége, a járvány megfékezését szolgáló intézkedések hatékonysága, az emberek fegyelmezett-sége és még számos más tényező is hozzájárult a bemutatott helyzetkép kialakulásához. A legtöbb haláleset az Egyesült Államokban, Braziliában és Indiában történt. Ez a megállapítás nemcsak a térképen ábrázolt időpontra érvényes, hanem a járvány további szakaszára is, aminek során az Egyesült Államokban egy-, Braziliában és Indiában félmillió fölé emelkedett a halottak száma. Észak-Amerikában Mexikóban, Dél-Amerikában Peruban haltak meg kétszázezernél többen. Európában Oroszország, Franciaország, az Egyesült Királyság és Olaszország, Ázsiában pedig Irán és Indonézia adatai emelkedtek ki, valamennyi esetben százezer feletti értékekkel. A mérsékeltbb halálozási adatok általában a kevésbé fertőzött országokra jellemzők (vö. 3. és 4. ábra).

A 2021. év végén a rendkívül fertőző vírusváltozat, az omikron, minden korábbinál gyorsabb ütemben terjesztette a COVID-19 betegséget. Ez az *ötödik hullám* 2022 január-

3. ábra A COVID-19 fertőzöttek 100000 főre vetített száma a világ országaiban 2021 szeptemberében (Kanada kormánya 2023)
 Figure 3 Number of COVID-19 cases per 100000 population in the countries of the world in September 2021 (Government of Canada 2023)

4. ábra A COVID-19 halálos esetek száma a világ országaiiban 2021. szeptemberében (Kanada kormánya 2023)
 Figure 4 Number of COVID-19 deaths in the countries of the world in September 2021 (Government of Canada 2023)

jában tetőzött igen magas, 23 millió feletti heti esetszámmal (2. ábra). Szerencsére az omikron nem bizonyult olyan halálosnak, mint a korábbi vírusváltozatok, így a nagy esetszám ellenére a heti halálosok maximuma csak kevéssel emelkedett 75 ezer fölé.

A járvány első két éve (2020 és 2021) során a mérsékelt övezeti országokban megfigyelt szezonális is arra utalt, hogy idővel az influenzához hasonló idénybetegséggé szelídülhet a COVID-19. 2022-ben azonban az omikron vírusváltozat variánsai *nyári betegség-hullámot*, globálisan a *hatodik járványhullámot* okozták. Ez a tény is bizonyítja a vírus különleges variabilitását, és teszi nehezzé jövőbeli viselkedésének becslését. 2022-ben az országok nagy része már úgy élte az életét, mintha a pandémia elmúlt volna, pedig a vírus velünk maradt, és újabb járványhullámok kialakulása sem zárható ki. 2022 október végéig több mint 6,5 millió ember halt bele a betegségbe, ami ugyan jelentős szám, de messze elmarad az 1918–20. évi spanyolnátha-járvány pusztító hatásától (McINTOSH-BUDAY A.–KERÉNYI A. 2022).

A járvány előrehaladtával a kutatók azzal is foglalkoztak, hogy mit kellene tenni ahhoz, hogy többé ilyen járvány ne következzen be. CAWTHORN, D. M. et al. (2021) már a járvány csúcán arról írtak, hogy egy újabb hasonló járvány elkerüléséhez be kell zárni a „nedves piacokat”, és meg kell szüntetni a globális vadállat-kereskedelmet. ORENSTEIN, R. I. (2021) erre a javaslatra reagálva a következő észrevételeket tette. Nincs széles körű egyetértés a tudósok között a tekintetben, hogy a COVID-19 betegség egy vadállatpiacról származik. (Ugyanakkor a cikkében leírt elemzés is ezt erősíti.) A szerző arra is utal, hogy a virológusok és epidemiológusok már jóval a COVID-19 járvány kirobbanása előtt óvtak a vadállatpiacok működésétől, mint a pandémiák kiinduló helyeitől. A döntéshozók nem hallgattak a szakemberekre és azt állították, hogy a vadállatpiacok bezárása nem állítja meg a járvány terjedését. ORENSTEIN arra is figyelmeztet, hogy a vadhús a szegények megélhetéséhez járul hozzá, ezért e piacok azonnali bezárása komoly ellátási problémákat okozna a szegény körzetekben. ANDERSSON, A. A. et al. (2021) viszont adatokkal bizonyítják, hogy a globális vadkereskedelem 11 milliárd USD/év értékéből a rurális térségek nem egészen 1%-ban részesednek, és arra utalnak, hogy a COVID-19 költségei ennél nagyságrendekkel nagyobbak, a rurális térségeket közvetlenül érintő ökoturizmus csökkenése önmagában is katasztrofális jövedelem-kiesést okozott. Ezzel elérkeztünk ahhoz a problémához, hogy a világjárvány milyen hatással volt a gazdaságra és a társadalomra.

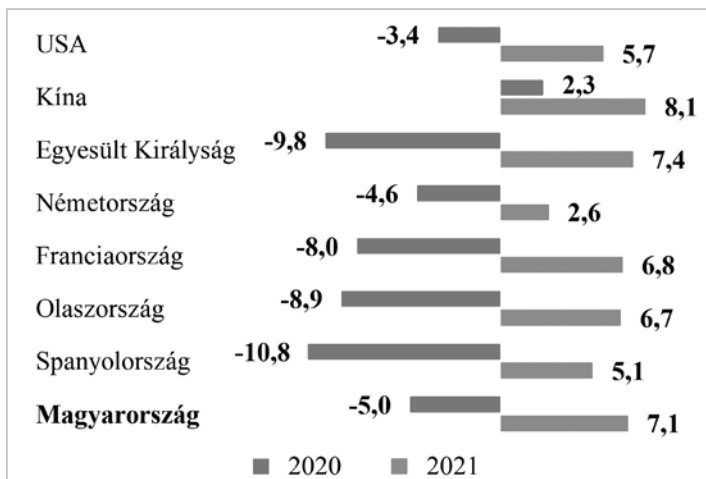
A COVID-19 járvány hatása a globális gazdaságra

Az alábbi elemzésünk 2020 és 2021-re vonatkozik. 2022 februárjában Oroszország megtámadta Ukrajnát, és az elhúzódó háború új világgazdasági helyzetet teremtett. Ennek értékelése nem tartozik tanulmányunk célkitűzései közé.

A COVID-19 járvány a globális gazdasági folyamatokra sok tekintetben különleges hatást gyakorolt. A járvány először Kínát bénította meg, elsősorban a szükséges lezárások miatt, mivel egyes ágazatok működése teljesen leállt. Kína a világ második legnagyobb gazdasági hatalma, s óriási exportja révén a világ első számú beszállítója, így gazdaságának megbénulása rendkívüli mértékben és nagyon gyorsan hatott az egész világgazdaságra. De a többi ország is korlátozó intézkedéseket hozott, így az ipari termelés mellett a szolgáltatások is akadozni kezdtek, illetve egyes ágazatok, mint például a polgári légi közlekedés, az idegenforgalom és a vendéglátás szinte teljesen leállt, a munkanélküliség rohamosan nőtt. Az IMF *nagy leállásnak* (Great Lockdown) nevezte el ezt a gazdasági sokkot.

A kormányok ugyan eltérő módon próbálták csökkenteni a járvány gazdaságra kifejtett hatását, de jellemző volt, hogy hatalmas összegeket fordítottak a költségvetési mentőakciókra. Az IMF (2021) becslése szerint ez világméretben több mint 10 000 milliárd USD lehetett. Ebben benne vannak a cégeknek és magánszemélyeknek nyújtott támogatások, az adóbevételekről történt lemondások. Az USA és az EU a leállt ágazatokban foglalkoztatottak fizetésének kisebb-nagyobb részét átvállalta, a munkanélküli ellátást sok országban kibővítették. Ennek az lett a következménye, hogy a költségvetési hiány sok államban rekordokat döntött.

Már a járvány alatt meglátszott a különbség a gazdasági folyamatokban a fejlett világ (elsősorban Nyugat-Európa és az USA), valamint a feltörekvő ázsiai országok (elsősorban Kína) között. Kínából indult a világjárvány, de nagyon határozott intézkedésekkel sikerült hamar úrrá lenni rajta, így a gazdasági válságból is hamarabb kezdett kijönni. Míg itt az átmeneti gazdasági visszaesés 4% körüli volt, Európában 7–8% volt a jellemző érték. 2020 egészére számítva Kína gazdasága 2,3%-kal gyarapodott, ami az adott körülmények között jó teljesítménynek számít (5. ábra).

5. ábra Néhány ország gazdasági kilátásai: a GDP változása (%) 2020-ban és 2021-ben
 Adatforrás: IMF 2021, 2022
 Figure 5 Economic prospects for some countries: changes of GDP (%) in 2020 and 2021
 Data source: IMF 2021, 2022

A talpra állásban 2021-ben a fejlett nyugati országok közül az USA hamarosan meghatározó szerepet játszott. Ehhez hozzájárult, hogy a lakosságának immunizálásában (a vakcinák gyártásában is) – a kis lélekszámú Izraellel együtt – élen járt, és ennek megfelelően a gazdaság nyitásában is diktálta az ütemet. A szövetségi kormány az ehhez szükséges pénzmennyiséget is biztosította.

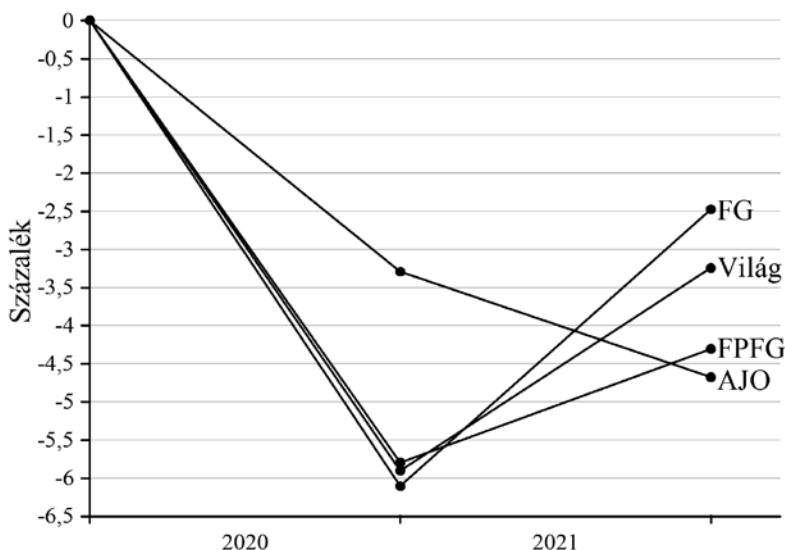
A gazdasági kilátások értelemszerűen különböztek az egyes országokban, mint ahogy a 2020-as gazdasági visszaesésben is nagyok voltak a különbségek. Az 5. ábrán látjuk, hogy azokban az országokban, ahol a turizmus fontos ágazat (pl. Spanyolország, Olaszország), nagyobb mértékű volt a visszaesés, így alacsonyabb bázisról a növekedés is jelentősebbnek bizonyult.

Az ábrán azt is megfigyelhetjük, hogy a gazdasági kilátásokban nincsenek nagy különbségek az Unió országaiban, mivel a gazdasági fellendülést jelentősen segítette

az EU helyreállítási alapja. Különleges helyzetben voltak az Európai Unió közép- és kelet-európai régiójában elhelyezkedő (korábbi szocialista) országok. Ezek ugyanis szerencsés helyzetbe kerültek, mivel az Unió által biztosított felzárkóztatási alpból komolyan csökkenthették a pandémia okozta gazdasági károkat, és hamar beindíthatták a fellendülést. Az azonban hosszú távú hatásait tekintve nem volt mindegy, hogy mire költötték ezeket a jelentős összegeket. Azok az országok tették helyesen, amelyek a sikeres járványkezelésen túl a minőségen alapuló versenyképesség korszakára igyekeztek felkészülni, visszaszorították a korrupciót, erősítették az ezt szolgáló intézményeket, a tudásgazdaságot megalapozó szakpolitikákat dolgoztak ki és alkalmazták (GYÖRFFY D. 2020, 2021). A régióban a legsikeresebben Litvánia, Észtország, Csehország és Szlovénia szervezte gazdaságát az említett elveket követve. Közülük is a két kis balti ország nyújtotta a legjobb teljesítményt: Litvánia gazdasága például csak 0,8%-kal esett vissza 2020-ban, szemben Románia 3,9%-ával és Magyarország 5,0%-ával, ahol nem hatékony beruházásokba fektették a pénzt.

2021 őszén felerősödtek a pesszimista hangok a világgazdaságban zajló folyamatokkal kapcsolatban. A Világbanknak a pandémia hatásairól szóló értékelése a gazdasági válság egyik súlyos következményére hívta fel a figyelmet (The World Bank 2021). Ezek szerint *a gazdagok és szegények közötti szakadék tovább nőtt*. A globális népesség leggazdagabb 20%-ának a bevétele 2020-ban 5%-kal, a legszegényebb 20%-ának a bevétele 6%-kal csökkent. A különbség nem tűnik nagynak, de a folytatás már más képet mutatott. A gazdagok 2021-ben az előző év veszteségének a felét visszaszerezték, a legszegényebbek azonban további 5%-ot veszítettek.

A visszaesés és a kilábalás is másképp játszódott le a különböző országcsoportokban (6. ábra). A fejlett országok produkálták a legnagyobb visszaesést, de a válságon is ezek lettek túl a leghamarabb, és 2021-ben már gyorsan növekedtek, míg az alacsony jövedelmű országok erre nem voltak képesek.

6. ábra A termelés eltérése a pandémia előtti előrejelzésektől (World Bank 2021 nyomán, módosítva);

FG – fejlett gazdaságok, FPPFG – feltörekvő piac és fejlődő gazdaságok, AJO – alacsony jövedelmű országok

Figure 6 Deviation of output from pre-pandemic projections (after World Bank 2021 modified);

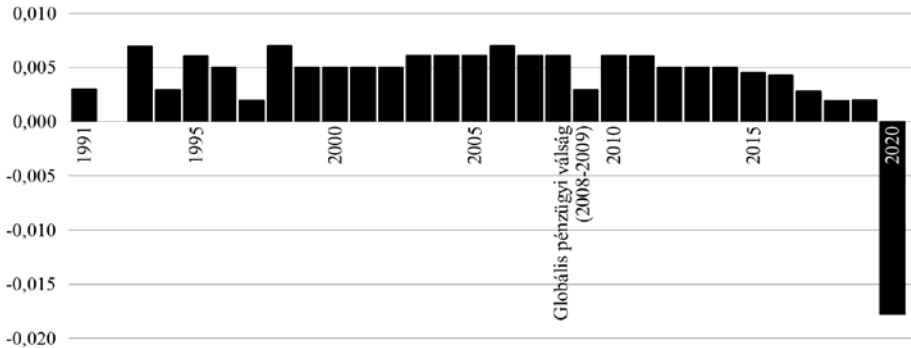
FG – developed economies, FPPFG – emerging market and developing economies, AJO – low-income countries

Szót kell ejtenünk arról is, hogy vannak ágazatok (mint pl. a technológia, a média, a digitális szórakoztatóipar és a távközlés), amelyekben a pandémia nem okozott visszaesést, sőt akár kedvező hatást is gyakorolt a teljesítményükre. Általában is megállapítható, hogy a *világjárvány az iparágak digitális átalakulását felgyorsította*. Rohamosan nőtt az elektronikus kereskedelmi platformok, a telekonferencia- és távgyógyászati alkalmazások népszerűsége is. Egy hazai kutatás a távmunka széles körű elterjedésének kedvező, bár mérsékelt hatását mutatta ki a vidéki térségek vándorlási veszteségének csökkenésére (LENNERT J. 2020).

A pandémia néhány társadalmi hatása

Egyes kutatók a járvány sajátos társadalmi összefüggéseit vizsgálták. KARMAKAR, M. et al. (2021) az USA 3137 megyéjének adatait elemezték. A kutatócsoport megvizsgálta, hogy a *társadalmi sebezhetőségi index* (Social Vulnerability Index = SVI) megyénkénti értéke hogyan változott az ország területén a pandémia előtt. Majd azt elemezték, hogy az egyes megyékben hány koronavírus-fertőzött és halott volt a járvány első feléve során, és ezeknek az adatoknak milyen kapcsolata volt a népesség társadalmi helyzetével. Az SVI 10 fokozatú skálán, 0,1–1,0 közötti értékkel fejezi ki a népesség társadalmi helyzetét, olyan tényezőket figyelembe véve, mint az iskolázottság, az angol nyelvtudás, a jövedelem, az egyedülálló szülők vezetete háztartások aránya, a 65 évesnél idősebb és a 17 évesnél fiatalabb népesség aránya, a saját gépkocsi megléte vagy hiánya, a faji/etnikai kisebbséghez tartozás aránya, a rokkantság aránya. A kutatást végzők legfontosabb megállapítása az volt, hogy minél nagyobb az SVI megyénkénti értéke, annál több a 100 ezer lakosra jutó fertőzötték és halálesetek száma. Az SVI-skála egy fokozata 100 ezer lakosra 87 többlet-esetet és 3 többlet-halálesetet jelentett. Egészen véve azt találták, hogy a társadalmilag hátrányos helyzetű megyékben volt a legsúlyosabb a járványhelyzet. A hazai tanulmányok közül Koós B. (2020) munkája a pandémia hatásának társadalmi-területi különbségeit egyrészt munkaerő-piaci adatok, másrészt a halmozottan hátrányos helyzetű óvodások aránya alapján mutatta ki. Megállapította, hogy a járvány Magyarország klasszikus hátrányos helyzetű térségeit (Délnyugat- és Északkelet-Magyarország) érinti legerősebben. UZZOLI A. et al. (2021) kutatási eredményei arra világítottak rá, hogy a járványhullámok területi mintázatai szorosan összefüggenek a fertőzési gócpontok intézményi és földrajzi elhelyezkedésével.

A továbbiakban megvizsgáljuk a pandémia hatását a *human development index (HDI)* globális alakulására. Ez az index realisabb képet ad a társadalom állapotáról, mint a kizárólag gazdasági indexek, mivel az adott országban az egy főre jutó megtermelt anyagi javakat kombinálja a születéskor várható élettartammal és a népesség iskolázottsági szintjével. Ezzel a gazdasági életszínvonal mellett jelzi az oktatás és az egészségügyi ellátás szintjét is, vagyis tájékoztatást ad az emberi lét három fontos tényezőjéről, és alkalmas a fenntartható fejlődés egyik indikátorának, bár önmagában nem elegendő erre a célra. Az ENSZ egyik jelentésében (United Nations 2020) bemutatta a HDI globális változásait 1991–2020 között (7. ábra). A pandémia által okozott visszaesés a 2008–2009-es pénzügyi válsághoz képest is óriási. Ez érthető, hiszen a HDI három komponensének mindegyikét súlyosan visszavetette a COVID-19 járvány. A gazdasági visszaesés mellett a halálozások nagymértékű növekedése miatt csökkent a születéskor várható élettartam, és sok országban komoly gondot jelentett az iskolai oktatás megszervezése. A jelentés azt is hangsúlyozta, hogy különösen az iskolabezárásoknak nemcsak közvetlen, hanem hosszú távú gazdasági és társadalmi hatásai is lesznek.

7. ábra A HDI globális változása 1991–2020 között (United Nations 2020)
 Figure 7 Global change in HDI between 1991 and 2020 (United Nations 2020)

A világválság hatására *szinte minden országban törést szenvedett az oktatás*. A fejlettebb országokban ugyan volt megfelelő infrastruktúra, hogy távoktatásra térjenek át az általános iskoláktól az egyetemekig, de az is bebizonyosodott, hogy a távoktatás nem képes olyan minőséget produkálni, mint a tanárok személyes jelenlétével megvalósított oktatás. Különösen kritikus volt a helyzet az általános iskola alsó osztályaiban. Az ENSZ 2020 nyár végén megjelent jelentésében (United Nations 2020) megállapította, hogy már a COVID-19 pandémia előtt is látszott, hogy a 2015-ben kitűzött globális oktatási célok 2030-ig nehezen lesznek teljesíthetők. A pandémia tovább rontotta ennek esélyét.

Több cikk jelent meg arról, hogy az iskolabezárások során a távoktatás milyen hatással volt a gyerekek tanulmányi fejlődésére (ENGZELL, P. et al. 2021; POKHREL, S. – CHHETRI, R. 2021; VAN DE WERFHORST, H.G. 2021). ENGZELL, P. és munkatársai különösen alapos kutatómunkát végeztek Hollandiában általános iskolások körében, ahol mintegy 350 ezer tanuló teljesítményét értékelték. Hollandiában 2020-ban viszonylag rövid ideig, nyolc hétig tartott a 2020 márciusában elrendelt iskolabezárás. A szerzők a tanulóknak az ez időszak alatt nyújtott teljesítményét hasonlították össze korábbi három év (2017, 2018, 2019) hasonló időszakában nyújtott átlagos teljesítményükkel. A felmérés négy korcsoportra (8, 9, 10 és 11 évesekre) és három tantárgyban (matematika, helyesírás és olvasás) nyújtott teljesítményre terjedt ki. A felmérés egyik alapvető eredménye, hogy a zárás miatti *tanulási veszteség* („learning loss”) átlaga 3,16 százalékpont volt. Ez az átlag nagy különbségeket takart. A különbségek egyik legfontosabb oka a gyermekek szüleinek iskolai végzettsége volt. Az „alacsony” és „legalacsonyabb” végzettségű kategóriába került szülők gyermekei 4,34, ill. 4,25 százalékpontos veszteséget szenvedtek. A szülők iskolázottságának szerepe azért volt jelentős, mert a távoktatásban – különösen eleinte – a gyerekek sok segítséget igényeltek a szülőktől. Az alacsonyán képzett szülők ezt a segítséget nem tudták megadni nekik.

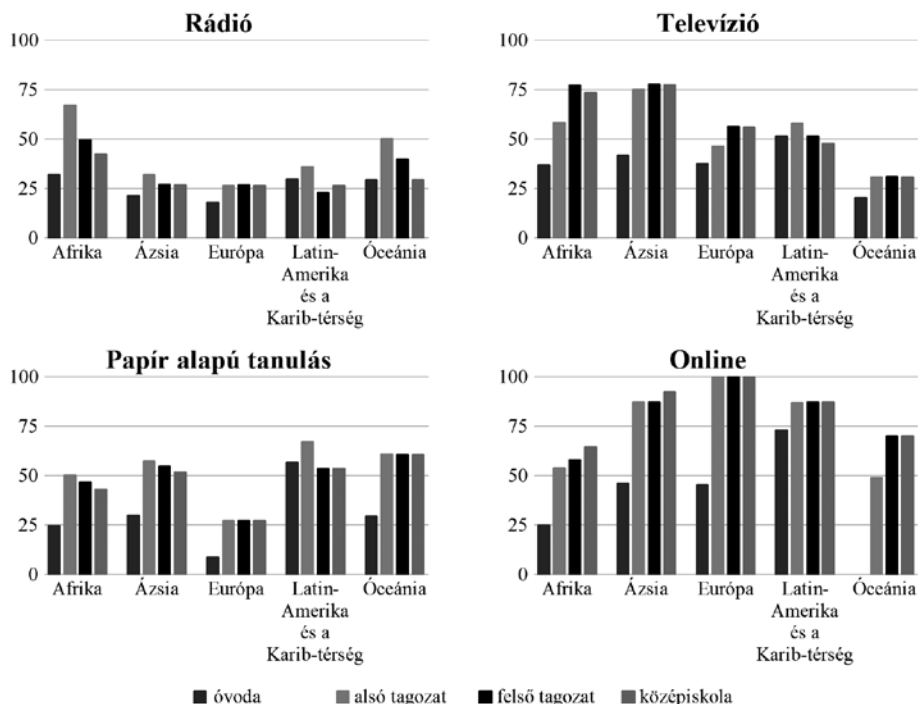
Nagy szerepe volt az iskolákban folyó oktatás általános színvonalának: vagyis az a tény, hogy egy gyerek színvonalas oktatást nyújtó iskolába jár, akár azt is eredményezhette, hogy a bezárás alatt sem érte tanulási veszteség, míg a gyenge minőségű oktatást nyújtó iskolába járó tanulók esetében akár 10 százalékpontos tanulási veszteség is érte őket.

A holland felmérés tanulságainak elemzésekor fontos figyelniük a következőkre. Hollandia a legfejlettebb országok közé tartozik, ahol az információs és kommunikációs technológiához való hozzáférés sokkal jobb az átlagosnál, különösen pedig a szegény országokénál. A felmérésben szereplő alacsonyabb képzettségű szülők aránya 8% volt, ami

ugyancsak kedvezőbb adat a világ szegény országaihoz képest. Sok országban az iskola-rendszer fejlettsége, az oktatás általános színvonala is lényegesen elmarad a hollandtól. Az iskolabezárások időtartama sok helyen lényegesen hosszabb volt, mint Hollandiában. Mindez azt valószínűsíti, hogy a pandémia világméretű hatása az oktatásra sokkal súlyo-sabb volt, mint amit a holland helyzet alapján gondolhatnánk.

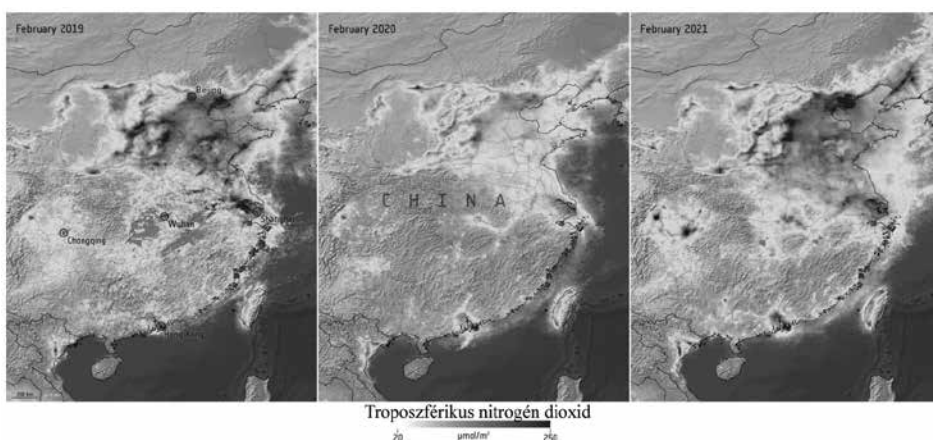
A már idézett ENSZ-jelentés (United Nations 2020) bemutatta, hogy a világ nagy régióiban különböző szintű iskolatípusokban milyen választási lehetőségek voltak a táv-oktatásra az iskolabezárások idején (8. ábra). A többoldalú kommunikációra legalkal-masabb, ezért a távoktatásban a leghatékonyabban használható online formát Európa országai három oktatási szinten 100%-ig használták. Csupán a pre-primary (óvodás) szinten használták 50% alatti arányban, ami az életkori sajátosságok miatt érthető. Az online módszerek használatában még Ázsia és Latin-Amerika is viszonylag jól állt, bár a gyerekek 10–15%-a ezeknek a kontinenseknek az országaiban sem fért hozzá ezekhez a módszerekhez. A 8. ábrán látjuk, hogy az online módszerek használata Afrikában volt a legalacsonyabb. Itt viszont – bizonyára kényszerűségből – a rádiót nagyobb arányban vették igénybe, mint a többi kontinens országaiban. Afrikában és Ázsiában a televíziós csatornák viszonylag fontos szerepet játszottak a távoktatásban. A televízió a mozgások, változások képi megjelenítésével és a hozzá társult magyarázatokkal lényeges ismeretközlő szerepet tölthet be, hátránya azonban az egyirányúság. A papír alapú oktatás a zárások idején Európában erősen visszaszorult, a többi kontinensen viszonylag fontos maradt.

8. ábra A különböző eszközök használata az oktatás különböző szintjein a világ nagy régióiban az iskolabezárások idején. Az adatokat %-ban adtuk meg (United Nations 2020)
 Figure 8 Use of various measures at different levels of education in particular regions at the time of school closure.
 Data are given in % (United Nations 2020)

A környezetszennyezés változásai a pandémia során

A világvjárvány környezeti hatásait nem lehet egyértelműen kedvezőnek vagy kedvezőtlennek minősíteni. Kétségtelen tény, hogy a „nagy leállások” időszakában pl. a közlekedési emissziók (különösen a légi közlekedés és a nagyvárosok helyi közlekedési emissziói) lényegesen csökkentek. A Meteorológiai Világszervezet 2020 november végi jelentésében (WMO 2020) az jelent meg, hogy a pandémia hatására a CO₂ globális kibocsátása az év első felében 4–7%-kal csökkent, a légköri CO₂-tartalom mégis tovább nőtt, mivel a CO₂ nagyon stabil gáz, évszázadokig a légkörben marad, ezért a korábbihoz képest kisebb kibocsátás is tovább növeli légköri koncentrációját. 2020-ban az úrfelvételeken is meg lehetett figyelni egyes régiók légtérének átmeneti megtisztulását. Nemcsak a CO₂-emisszió csökkent, hanem más szennyező gázoké, mint például a nitrogén-oxidoké is. Az Európai Unió Copernicus Klímaváltozási Szolgálatának Sentinel-5P műholdjának adatai szerint a NO₂ szintje 2021-ben Kína ÉK-i részén visszatért a 2019. évi állapothoz (ESA 2021, 9. ábra).

9. ábra A NO₂-szennyezés Kína területén a COVID-19 járvány előtt, alatt és után (ESA 2021)
Figure 9 NO₂ pollution in China before, during and after the COVID-19 pandemic (ESA 2021)

A kutatók szinte a járvány kezdetétől foglalkoztak annak a levegőszennyezésre gyakorolt hatásával (ALMOND, D. et al. 2020; TRAVAGLIO, M. et al. 2020; OGEN, Y. 2020), továbbá azzal a kérdéssel is, hogy a járvány előtti szennyezett levegő milyen hatással van a COVID-19 betegség súlyosságára.

Tanulmányában ISAIFAN, R. J. (2020) abból indul ki, hogy a légszennyezés már a járvány előtt világszerte a legfontosabb halálokok között szerepelt: 2016-ban az összes halálestet 7,6%-áért volt felelős. A szerző összehasonlítja a járvány előtti és a járvány alatti levegőminőséget. Szerinte a kínai lezárások a NO₂-emisszió 30%-os, a szénvegyületek emissziójának 25%-os csökkenését eredményezték. Ezekből az adatokból kiindulva, számításai alapján arra a következtetésre jutott, hogy a COVID-19 indukálta lezárások több életet mentettek meg a légszennyezés csökkentésével, mint a fertőzés megelőzésével.

COLE, M. A. et al. (2020) a vuhani COVID-19 lezárás hatását vizsgálták négy légszennyező anyag koncentrációjára. A szerzők azt találták, hogy a NO₂-koncentráció 24 µg/m³-rel csökkent a lezárás alatt, ami 63%-os csökkenés a lezárás előtti állapothoz képest.

A PM10 (a 10 mikronnál kisebb lebegő részecskék) koncentrációja is hasonló mértékben csökkent, de az alacsony koncentráció rövidebb ideig tartott. A lezárás nem volt hatással a SO₂ és a CO koncentrációjára. A szerzők becslést végeztek arra vonatkozóan, hogy a szennyezések csökkenése milyen hatással volt a halálozási adatokra. Számításaik szerint Vuhanban 496, míg Hubei provinciában 3368 halálesetet előzött meg a tisztább levegő.

FYFE, J. C. et al. (2021) a CO₂ és az aeroszolok kibocsátásának hatását vizsgálták a globális és regionális hőmérsékletre és csapadéokra. Arra a következtetésre jutottak (és ebben az általunk idézett szerzők egyetértene), hogy az ilyen rövid ideig tartó emisszió-csökkenés, mint amit a *COVID-19 járvány* okozott, *nem lesz kimutathatóan tartós hatással a globális klímára.*

FOSTER, P. M. et al. (2020) munkájukban azt vizsgálták, hogyan változott 10 légszennyező anyag mennyisége 123 ország légterében 2020 februárja és júniusa között. Megállapították, hogy a szennyező anyagok mennyisége az adott időszakban 10–30%-kal csökkent. A legnagyobb visszaesés áprilisban volt. A nagyobb mértékben csökkenő gázok egy része (pl. a NO₂) melegíti a légkört, más része viszont hűtő hatású (pl. a SO₂). Az emberi egészség, valamint a környezet elsavasodása szempontjából azonban mind a NO₂, mind pedig az SO₂ káros, tehát csökkenésük mind az ember, mind a természeti környezet számára előnyös. A vizsgált gázok koncentrációjának csökkenése átmenetinek bizonyult.

Miközben a COVID-19 pandémia a levegő szennyezettségére, ha ideiglenesen is, de kedvező hatást gyakorolt, más speciális hatások is érték a környezetet. ANDERER, J. (2021) szerint a pandémia idején havonta 129 milliárd védőmaszkot dobtak el világszerte, s ezeknek kisebb hányada került csak szelektív hulladékgyűjtőbe, nagy részük vegyes hulladékba vagy közvetlenül a környezetbe, nem ritkán az élő vizekbe jutott. A maszkok túlnyomó része mikroszálal műanyagból készül, ami gyorsan lebomlik mikroszemcsés műanyaggá. A maszkok ártalmas kémiai és biológiai anyagokat is akumulálhatnak, amiket később, lebomlásuk során a környezetbe bocsáthatnak.

A nagyvárosok környezete a pandémia idején és utána

A COVID-19 világjárvány kitörése előtt bolygónk népességének 55%-a élt városokban, és ez az arány 2050-re 68%-ra fog növekedni (KSH 2018). Ezek a tények önmagukban is arra engednek következtetni, hogy a városoknak meghatározó szerepük van és lesz a járványok kialakulásában és az ellenük való védekezésben is. SZIRMAI V. (2021) szerint a COVID-19 pandémia során a tömeges megbetegedések elsősorban nagyvárosi környezetben jelentek meg, onnan sodródtak szét más települések felé, és okoztak gazdasági és társadalmi problémákat. FLORIDA, R. (2020) szerint a városok sebezhetősége több tényezőtől függ: a városok méretétől, a beépítettségtől, az ezzel összefüggő népsűrűségtől, a népességszámtól, a nagyvárosi övezetek jellegétől. ANGEL, S. (2020) arra hívta fel a figyelmet, hogy a járvány kezdetén különösen a metropoliszok játszottak szerepet a vírus terjedésében, hiszen a nagy népességük és népsűrűségük mellett nagy nemzetközi átjárók is. Szerinte a koronavírus járvány nagyrészt városi járvány. ADHIKARI, S. – PANTALEO, N. (2020), valamint STIER, A. et al. (2020) egyrészt a városok közötti kapcsolati rendszert, a globális hálózatokat jelölték meg a vírusterjedés legfontosabb tényezőjének, másrészt arra a következtetésre jutottak, hogy a koronavírus reprodukciós rátája a nagyobb méretű városokban nagyobb, mint a kisebb méretűekben. Nagy kérdés azonban, hogy mit lehet változtatni a nagyvárosi környezetben, hogy egy újabb világjárvány megelőzhető legyen, vagy legalább a terjedése lassuljon, és a lakók egészségesebb környezetben élhessenek, mint jelenleg.

A hosszú távú változásokról csak elképzelések, feltételezések vannak. SZIRMAI V. (2021) a nagyvárosok társadalmi szerkezetének COVID-19 utáni lehetséges változásait részletesen elemezte. Megállapításai közül néhányat kiemelünk. Szerinte a nagyvárosi életforma a járvány miatt veszített presztízséből, aminek következtében a középosztálybeliek egy része a betegségtől való félelmében a kiköltözés mellett dönthet. A korábban vonzó intézmények egy részének visszaszorulása a vírusfertőzéstől való félelemmel párosulva a dzsentifikáció lassulását, akár leállását is okozhatja, ugyanakkor a nagyvárosi szegénynegyedek, slum-ok számának növekedése is elképzelhető. A járvány alatt az otthoni munkavégzés elterjedt, s a járvány elmúltával is nagyobb népszerűségnek örvend majd, mint korábban, ami azt eredményezi, hogy a cégeknek kisebb irodaházak is elegendőnek bizonyulhatnak, és ilyeneket a külvárosokban, elővárosokban is lehet találni vagy építeni.

MCCARTHY, K. (2020) szerint a 2020 utáni évek külvárosa már nem olyan lesz, mint a pandémia előtt: több mindent helyben fog biztosítani a lakóinak: otthont és munkahelyet, a nagyvárosokhoz való közelséget, kényelmet és megfizethető életformát. Szerintünk ehhez az átalakuláshoz hosszabb időre lesz szükség, s megvalósulását tudományos vizsgálatokkal lehet majd bizonyítani vagy cáfolni. Még nagyobb kérdés számunkra SASSEN, S. (2020) elképzelésének megvalósíthatósága. Szerinte ugyanis sok új ésszerű méretű várost kell építenünk, amelyek lehetővé teszik a lakók jobb életét, nem kényszerítik őket nagyon hosszú ingázásokra; az emberek jóllétét kell előtérbe helyezni, nem a gazdagodásukat. Ehhez szükséges a városfejlesztés és várostervezés modernizálása, a városlakók érdekeit, mindennapi életét, egészségét jobban szolgáló, humánusabb városfejlesztési gyakorlat megalapozása. Az okos városok (smart cities) számos innovatív képességgel rendelkeznek, de a megoldásokhoz az is szükséges, hogy az újabb potenciális járványok veszélyét komolyan vegyék a városok vezetői és a lakosság is. Szerintünk ezek a célok fontosak a városok jövője szempontjából, de egy részük (pl. sok új, ésszerű méretű város építése) nehezen megvalósítható.

A Világgazdasági Fórum (WEF 2020) a COVID-19 pandémia városokra vonatkozó legfontosabb tapasztalatait az alábbiakban foglalta össze. A járvány nem általában a városokat, hanem a szegény és túlszűfolt városrészeket érintette a legsúlyosabban. A város társadalmi-gazdasági tényezői meghatározóak a fertőzés kockázata szempontjából, amiből az következik, hogy egy újabb világvárvány megfékezése érdekében szükség van a társadalmi-gazdasági rendszerek újraformálására, és ez a folyamat csak a városokból indulhat el (SZIRMAI V. 2021).

Kérdés azonban: hogyan lehet úgy átalakítani a globális társadalom működését, hogy az eddig kialakult városi struktúrák és globális hálózatok alkalmasak legyenek egy újabb világvárvány megelőzésére? A városok zöldítése biztos, hogy ebbe az irányba hat: a városok körül létre lehetne hozni védett természeti övezeteket, amelyek mintegy pufferként működhetnének a társadalom és a természet között. A városszerkezet és a városi közlekedés bizonyos módosítása a fejlett országok több nagyvárosában már a világvárvány előtt is elkezdődött, és az átalakítás a pandémia alatt felgyorsult. A kerékpározás népszerűsége sok nagyvárosban megnövekedett, s ez új kerékpárutak építéséhez, kerékpársávok gyarapodásához vezetett. A kerékpár egyrészt közvetlenül és közvetve is a távolságtartás eszköze, (kerékpározás közben távolságot kell tartanunk egymástól, ha nem akarunk balesetet szenvedni, továbbá kevesebben utaznak buszon és villamoson, így a járműveken is könnyebb tartani a távolságot), másrészt egészségesebb közlekedési mód a motorizált közlekedési formákhoz képest. A pandémia gyorsította a sétálóutcák kijelölését, a közparkok fejlesztését, ahol a közösségi távolságtartás kerül előtérbe, miközben az emberek a szabadban vannak. Sok jele van annak, hogy a városi lakosság egyre környezettudatosabb, ezért az itt felvázolt fejlesztési irányok, mivel azok a járványok

terjedésének fékezése mellett környezetvédelmi szempontból is előnyösek, valószínűleg hosszabb távon is érvényesülni fognak. Mindezek kedvező, de nem elegendő változások ahhoz, hogy a nagyvárosok a társadalmak újraformálását elindítsák. Egyetértünk SZIRMAI V. (2021) megállapításával, amely szerint az ezzel kapcsolatos kérdésekre még hiányoznak a kimunkált válaszok, amihez a tudomány, a politika, a gazdaság és a társadalmak együttműködésére van szükség.

A pandémia hatása a globális gazdaság zöld átalakulására

Nemcsak a városokkal foglalkozó kutatók és nemzetközi szervezetek vetették fel a COVID-19 járvánnyal kapcsolatban, hogy a globális társadalom működésében nagy átalakulásra van szükség, ha el akarjuk kerülni a hasonló pandémiákat, hanem más tudományágak képviselői is.

Figyelemre méltó, hogy az egészségi problémákkal foglalkozó tudósok és gyakorlati szakemberek is szükségesnek tartják a gazdaság és társadalom megújulását.

A *Lancet* nemzetközi orvosi folyóirat Tudományos Bizottsága a COP26-ra (26. klímavédelmi világtalálkozó) készülve a 6. jelentésében (ROMANELLO, M. et al. 2021) figyelmeztetett arra, hogy a COVID-19 világjárvány utáni helyreállítás során az országoknak törekedniük kell a „zöld megújulásra”, különben komolyan veszélyeztetik az emberi egészséget. A karbonemisszió csökkentése mellett olyan gazdasági helyreállítást kell elősegíteni, amely csökkenti az egyenlőtlenségeket, és javítja az emberek egészségi állapotát. A globális környezeti célok támogatása egyre erősebb az emberek körében, ezért azokat a pandémia utáni megújítási stratégiákba integrálni kellene (ELLIOTT, R. J. R. et al. 2020). Ezt néhány országban meg is tették, ún. poszt-pandémiás ösztönző programokat tervezve, amelyek a zöld átmenetre fókuszáltak, és a befektetések jelentős részét ilyen célokra irányították. Ezeket az új törekvéseket, ösztönző „csomagokat” nevezték el *New Green Dealnek* (ELKREBOUT, M. et al. 2020).

A járvány első évének tapasztalatai azonban arra utaltak, hogy az országok kormányainak többsége a helyi gazdaságok támogatását tűzte ki célul, és csak ritkán támogatott globális környezeti célokat. A helyi gazdaságok támogatása mellett is szóltak „zöld érvek”, amelyek szerint pl. az élelmiszerek nagy távolságú szállítása megnöveli a CO₂-emissziót. LESTAR, T. (2021) ezzel szemben arra mutatott rá, hogy a szállítás karbonlábnyoma a legtöbb élelmiszer esetében mindössze 10% körül van, az előállítás során kibocsátott összes CO₂-hoz viszonyítva. Azt azonban elismerte, hogy ha a szállítás repülőgéppel nagy távolságra történik, akkor a szállítás karbonlábnyoma 90% is lehet. Szerinte fontos lenne az élelmiszereink összetételében a hús arányának csökkentése, különös tekintettel a marhahúsról, ugyanis a szarvasmarha-tenyésztés metán-emissziója közismerten magas.

A fejlett országok közül az EU-ban van a legtöbb javaslat a *New Green Deal* ösztönző programokra. Gondot jelent azonban, hogy a zöld beruházások nagyon változó mértékű hasznot hoznak, és a befektetések megtérülésének időtartama sokszor hosszú. Ilyenek pl. a faültetések, az épület-rekonstrukciók, okos házak építése stb. Az is nehezíti a gazdaságok „zöldülését”, hogy egyes gazdasági folyamatok ellene hatnak. Így például a napelemek árának csökkenése megállt a világjárvány hatására.

Olykor nehéz mérni a zöld beruházások hasznát, például az emberi egészségre gyakorolt kedvező hatást. Közgazdászok már jó ideje foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy a GDP és GNP mellett, vagy ezek helyett a beruházások környezeti hasznát is integrálják a költség-haszon elemzésekbe. Egyelőre széles körben elfogadott számítási módszerek nem terjedtek el.

A COVID-19 pandémia által előidézett leállásokra és bezárásokra természetes állami reakció volt, hogy sokat költöttek a munkahelyek megtartására, és egyes fejlett országokban több környezetvédelmi szabályt is visszavontak, sőt a hagyományos szennyező szektorokat támogatták az alkalmazottak megtartása érdekében. Ilyen helyzet állt elő az USA-ban, ahol a Trump-adminisztráció több zöld – az EPA (Environmental Protection Agency) által kezdeményezett – jogszabályt is visszavont, és *a szennyező szektorok* nemcsak túléltek a járványt, hanem *bővítették is a termelésüket* (ELLIOTT, R. J. R. et al. 2020). Olyan kutatást már 2020-ban is végeztek, amely az EPA-szabályok eltörlésének a COVID-19 megbetegedésekre és a halálozásokra gyakorolt hatását vizsgálta (PERSICO, C. L. – JOHNSON, K. R. 2020). A szerzők arra az eredményre jutottak, hogy a szennyezés-növekedés a COVID-19 betegség esetszámaiban 38%-os, a halálozások számában pedig 19,1%-os növekedést eredményezett.

A zöld politika több lépéséről még vita van a közgazdászok között. A COVID-19 pandémia során legtöbb ország költségvetésében jelentős hiány keletkezett. Ezeket a hiányokat kézenfekvőnek tűnt az adók növelésével pótolni. Az adók növelését a legtöbb vállalkozó nem támogatja. A kutatók közül egyesek azt állítják, hogy a szén-adó (carbon border tax) hasznos lenne a környezetvédelem szempontjából (COSBEY, A. et al. 2019), mások azonban úgy látják, hogy a fenntartható fejlődés szempontjából ennek növelése nem lenne hasznos, nem növelné a jólétet és nem csökkentené a jövedelmi különbségeket (ZACHMANN, G. – MCWILLIAMS, B. 2020).

Összefoglalás

A 2019 végén Vuhanból induló COVID-19 járvány alig több mint két hónap alatt világgjárvánnyá terebélyesedett. A folyamatot az országok globális összekapcsoltsága segítette, és ebben meghatározó szerepe volt a légi közlekedésnek. 2020-ban sem gyógyszerek, sem védőoltások nem álltak az orvosok rendelkezésére, így a járvány elleni védekezés az ún. nem gyógyszerészeti módszerek alkalmazásától függött. Ezek közül kiemeljük a karantén alkalmazását, a légi járatok törlését, az emberi kontaktusokat minimumra szorító lezárásokat (éttermek, szórakozóhelyek bezárása, kulturális és sportrendezvények megszüntetése stb.). A halálesetek száma azokban az országokban volt kevés, ahol ezeket az intézkedéseket gyorsan meghozták, és a lakosság is együttműködő volt. Ez a *nagy leállásnak* nevezett időszak globális gazdasági visszaesést okozott, de 2021-ben a fejlett országok gyorsan, a feltörekvők mérsékeltébb ütemben növelték gazdasági teljesítményüket, a szegény országok azonban erre nem voltak képesek. Az egyes emberekre is igaz, hogy a pandémia növelte a gazdagok és a szegények közötti szakadékot. Ezen túl egyéb társadalmi problémákat is okozott, amelyek közül kiemeljük a gyerekek oktatási elmaradását. Ettől különösen az afrikai országok szenvedtek, ahol az online oktatáshoz való hozzáférés a legalacsonyabb szintű volt. A járvány következményeinek súlyosságát mutatja, hogy az emberi fejlettségi index (HDI) globális értéke a pandémia hatására nagyobb mértékben esett vissza, mint a 2008–2009. évi pénzügyi világválság idején.

2020-ban több szerző is felvetette, hogy a járvány utáni időszakban az emberiségnek új alapokra kellene helyezni a globális társadalom és gazdaság működését, meghatározó szerepet biztosítva a fenntartható fejlődésnek, ezen belül a zöld átalakulásnak. A folyamatban valószínűleg a városok játsszák majd a főszerepet, de az eddigi változások ehhez egyelőre nem elegendők. A járvány – a leállások miatt – néhány hónapig csökkentette a levegő globális szennyezettségét, de ez a hatás 2021-re már teljesen megszűnt. A cikkünkben idézett munkák alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy egyelőre a glo-

bális gazdaság fenntartható, zöld irányú átalakulása csak elképzelés, sokak számára vágy maradt. A pandémia csak nagyon mérsékelten segítette elő ezt a folyamatot.

MCINTOSH-BUDAY ANDREA
DE Ökológiai Tanszék, Debrecen
budayandrea@freemail.hu

KERÉNYI ATTILA
DE Tájvédelmi és Környezetföldrajzi tanszék
kerenyi.attila@science.unideb.hu

IRODALOM

- ADHIKARI, S. – PANTALEO, N. 2020: Assessment of Community-Level Disparities in Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Infections and Deaths in Large US Metropolitan Areas. – JAMA Network Open, elérhető: <https://jamanetwork.com/journals/jamanetworkopen/fullarticle/2768723?resultClick=1>
- ALMOND, D. – DU, X. – ZHANG, S. 2020: Ambiguous pollution response to COVID-19 in China. – NBER Working Paper 27086, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massachusetts, doi: 10.3386/w27086
- AL-OMARI A. – RABAAN, A. A. – SALIH, S. – AL-TAWFIQ, J. A. – MEMISH, Z. A. 2019: MERS coronavirus outbreak: Implications for emerging viral infections. – Diagnostic Microbiology and Infectious Disease 93. 3. pp. 265–285. doi: 10.1016/j.diagmicrobio.2018.10.011.
- ANDERER, J. 2021: 'A ticking plastic bomb': 3 million masks are thrown out every minute, researchers warn. – Study Finds, Research, in a nutshell, elérhető: <https://studyfinds.org/3-million-face-masks-thrown-out/>
- ANDERSSON, A. A. – TILLEY, H. B. – LAU, W. – DUDGEON, D. – BONEBRAKE, T. C. – DINGLE, C. 2021: CITES and beyond: Illuminating 20 years of global, legal wildlife trade. – Global Ecology and Conservation 26. e01455, doi: 10.1016/j.gecco.2021.e01455
- ANGEL, S. 2020: On the spatial structure of the Covid-19 pandemic – Some scale and density effects. – Marron Institute of Urban Management, elérhető: <https://marroninstitute.nyu.edu/papers/on-the-spatial-structure-of-the-covid-19-pandemic>
- BIELECKI, M. – PATEL, D. – HINKELBEIN, J. – KOMOROWSKI, M. – KESTER, J. – EBRAHIM, S. – RODRIGUEZ-MORALES, A. J. – MEMISH, Z. A. – SCHLAGENHAUF, P. 2021: Air travel and COVID-19 prevention in the pandemic and peri-pandemic period: narrative review. – Travel Medicine and Infectious Disease 39. 101915, doi: 10.1016/j.tmaid.2020.101915
- CAWTHORN, D. M. – KENNAUGH, A. – FERREIRA, S. M. 2021: The future of sustainability in the context of COVID-19. *Ambio* 50. pp. 812–821. doi: 10.1007/s13280-020-01430-9
- COSBEY, A. – DROEGE, S. – FISCHER, C. – MUNNINGS, C. 2019: Developing guidance for implementing border carbon adjustments: lessons, cautions, and research needs from the literature. – Review of Environmental Economics and Policy 13. 1. pp. 3–22. doi: 10.1093/reep/rey020
- CHEN, J. – HE, H. – CHENG, W. – LIU, Y. – SUN, Z. – CHAI, CH. – KONG, Q. – SUN, W. – ZHANG, J. – GUO, S. – SHI, X. – WANG, J. – CHEN, E. – CHEN, Z. 2020: Potential transmission of SARS-CoV-2 on a flight from Singapore to Hangzhou, China: An epidemiological investigation. – Travel Medicine and Infectious Disease 36. 101816, doi: 10.1016/j.tmaid.2020.101816
- COLE, M. A. – ELLIOTT, R. J. R. – LIU, B. 2020: The Impact of the Wuhan Covid-19 Lockdown on Air Pollution and Health: A Machine Learning and Augmented Synthetic Control Approach. – Environmental and Resource Economics 76. pp. 553–580. doi: 10.1007/s10640-020-00483-4
- ELKERBOUT, M. – EGENHOFER, C. – FERRER, J. N. – CĂTUȚI, M. – KUSTOVA, I. – RIZOS, V. 2020: The European Green Deal after Corona: Implications for EU climate policy. – CEPS, Brüssel, 12 p.
- ELLIOTT, R. J. R. – SCHUMACHER, I. – WITHAGEN, C. 2020: Suggestions for a Covid-19 Post-Pandemic Research Agenda in Environmental Economics. – Environmental and Resources Economics 76. pp. 1187–1213. doi: 10.1007/s10640-020-00478-1
- ENGZELL, P. – FREY, A. – VERHAGEN, M. D. 2021: Learning loss due to school closures during the COVID-19 pandemic. – PNAS 118. 17. e2022376118, doi: 10.1073/pnas.2022376118
- ESA 2021: Nitrogen dioxide concentrations over China. – European Space Agency, Copernicus Sentinel 5P műholdfelvételek alapján, elérhető (letöltve: 2022. 11. 02.): www.esa.int/ESA_Multimedia/Images/2021/03/Nitrogen_dioxide_concentrations_over_China

- FLORIDA, R. 2020: The geography of Coronavirus. – Bloomberg, elérhető: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-03/what-we-know-about-density-and-covid-19-s-spread>
- FOSTER, P. M. – FOSTER, H. I. – EVANS, M. J. – GIDDEN, M. J. – JONES, C. D. – KELLER, C. A. – LAMBOLL, R. D. – LE QUÉRÉ, C. – ROGELI, J. – ROSEN, D. – SCHLEUSSNER, C-F. – RICHARDSON, T. B. – SMITH, C. J. – TURNOCK, S. T. 2020: Current and future global climate impacts resulting from COVID-19. – *Nature Climate Change* 10. pp. 913–919., doi: 10.1038/s41558-020-0883-0
- FYFE, J. C. – KHARIN, V. V. – SWART, N. – FLATO, G. M. – SIGMOND, M. – GILLETT, N. P. 2021: Quantifying the influence of short-term emission reductions on climate. – *Science Advances* 7. 10. doi: 10.1126/sciadv.abf7133
- Government of Canada 2023: Interactive data visualizations of COVID-19. – Government of Canada, elérhető: <https://health-infobase.canada.ca/covid-19/international/>
- GYÖRFFY D. 2020: Financial crisis management and the rise of authoritarian populism: What makes Hungary different from Latvia and Romania? – *Europe-Asia Studies* 72. 5. pp. 792–814. doi: 10.1080/09668136.2020.1752624
- GYÖRFFY D. 2021: Felzárkózási pályák Kelet-Közép-Európában két válság között. – *Közgazdasági Szemle* 68. 1. pp. 47–75. doi: 10.18144/KSZ.2021.1.47
- HAUG, N. – GEYRHOFFER, L. – LONDEI, A. – DERIC, E. – DESVARIS-LARRIVE, A. – LORETO, V. – PINIOR, B. – THURNER, S. – KLIMEK, P. 2020: Ranking the effectiveness of worldwide COVID-19 government interventions. – *Nature Human Behaviour* 4. pp. 1303–1312. doi: 10.1038/s41562-020-01009-0
- IMF 2021: World Economic Outlook: Recovery during a pandemic – Health Concerns, Supply Disruptions, Price Pressures. – International Monetary Found, Washington DC. October, 152 p.
- IMF 2022: World Economic Outlook: Countering the Cost-of Living Crisis. – International Monetary Found, Washington DC. October, 166 p.
- ISAIFAN, R. J. 2020: The dramatic impact of Coronavirus outbreak on air quality: Has it saved as much as it has killed so far? – *Global Journal of Environmental Science and Management* 6. 3. pp. 275–288. doi: 10.22034/gjesm.2020.03.01
- JHU 2022: COVID-19 data. – Coronavirus Resource Center, Johns Hopkins University, elérhető (letöltve: 2022. 11. 02.): <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>
- JOVANOVIĆ, A. – KLIMEK, P. – RENN, O. – SCHNEIDER, R. – ØIEN, K. – BROWN, J. – DIGENNARO, M. – LIU, Y. – PFAU, V. – JELIĆ, M. – ROSEN, T. – CAILLARD, B. – CHAKRAVARTY, S. – CHHANTYAL, P. 2020: Assessing resilience of healthcare infrastructure exposed to COVID-19: emerging risks, resilience indicators, interdependencies and international standards. – *Environment Systems and Decisions* 40. 2. pp. 252–286., doi: 10.1007/s10669-020-09779-8
- KARMAKAR, M. – LANTZ, P. M. – TIPIRNENI, R. 2021: Association of Social and Demographic Factors With COVID-19 Incidence and Death Rates in the US. – *JAMA Network Open* 4. 1. e2036462, doi: 10.1001/jamanetworkopen.2020.36462
- KHANNA, P. 2017: Konnektográfia. A globális civilizáció jövőjének feltérképezése. – HVG Kiadó, Budapest, 480 p.
- KOÓS B. 2020: A koronavírus-járvány társadalmi-területi aspektusai Magyarországon. – *Tér és Társadalom* 34. 2. pp. 171–177.
- KOVALCSIK T. – BOROS L. – PÁL V. 2021: A COVID-19-járvány első két hullámának területisége Közép-Európában. – *Területi Statisztika* 61. 3. pp. 263–290.
- KOVÁCS S. Zs. – UZZOLI A. 2020: A koronavírus-járvány jelenlegi és várható egészségkockázatának területi különbségei Magyarországon. – *Tér és Társadalom* 34. 2. pp. 155–170. doi: 10.17649/TET.34.2.3265
- KSH 2018: Népesedési világnap, 2018. július 11. – Statisztikai Tükör, 2018 július 10. 6 p., <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/statutakor/nepesedesi18.pdf>
- LAFFERTY, K. D. 2009: The ecology of climate change and infectious diseases. – *Ecology* 90. 4. pp. 888–900.
- LENNERT J. 2020: A távmunka széleskörű elterjedésének lehetséges hatása a magyarországi vándormozgalmi mintázatra. – *Tér és Társadalom* 34. 2. pp. 178–182.
- LESTAR, T. 2021: Why imported veg is still more sustainable than local meat. – The Conversation Media Group Ltd., elérhető: <https://theconversation.com/why-imported-veg-is-still-more-sustainable-than-local-meat-159943>
- MCCARTHY, K. 2020: Urban to suburban: the growing shift to the suburbs as COVID-19 changes the way people live. – elérhető: <https://www.cushmanwakefield.com/en/insights/covid-19/the-edge-volume-4/urban-to-suburban-the-growing-shift-to-the-suburbs-as-covid-19-changes-the-way-people-live>
- MCINTOSH-BUDAY A. – KERÉNYI A. 2022: A földrajzi környezet és a járványok kölcsönhatásai – történeti megközelítésben. – *Földrajzi Közlemények*
- MOSLEY, M. 2020: COVID-19 – Minden, amit tudni kell a koronavírusról és a vakcináért folyó versenyről. – GABO Könyvkiadó és Kereskedő Kft., Budapest. 152 p.
- OGEN, Y. 2020: Assessing nitrogen dioxide (NO₂) levels as a contributing factor to coronavirus (COVID-19) fatality. – *Science of The Total Environment* 726. 138605, doi: 10.1016/j.scitotenv.2020.138605

- ORENSTEIN, R. I. 2021: Wildlife markets, COVID-19 and totalitarianism: A comment on Cawthorn et al. – *Ambio* 50. pp. 1760–1761., doi: 10.1007/s13280-021-01568-0
- PERSICO, C. L.–JOHNSON, K. R. 2020: The effects of increased pollution on COVID-19 cases and deaths. – *Journal of Environmental Economics and Management* 107. 102431, doi: 10.1016/j.jeeem.2021.102431
- POKHREL, S.–CHHETRI, R. 2021: A Literature Review on Impact of COVID-19 Pandemic on Teaching and Learning. – *Higher Education for the Future* 8. 1. pp. 133–141., doi: 10.1177/2347631120983481
- ROMANELLO, M.–MCGUSHIN, A.–DI NAPOLI, C.–DRUMMOND, P.–HUGHES, N.–JAMART, L.–KENNARD, H.–LAMPARD, P.–RODRIGUEZ, B. S.–ARNELL, N.–AYEB–KARLSSON, S.–BELESOVA, K.–CAI, W.–CAMPBELL–LENDRUM, D.–CAPSTICK, S.–CHAMBERS, J.–CHU, L.–CIAMPI, L.–DALIN, C.–DASANDI, N.–DASGUPTA, S.–DAVIES, M.–DOMINGUEZ–SALAS, P.–DUBROW, R.–EBI, K. L.–ECKELMAN, M.–EKINS, P.–ESCOBAR, L. E.–GEORGESON, L.–GRACE, D.–GRAHAM, H.–GUNTHER, S. H.–HARTINGER, S.–HE, K.–HEAVISIDE, C.–HESS, J.–HSU, S.–CH.–JANKIN, S.–JIMENEZ, M. P.–KELMAN, I.–KIESEWETTER, G.–KINNEY, P. L.–KJELLSTROM, T.–KNIVETON, D.–LEE, J. K. W.–LEMKE, B.–LIU, Y.–LIU, Z.–LOTT, M.–LOWE, R.–MARTINEZ–URTAZA, J.–MASLIN, M.–MCALLISTER, L.–MCMICHAEL, C.–MI, Z.–MILNER, J.–MINOR, K.–MOHAJERI, N.–MORADI–LAKEH, M.–MORRISSEY, K.–MUNZERT, S.–MURRAY, K. A.–NEVILLE, T.–NILSSON, M.–OBRADOVICH, N.–SEWE, M. O.–ORESZCZYN, T.–OTTO, M.–OWFI, F.–PEARMAN, O.–PENCHEON, D.–RABBANIHA, N.–ROBINSON, E.–ROCKLÖV, J.–SALAS, R. N.–SEMENZA, J. C.–SHERMAN, J.–SHI, L.–SPRINGMANN, M.–TABATABAEI, M.–TAYLOR, J.–TRINANES, J.–SHUMAKE–GUILLEMET, J.–VU, B.–WAGNER, F.–WILKINSON, P.–WINNING, M.–YGLESIAS, M.–ZHANG, S.–GONG, P.–MONTGOMERY, H.–COSTELLO, A.–HAMILTON, I. 2021: The 2021 report of the Lancet Countdown on health and climate change: code red for a healthy future. – *The Lancet* 398. 10311. pp. 1619–1662., doi: 10.1016/S0140-6736(21)01787-6
- SASSEN, S. 2020: The City and The Virus. – elérhető: <https://www.iberdrola.com/shapes-en/saskia-sassen-crisis-coronavirus>
- STIER, A.–BERMAN, M.G.–BETTENCOURT, L. 2020: COVID-19 attack rate increases with city size. – *MEDRXIVBMJ* Yale, elérhető: <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.03.22.20041004v2>
- SUN, X.–WANDEL, S.–ZHENG, CH.–ZHANG, A. 2021: Covid-19 pandemic and air transportation: Successfully navigating the paper hurricane. – *Journal of Air Transport Management* 94. 102062, doi: 10.1016/j.jairtraman.2021.102062
- SZIRMAI V. 2021: Nagyvárosok a Covid-19 vírusjárvány idején. – *Földrajzi Közlemények* 145. 1. pp. 1–16.
- TRAVAGLIO, M.–YU, Y.–POPOVIC, R.–SELLEY, L.–LEAL, N. S.–MARTINS, L. M. 2020: Links between air pollution and COVID-19 in England. – *Environmental Pollution* 268. 115859, doi: 10.1016/j.envpol.2020.115859
- United Nations 2020: Policy brief: Education during COVID-19 and beyond. – UN report, elérhető: https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf
- UZZOLI A. 2010: Influenzaföldrajz. – *Földgömb* 2010. 1. pp. 82–91.
- UZZOLI A. 2020: Vírusföldrajz 2.0 – COVID-19: világjárvány újrátöltve. – *Földgömb* 2020. 3. pp. 38–49.
- UZZOLI A.–KOVÁCS S. Zs. 2021: Helyek, terek, emberek – a COVID-19 válság társadalmi és területi kihívásai. – *Területi Statisztika* 61. 3. pp. 259–262. doi: 10.15196/TS610307
- UZZOLI A.–KOVÁCS S. Zs.–PÁGER B.–SZABÓ T. 2021: A hazai COVID-19 járványhullámok területi különbségei. – *Területi Statisztika* 61. 3. pp. 291–319., doi: 10.15196/TS610302
- VAN DE WERFHORST, H. G. 2021: Inequality in learning is a major concern after school closures. – *PNAS* 118. 20. e2105243118, doi: 10.1073/pnas.2105243118
- WEF 2020: Coronavirus hasn't killed the city. Here's why. – *World Economic Forum*, elérhető: <https://www.weforum.org/agenda/2020/09/inclusive-cities-post-pandemic/>
- WMO 2020: State of the Global Climate 2020 – Provisional report. – *World Meteorological Organization*, 38 p., elérhető: <https://reliefweb.int/report/world/wmo-provisional-report-state-global-climate-2020>
- World Bank 2021: The global economy: on track for strong but uneven growth as COVID-19 still weighs. – *The World Bank Group* news feature, 2021. 06. 08., elérhető: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2021/06/08/the-global-economy-on-track-for-strong-but-uneven-growth-as-covid-19-still-weighs>
- ZACHMANN, G.–MCWILLIAMS, B. 2020: A European carbon border tax: much pain, little gain. – *Policy Contribution*, 05/2020, Bruegel.

MERRE TOVÁBB A VÍZSZINTSZABÁLYOZÁS UTÁN? – GAZDASÁGFEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEK A SZIGETKÖZBEN

FEKETE DÁVID – KÉZAI PETRA KINGA – DÖMÖTÖR MIHÁLY

WHAT IS THE NEXT STEP AFTER WATER LEVEL REGULATION?
– ECONOMIC DEVELOPMENT OPPORTUNITIES IN THE SZIGETKÖZ

Abstract

The water regulation of the Danube in the border area of Szigetköz in Hungary and Csallóköz in Slovakia opened new economic opportunities for the region. Recent research aims to identify the economic opportunities that may arise as a result of the planned interventions or that have been latent in the socio-economic life of the region so far. The research method is based firstly on the detailed analysis of strategic documents containing findings on the economic aspects of Szigetköz–Csallóköz, and secondly on in-depth interviews with the decision-makers and institutional leaders of the municipalities concerned (N=22). As a result of the research proposals besides infrastructural improvements, economic improvements such as the creation of a unified tourism brand similar to the Slovakian “Kukkonja our golden garden” brand, could result in a rise in quality and development of the tourism destination.

Keywords: economic development, cross-border cooperation, tourism, Szigetköz, Danube, Hungary

Bevezetés

A Szigetköz hazánk egyedi természeti adottságokkal, vizes élőhelyekkel tarkított kistája, ahol a Duna és ágrendszere évszázadok során meghatározta az itt letelepülő népesség életfeltételeit. A víz, mint éltető forrás különösképpen is tükröződik a Szigetköz természeti értékeiben, létrehozva az egyedi és sokszínű természeti képződményeket, élőhelyi sajátosságokat.

A 19. század közepén a Felső-Duna medencéje is „bekerült” a megkezdődő országos folyó- és vízszabályozási munkákba, amely természeti beavatkozások az elmúlt 150 év során a szigetközi tájban is mindinkább éreztették – sok ízben negatív – környezeti hatásukat. A gátak közé szorított Duna és ágrendszere már nem tudta biztosítani azt az éves mezőgazdasági ciklust, amelyet az áradások és vízvisszahúzódnások meghatározott ritmusa nyújtott a helybéli népesség számára. A legutóbbi beavatkozásra az 1980-as évek végén került sor, amikor a megépült bősi duzzasztómű következményeként még kevesebb víz jutott az Öreg-Duna ágrendszerébe. E folyamat természetserűleg hatással volt a Szigetköz természeti és gazdasági környezetére is, ami elsősorban a megváltozott vízutánpótlási stratégiáknak volt köszönhető.

Jelen kutatás fontos kiindulópontja, hogy a közeljövőben megépülő új műtárgyak segítségével stabil és megfelelő vízszint lesz elérhető a szigetközi ágrendszerben, ami évtizedek óta csak álom a helyiek számára. A kutatás javaslatokat fogalmaz meg a vízszint stabilizációját és emelkedését követő időszak gazdasági, közlekedési és turisztikai fejlesztései és beavatkozásai terén, különös tekintettel a fenntarthatóságra és a zöld, valamint a kék infrastruktúra megőrzésére. A vízszint-stabilizáció lehetővé tenné az egész térség komplex hasznosításának tervezését, beleértve a turisztikai és gazdasági célok megfogalmazását

is. A vízszintszabályozás hozadékaként új gazdasági lehetőségek nyílhatnak meg mind a Szigetköz, mind a Csallóköz gazdasági és települési szereplőinek körében.

Jelen kutatás célja tehát a gazdasági lehetőségek feltárása, megvalósíthatóságuk vizsgálata és gazdaságfejlesztési javaslatok megfogalmazása, ami az igényfelmérés során begyűjtött információk elemzésén alapul. A kutatás eredményeinek feltárása nélkül a térségi gazdasági lehetőségek jelentős része továbbra is látsen állapotban maradna, kihasználatlanságuk pedig rontaná a helyben élő népesség munkalehetőségeit, élethelyzetét, ami erősítené az elvándorlás mértékét. A vízszintszabályozás pozitív hatásai a gazdasági igények felmérése nélkül kevésbé érvényesülnének, hiszen ez alapján lehet a települések elvárásait és a lakosság igényeit kielégíteni, a hatásokat éreztetni. Ahhoz, hogy a vízszintszabályozás előnyeit a természeti környezet mellett a helyi lakosság is megérezze, elengedhetetlen a helyi gazdaság fejlesztése és a potenciális gazdasági lehetőségek kiaknázása. Éppen ezért jelen tanulmány célja, hogy a szlovák-magyar határ mentén elterülő Szigetköz és Csallóköz területét megvizsgálja és feltárja a térségben a gazdaságfejlesztési potenciálokat.

Szakirodalmi áttekintés

Az első világháborút követő radikális geopolitikai átrendeződés új államok és államhatárok sokaságát hozta létre a Kárpát-medence egészét is magában foglaló Közép-Európában (BARANYI B. 2014). A Kárpát-medence térképét drasztikusan átrajzoló trianoni békeszerződés (1920) alapján meghúzott, erősen elválasztó jelleggel funkcionáló államhatárok ugyanis a példátlan nagyságrendű terület- és népességvesztés mellett gazdasági-társadalmi, infrastrukturális és etnikai értelemben szervesen összetartozó térszerkezeti egységeket, régiókezdeményeket, sőt valóságos régiókat szabdaltak szét. Emiatt Magyarországnak az elkövetkező évtizedekben a határ menti kapcsolatrendszerét újra kellett pozícionálnia. A határokon átívelő együttműködést máig hátráltató legsúlyosabb következmény a gazdasági-társadalmi viszonyrendszerek minden összetevőjét érintő korábbi, viszonylag egységes térszerkezet „széttöredezése”, következésképpen a külső (határ menti) perifériák kialakulása lett az államhatárok mindkét oldalán (BARANYI B. 2007).

Magyarország esetében az átlagosnál is gyakoribb az államhatárok találkozása, magas az ún. határsűrűsödési metszéspontok száma. „Határ menti ország” jelzővel is szoktak illetni (HAJDÚ Z. 2000). Jelenleg hét szomszédja között van régi EU-tagország (Ausztria), új EU-tagországok belső uniós határokkal (Szlovénia, Szlovákia), schengeni határokkal elválasztott új EU-tagállamok (Horvátország, Románia), EU-előcsatlakozási ország (Szerbia) és egy egyelőre mindezeken kívüli ország (Ukrajna). Ez a sokszínűség az egyes szinteken (diplomácia, politika, gazdaság, kultúra, mindennapi élet stb.) egyedi sajátosságokat és különféle kihívásokat eredményez (RÁCZ SZ. 2017). nem véletlen tehát, hogy a határ menti térségek számos kutatás középpontjában állnak. HARDI T. et al. (2009) részletes összefoglalót készített a Kárpát-medence határ menti térszerkezetének kialakulásáról, amelyben bemutatta azon történelmi, gazdasági, politikai és társadalmi tényezőket, amelyek nagyban befolyásolták egyes városok központtá vagy esetleges perifériává válásának okait.

A határokon átnyúló projektek vizsgálata

Az 1990-es évek óta az Európai Unió egyre nagyobb figyelmet fordít a határokon átnyúló támogatásokra. Magyarország szempontjából ezek a határon átnyúló együttműködések kiemelkedő jelentőséggel bírnak, mivel a magyar lakosok jelentős része

a határ menti régiókban él (HORVÁTH GY. 2002). A határokon átnyúló projekteket vizsgálva BELUSZKY P. (2005), valamint KASZÁS N. et al (2016a, b) Ausztria–Magyarország, Szlovénia–Magyarország és Magyarország–Horvátország esetében a projektek sikerét befolyásoló tényezőket hasonlították össze. Megállapították, hogy a megvalósított projekteket szervezeti és egyéni tényezők befolyásolják, mint pl. az idő, a projektmenedzser jogosultsága, a menedzsment kompetenciája. A projektmenedzsment sikere akkor érhető el, ha a projektmenedzser rendelkezik vezetői kompetenciákkal is. KASZÁS N. (2016b) az Ausztria–Magyarország Határon Átnyúló Együttműködési Program keretében 2007–2013 között megvalósított pályázati projektek sikerességét vizsgálta. A siker tényezőiként az időt, a projektmenedzsment sikerét, valamint a projekt célcsoportjainak elégedettségét határozták meg és megállapították, hogy a határ menti projektek legalább fele sikeresnek mondható.

A 2007–2013-as időszak alatti Magyarország–Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Programokat tekintve HAKSZER R. (2017), majd HARDI T. (2011) a közös Duna-stratégiát értékelték. OCSKAY GY.–HARDI T. (2021) azt vizsgálták, hogy a magyar-szlovák határon a kulturális örökség valorizációját célul kitűző rengeteg sikeres pályázat miért nem eredményezte a határtérség erősebb kohézióját, és hogy miként lehetne ezen az eredménytelenségen javítani. PÉTI M.–SZALÓKY-HOFFMANN Cs. (2016) megállapították, hogy a különböző országok magyar közösségeinek hálózata az EU területi együttműködési programjaiból finanszírozott projektekből nem szignifikánsan magas, bizonyos szempontból viszonylag alacsonynak is tekinthető. A politikákat és a fejlesztési intézkedéseket intenzívebben és stratégiaileg kell építeni a közép-európai nemzeti kisebbségek meglévő hálózatain.

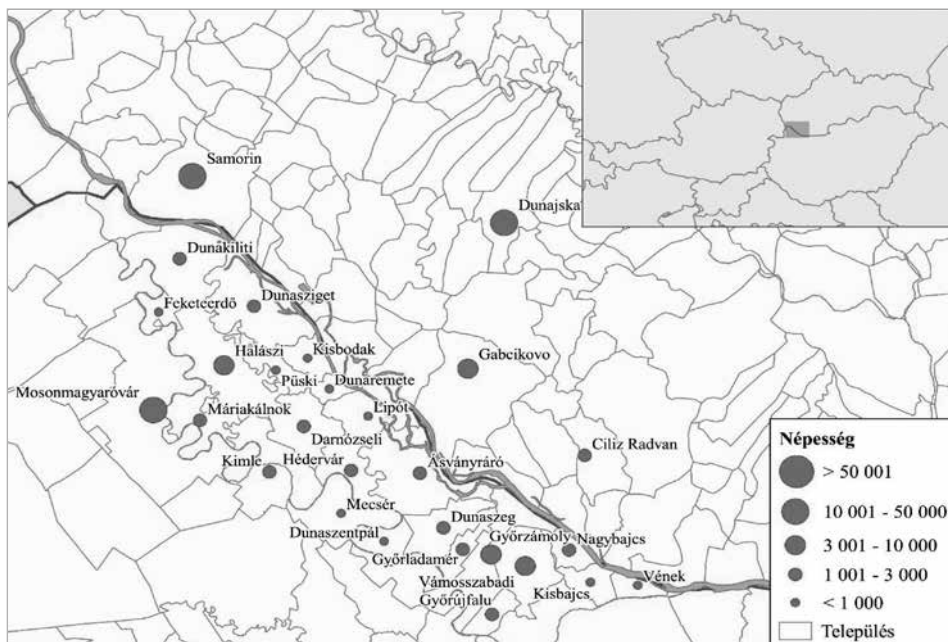
A szlovák-magyar határ menti gazdasági változások az elmúlt években

A szlovák-magyar határ menti területek vizsgálatával számos tanulmány (SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. 1997, 2001, HARDI T. 2008, 2012, BARANYAI N. 2017, HARDI T. et al. 2021) foglalkozott. Az elmúlt években gazdasági okokból jelentősen megnőtt az ingázási hajlandóság, amelynek vállalati oldalát tekintve ANTALIK I. (2017) a szlovák-magyar határ menti térségekben működő vállalkozások működését befolyásoló külső környezeti elemeket vizsgálta, míg EGEDY T. (2017) a külföldre ingázó munkaerőt elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a Szlovákiába ingázás területileg erősen koncentrálódik az alábbi szigetközi településekre: Rajka, Mosonmagyaróvár, Győr, Bezenye, Dunakiliti és Hegyeshalom. LETENYEI L.–MORAUSZKI A. (2019) két szlovákiai és két magyar városban lefolytatott kérdőíves felmérés során vizsgálták a határokon átnyúló befolyás nézőpontjait, és arra az eredményre jutottak, hogy a könnyű megközelíthetőség – amely elsősorban a látogatások gyakoriságát befolyásolja – sokkal fontosabb, mint a földrajzi közelség. Rávilágítottak továbbá arra is, hogy a látogatások gyakorisága közvetlen kapcsolatban van a beszélt nyelv ismeretével, továbbá hogy ezeknek a látogatásoknak hídépítő funkciója is van, illetve hogy a magasabb jövedelemmel és magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők többet profitálhatnak a határ közelségének előnyeiből. KARÁCSONY P. et al. (2021) a magyar-szlovák határon ingázó munkaerőt és az ingázás okait vizsgálták és azt tapasztalták, hogy vannak hasonlóságok a magyar és a szlovák ingázók között. Az ingázók elégedettségét leginkább a felajánlott állások sokfélesége és a bérek szintje határozta meg. Az ingázáshoz szorosan kapcsolódva PAWERA, R.–BOTT DOMONKOS L. (2020) Pozsony és Győr szuburbanizációs hatásait vizsgálták, JÓNA L. et al. (2021) pedig megállapították, hogy az ezredfordulót követő időszakban a Szigetközben az agglomerációs folyamatok következtében a lakásállomány jelentős mértékben bővült.

Módszertani háttér

A vizsgált terület lehatárolása

A vizsgálat középpontjában az Öreg-Duna magyarországi oldalán a Szigetköz, illetve a szlovákiai oldalán a Csallóköz települései (1. ábra) állnak, mégpedig a Szigetközben 25 település: Ásványráró, Darnózseli, Dunakiliti, Dunaremete, Dunaszeg, Dunaszentpál, Dunasziget, Feketeerdő, Győr, Győrladamér, Győrújfalú, Győrzámoly, Halászi, Hédervár, Kimle, Kisbajcs, Kisbodak, Lipót, Máriakálnok, Mecsér, Mosonmagyaróvár, Nagybajcs, Püski, Vámoszabadi és Vének, a Csallóközben pedig 4 település: Csilizradvány (Čilžská Radvaň), Somorja (Šamorín), Dunaszerdahely (Dunajská Streda) és Bős (Gabčíkovo). A vizsgált települések népességének megoszlásáról a 2. ábra tájékoztat.

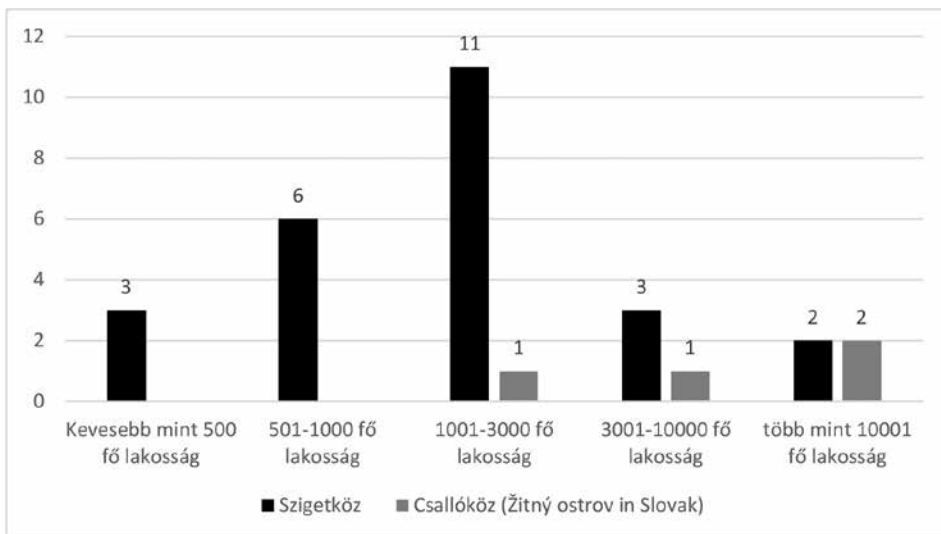

1. ábra A vizsgált települések a Szigetközben és Csallóközben (szerk. FEKETE D. et al.)

Figure 1 The examined settlements in Szigetköz and Csallóköz (ed. by FEKETE, D. et al.)

Stratégiai dokumentumok elemzése

A helyzetfeltáró munka első szakaszában olyan stratégiai dokumentumok részletes vizsgálatára kerül sor, amelyek tartalmaznak bizonyos mértékig megállapításokat a Szigetközre, illetve a Csallóközre vonatkozóan. Ezek az információk jó alapot nyújthatnak a későbbi igényfelmérési vizsgálatokhoz. Ennél a szakasznál feltárásra kerül az egyes szigetközi és csallóközi települések gazdasági helyzete, a lakosság foglalkoztatottsága, a megvalósult infrastrukturális befektetések, illetve az esetleges határ menti együttműködések, partnerségek kérdésköre. A megalapozó tanulmányban az 1. táblázatban bemutatott országos és vármegyei stratégiai dokumentumok kerültek elemzésre.

2. ábra A vizsgált települések népességének megoszlása (szerk. FEKETE D. et al.)
 Figure 2 Proportion of the population of the examined settlements (ed. by FEKETE, D. et al.)

1. táblázat – Table 1

Az elemzéshez felhasznált országos és vármegyei stratégiai dokumentumok
 National and county strategy documents used for the analysis

Országos / vármegyei / egyéb dokumentumok	Elemzésbe bevont dokumentumok
Országos stratégiai dokumentumok	Nemzeti Fejlesztés 2030. Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció. (2014). Magyar Vidékfejlesztési Program 2014-2020. 1.0. Nemzeti Környezetvédelmi Program 2015–2020. Szakpolitikai stratégia (2015).
Vármegyei stratégiai dokumentumok	Győr-Moson-Sopron Megyei Integrált Területi Program 2014-2020 Győr-Moson-Sopron Megyei Területfejlesztési Program (2014) + mellékletek Győr-Moson-Sopron Megye Területfejlesztési Program 2021-2027
Egyéb a térségben jelentős stratégiai dokumentumok	Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság, Észak-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság (2010). A Víz Keretirányelv hazai megvalósítása, Vízyűjtő-gazdálkodási terv. ÉDUVÍZIG (2020): Jelentős Vízgazdálkodási kérdések, 1-1 Szigetköz vízyűjtő-gazdálkodási tervezési alegység, Vitaanyag Szigetköz Moson-sík LEADER Egyesület (2014): Helyi fejlesztési stratégia 2014-2020 Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatósága (2014). A HUFH30004 Szigetköz kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület fenntartási terve (2014).

Mélyinterjúk

A helyzetfeltáró munka második szakasza az igényfelmérés, amely során mélyinterjúk segítségével a települések vezetőit, illetve egyéb gazdasági szereplők véleményét monitoroztuk a lehetséges gazdaságfejlesztési lehetőségekkel kapcsolatban. 2021. április 30. és 2021. május 15. között folytattuk le a mélyinterjúkat. A megkeresett 32 települési vezetőből 22 működött együtt a mélyinterjúk elkészítésében, illetve két települési közintézményi (iskolai) vezető, ami 70%-os válaszadást jelent. A települések, illetve intézmények Magyarországon: Darnózseli, Dunakiliti, Dunaszeg, Dunaszentpál, Dunasziget, Feketeerdő, Győr, Györladamér, Györladamér Általános Iskola, Győrzámoly, Halászi, Kimle, Kisbodak, Lipót, Lipóti Általános Iskola, Meccsér, Mosonmagyaróvár, Nagybajcs, Vámoszabadi, Szlovákiában: Dunaszerdahely, Csilizradvány, Somorja. A COVID-járvány miatt kialakult helyzet következtében mindösszesen 7 fő vállalta a személyes interjút, a többi online formában került lebonyolításra. Egy-egy beszélgetés átlagosan 45 perc időtartamú volt és 5 nyitott kérdés (1. sz melléklet) alapján készült. A nyitott kérdésekre a megkérdezettek saját szavaikkal válaszolhattak, ezáltal sokszor többet árultak el az emberek véleményéről, ami különösen a feltáró jellegű kutatásokban hasznos (KOTLER, P.–LANE, K. 2012).

A mélyinterjúk elkészítését a következő szempontok alapján végeztük: az egyes települések jelenlegi társadalmi, illetve szociális-gazdasági helyzetének értékelése, az elmúlt tíz évben történt fejlesztések számbavétele, és az elkövetkező 5-10 évben tervezett fejlesztések szerepe az adott település társadalmi-gazdasági életében. Fontosnak tartottuk rákérdezni az adott település részvételére a határon átnyúló gazdasági együttműködésekben, illetve az eddig kiaknázatlan, de potenciális lehetőségek feltárását, amelyek hozzájárulhatnak a szigetközi és csallóközi térség innovatív és fenntartható fejlesztéséhez. A kapott eredményeket szövegelemzés útján dolgoztuk fel.

A Szigetköz társadalmi-gazdasági jellemzői

Az emberi települések már korán megjelentek a Szigetköz területén, hiszen régészeti leletek szerint az i.e. 2500-2000 közötti időszakban a Szigetközben már élt ember. A 19. század utolsó harmadában lezajlott folyószabályozások előtt az emberi letelepedésre a kevésbé vízjárta magasabb térszínek mutatkoztak alkalmasnak, a Duna szeszélyes vízjárása is sokáig akadályozta a nagyobb, állandó települések kialakulását, ezért a nehezen megközelíthető vízi világ a történelmi korok emberét hosszú időn keresztül nem ösztönözte tartós letelepedésre (SZABÓ M. 2005).

A Szigetközben fekvő települések története szorosan a vízhez, a folyókhoz kötődik. Fontos tényező, hogy a szigetközi települések jelentős hányada még ma is az Öreg-Duna mentén fekszik, így jövőjük erőteljesen kapcsolódik a Duna jövőjéhez is. A települések között vannak apró, kis- és közepes méretűek is, valamint két – a Szigetköz központjainak számító – város: Győr és Mosonmagyaróvár (GÖCSEI I. 1979; ERDÉLYI M. 1990; SZABÓ M. 2005). A Szigetközben a települések szerveződése a domborzati határoknak megfelelően alsó- és felső-szigetközi településekre osztható, győri, és mosonmagyaróvári központtal, a választóvonal Hédervár és Ásványráró között húzódik.

A hordalékkúp területén ma két ország osztozik: Magyarország és Szlovákia. Az Öreg-Dunától északra elterülő Csallóköz nagyobb területű és településhálózata is jóval gazdagabb, több nagyobb települést (Dunaszerdahely, Gúta stb.) is magában foglal. Az ország története során három vármegye „osztozott” a Szigetköz területén: Győr, Moson és Pozsony vármegyék. Érdekes történelmi tény, hogy a Duna ágak által közrefogott szí-

getet csak a 15. századtól nevezték Szigetköznek, de még utána is gyakran illették Kis-Csallóköz névvel is (FEHÉR I. 1874, GYÓRFFY Gy. 1987).

A helybéli népesség számát tekintve Szigetköz településeit csökkenő népességszám és előregedő népesség jellemzi, azonban e tendenciát ellensúlyozzák a magas betelepülési értékek. Az ezredfordulót követő időszakban a Győr vonzáskörzetébe tartozó Alsó-Szigetközben az agglomerációs folyamatok következtében a lakásállomány jelentős mértékben bővült, Győr agglomerációjában jellemzően az országos átlagnál jóval nagyobb mértékben (13%-kal), Dunaszeg, Dunaszentpál, Győrladamér, Győrújfalú, Győrzámoly, Kisbajcs, Vámoszabadi települések esetében pedig kiugróan magas (20%-ot meghaladó) arányban. Az agglomerációs folyamat erőteljesebbé válását jelzi, hogy elsősorban az aktív korú, fiatalabb generációk költöztek ki a városokból, vagy költöztek „beljebb” munkahelyükhöz, így egy-egy község népessége jelentősen megnőtt (KSH 2014). Az általunk vizsgált szigetközi települések összesen 167 000 embernek adnak állandó otthont. A Szigetköz teljes lakosságának 86%-át a két nagyváros, Győr és Mosonmagyaróvár adja, és mindössze 14%-uk él a falusi településeken (SZABÓ M. 2005). A 2021. január 1-jei KSH adatok alapján a legnagyobb település természetesen a vármegyeszékhely, Győr, ahol a lakosság 73%-a él, míg a legkisebb lélekszámú település Vének 207 fő állandó lakossal.

Kutatási eredmények

Stratégiai dokumentumok elemzésének eredménye

A stratégiai dokumentumok elemzése során országos, vármegyei és szakpolitikai dokumentumok elemzését folytattuk le. Megállapítást nyert, hogy az országos stratégiai dokumentumokban a Szigetköz, illetve a Csallóköz érdemileg nincsen feltüntetve, csak Győr vonzáskörzeténél kerül megemlítésre, valamint a környezetvédelmi szakpolitikai stratégiában a vízgazdálkodás kapcsán tölt be a térség fontos szerepet. Ugyanakkor a vármegyei stratégiai dokumentumok részletesen bemutatják a Szigetköz és hozzá szorosan kapcsolódó Csallóköz állapotát, felvázolják a stratégiai irányokat és fejlesztési lehetőségeket, amelyek összhangban vannak a vármegye által meghatározott – a kreatív humán erőforrások fejlesztése, az innováció térnyerésének előmozdítása, a vármegye és települései elérhetőségének javítása, a környezet megújítása, a kultúra támogatása, az életminőség javítása, a vármegye belső kohéziójának erősítése és a vármegye- és országhatáron átnyúló együttműködés fejlesztése – stratégiai célokkal és fejlesztési irányokkal. A dokumentumok kiemelten foglalkoznak a két központban (Győr és Mosonmagyaróvár), illetve a hozzájuk tartozó két járásban a potenciális fejlesztési lehetőségekkel. A 2. táblázat foglalja össze a vizsgált területet érintő legfrissebb, 2021. évi fejlesztési javaslatokat, amelyek alapvetően a gazdasági, társadalmi és műszaki fejlesztési irányokat jelölik meg, hangsúlyozva az együttműködések megerősítését.

A térséget illető egyéb jelentős stratégiai dokumentumok elemzése alapján megállapítható, hogy a Csallóköz és a Szigetköz térségben a vízgazdálkodás különösen fontos, illetve a vízgyűjtő-gazdálkodási tervezési folyamatban a különböző érdekcsoportok bevonása és azok elképzeléseinek összehangolása elengedhetetlen. Továbbá a terület kiemelt jelentőségű természetmegőrzési és különleges madárvédelmi terület, ezért fontos ezeket a célokat is figyelembe venni. Ezen irányok mentén a helyi *Szigetköz és Moson-Sik LEADER Egyesület* a 2014–2020 közötti időszakban a helyi szervezetek fejlődési lehetőségét, a hálózatosodás és fenntarthatóság támogatását és az helyi egységes gazdaságfejlesztést

Fejlesztési lehetőségek Győr-Moson-Sopron Megye Területfejlesztési
Konceptiója (2021) alapján (pp. 258–269.)
Development potential based on the Regional Development Concept of
Győr-Moson-Sopron County (2021, pp. 258–269.).

Gazdasági, társadalmi és műszaki fejlesztési irányok	Fejlesztési javaslatok
Településhálózatának fejlesztési lehetőségei	Periférikus térségek felzárkóztatása Együttműködés erősítése Települések és térségek adottságainak differenciált és célzott hasznosítása Kapcsolatok erősítése Településközi együttműködések Központok és agglomerációk közötti kommunikáció
Társadalmi folyamatainak fejlesztési lehetőségei	Esélyegyenlőség előmozdítása Humán erőforrás-fejlesztése Jól működő, mindenki számára hozzáférhető egészség- ügyi és szociális ellátórendszer kiépítése és fenntartása
Gazdasági bázis fejlesztésének lehetőségei	Üzleti infrastruktúra fejlesztése Digitalizációs folyamatok felkarolása KKV-k fejlesztése Komplex turisztikai fejlesztések Élelmiszergazdaság fejlesztése Digitalizáció Innovációs ökoszisztéma fejlesztése
Műszaki fejlesztések lehetőségei	Vízgazdálkodás területén: Közműolló bezárása – felszín alatti vízkincs védelme, klímadapotáció, a Duna medermélyülésének kezelése Közlekedés területén: gyorsforgalmi és főúthálózat fejlesztése, települések kedvezőbb feltárása, a vasúti szolgáltatás fejlesztése, intermodalitás fejlesztése, vízi infrastruktúra fejlesztése

tűzte ki célul, a helyi *Szigetköz Turizmusért Egyesület* pedig a szigetközi desztinációknak a versenytársakhoz és az országos átlaghoz történő felzárkóztatását.

A mélyinterjú felmérés és eredményei

Feltárva az aktuális település társadalmi-szociális, illetve gazdasági helyzetét a válaszadók megegyeznek abban, hogy páratlan természeti környezetben és az országos átlaghoz viszonyítva jobb gazdasági helyzetben vannak. Győr és Pozsony közelsége, a közelben húzódo nemzetközi szintű út- és vasútvonalak mind kedvező munkaerőpiaci hatást gyakorolnak a térségben élők számára, valamint közel sem elhanyagolható a turizmus, mint jövedelemtermelő és munkahelyteremtő gazdasági ágazat. Az előbbi munkaerőpiaci ten-

dencia főként a Győr vonzáskörzetében fekvő alsó-szigetközi településekre jellemző, az utóbbi pedig a kisebb méretű, általában a nagyobb folyók és csatornák partján elhelyezkedő településekre (pl. Kisbodak, Dunasziget). A települések népességszáma sehol nem mutat csökkenő tendenciát, és jelentős betelepülés is kimutatható, elsősorban a nagyobb városok (Győr, Mosonmagyaróvár, Pozsony) agglomerációs térségében (Alsó-Szigetköz települései, Feketeerdő, Dunakiliti, Rajka stb.). Ezenkívül jellemző a nyaralók és hétfégi házak számának növekedése is, amely a térség turisztikai vonzerejének is egyik bizonyítéka. A hagyományos gazdálkodási tevékenységek, mint a mezőgazdaság, halászat és erdőgazdaság kivételével vannak mind a szigetközi, mind a csallóközi térségben, azokat elsősorban a helyben lévő „öslakosok” űzik még, valamint a turisztikai vonzerőt jelentő falusi és ökoturisztikai desztinációk esetén találunk ezekre a tevékenységekre példát. A települési vezetők egybehangzó véleménye szerint a turizmust és az ahhoz kötődő infrastruktúrát fejleszteni kell, mivel ezen a téren jelentős lemaradásokkal küzdenek mindkét térség, de főként a Szigetköz települései. A turizmus fajtái közül meghatározó a kerékpáros és a nyári vízi turizmus jelenléte, azonban mindkét esetben súlyos infrastrukturális hiányosságokkal küzdenek a települések. Fontos lenne az egyes turisztikai ágak összekapcsoltsága, valamint az egymásra épülés is, amely folyamatok még meglehetősen gyerekcipőben járnak a Szigetköz és a Csallóköz esetében is. A főbb turisztikai desztinációkat a két térség esetében a folyópartok mellett fekvő települések jelentik, egyedileg kiemelendők a magyar oldalon Győr és Lipót, a szlovákiai oldalon pedig Somorja és Dunaszerdahely turisztikai attrakciói (termálfürdő, xBionic, kultúra). Több településen hangsúlyozták a Szigetköz egységes és innovatív fejlesztésének szükségességét, illetve az összefogás, a térségi együttműködés előmozdítását is. Erre jó példa a dunaszerdahelyi *Kukkon*a polgári társulás, amely a helyi TDM-nek is tagja. Szinergiákban és trendekben kellene gondolkodni, valamint erősíteni a TDM-szervezetet is.

Győr, mint a térség fő népességi centruma és gazdasági központja csak csekély hatást gyakorol a Szigetköz társadalmi-gazdasági életére. Általánosságban elmondható, hogy gyenge a kapcsolat a szigetközi települések és a vármegyeszékhely között, ami a szükséges infrastrukturális fejlesztések egyik fő gátját is jelenti. Győr mellett központi településnek a Szigetközben Mosonmagyaróvár és Lipót mondható, míg a Csallóközben Somorja és Dunaszerdahely. Természeteszerű, hogy a Csallóköz méretéből adódóan több központi településre is „szüksége” lehet, valamint Dél-Szlovákia térszerkezeti sajátosságai is „megkövetelik” a központi településeket a meglehetősen rurális térségnek számító Csallóköz területén. A Szigetköz kisebb mérete és sűrű településhálózata, valamint a domináns központok közelsége miatt inkább mondható városkörnyéki, agglomerációs térségnek semmint rurális, vidéki jellemzőkkel bíró területnek. Egy dunaszerdahelyi turisztikai szakember szerint a Csallóköz települései „kétfelé vannak szakadva”, mivel míg a nyugati rész Pozsony közelségének és a sűrűbb városhálózatnak köszönhetően egy agglomerációs jellemzőkkel bíró, dinamikus fejlődő térség, addig a keleti rész meglehetősen elmaradott, kevés városias központtal rendelkező, vidékiesebb jellegű térség, ahol Komárom, mint központi település nem igazán érezteti funkcióinak hatásait a térség társadalmi-gazdasági életében.

A látens hiányosságok feltárása érdekében, arra vonatkozóan gyűjtöttünk információkat, hogy 2010-et követően milyen fejlesztések valósultak meg területükön? Ezeket a fejlesztéseket, milyen forrásokból sikerült megvalósítani? Voltak-e olyan tervezett fejlesztések, amelyek ebben az időintervallumban nem valósultak meg? Amennyiben igen, annak mik az okai? A vizsgált időszakban mind a Szigetköz, mind a Csallóköz településeiben történtek fejlesztések, amelyek mértéke sok esetben jelentősnek is mondható. Legtöbb településen megújultak a közintézmények (óvoda, általános iskola, egészségház),

valamint az úthálózatban és közinfrastruktúrában is történtek fejlesztések, felújítások. A 2014–2020-as Európai Unió pénzügyi ciklus járási operatív programjai által kitűzött célok és a LEADER egyesület kiemelt céljai részben teljesültek, azonban több részterület sajnos háttérbe szorult. Az intézményi felújítások mellett a turizmust szolgáló infrastruktúra kisebb hangsúlyt kapott, pedig annak fejlesztése elengedhetlenül fontos lenne a szigetközi és a csallóközi települések esetében. A szükséges infrastruktúra-fejlesztések elsősorban a kerékpáros és vízi turizmust érintik, tehát a térségi kerékpárutak, az arra épülő szolgáltatások, vendéglátószektor, valamint a folyami csónakkikötők és kempingek, szálláslehetőségek fejlesztését tartalmazza. Jelentős turisztikai desztinációfejlesztés Lipót településen valósult meg a fürdő területén, valamint itt jelentős gazdasági fejlesztés is történt a Lipóti Pékség üzemén belül. Az alsó-szigetközi települések esetében problémaként merült fel, hogy a szigetközi főút keresztülszeli a településeket, ami nagyon balesetveszélyes, egyben rontja a közutak állapotát és a települések levegőjének minőségét is. Sok település esetében nagy problémát jelent a közutak és járdák rossz állapota, javításuk nem minden esetben valósult meg az elmúlt tíz év során. A közutak állapota pedig kihat a helyi gazdaság állapotára is, hiszen meghatározza a térségben működő kis- és középvállalkozások esélyeit az országos és nemzetközi úthálózat elérésére. Ezért az úthálózat fejlesztése elsőbbséget élvez a gazdaságfejlesztés esetében is.

Az egyes fejlesztési beavatkozások tekintetében természetesen külön kell választani a felmérésben részt vevő négy várost (Győr, Mosonmagyaróvár, Somorja, Dunaszerdahely), hiszen méretükből, lakónépességük nagyságából, illetve az országukban elfoglalt helyzetük miatt kiemelkednek a térség általános gazdasági fejlettségi szintjéből. Ezekben a városokban nagy mértékű gazdasági és településfejlesztési beavatkozások történtek 2010 óta, azonban ezek sokszor kormányzati, illetve nemzetközi szintű gazdaságtelepítésnek és közlekedési infrastruktúrafejlesztésnek voltak köszönhetőek, kevésbé a térségi folyamatok eredményeinek. Érdemes kiemelni a térségben Győr helyzetét, hiszen a nagyváros kedvezményezettje a magyar kormány által néhány évvel ezelőtt életre hívott Modern Városok Programnak. A program keretében Győrben jelentős fejlesztések valósulnak meg (pl. új strandfürdő épül, jelentős fejlesztések zajlanak a turisztikai szempontból fontos állatkertben is, illetve fontos közlekedésfejlesztési beruházások is kialakítás alatt vannak), amelyek a város térségi szerepét még inkább erősíthetik. Érdemes azt is kiemelni, hogy a program keretein belül új, kétszer kétsávos gyorsforgalmi úthálózat jöhet létre a város és Dunaszerdahely között, ami – elkészülte után – nemcsak a két várost, hanem a Szigetközt és Csallóközt is összeköti majd (FEKETE D. 2018). A térségben egy másik fontos összekötő kapocs a Széchenyi István Egyetem, amely a győri központi campus mellett Mosonmagyaróváron is működtet egy kartert, így az intézmény a Szigetköz két fontos „belépési pontján” is jelen van. Az egyetem agrárkarának helyt adó, nemrégiben felújított mosonmagyaróvári várépület pedig már bizonyította, hogy képes helyet adni a térséggel foglalkozó nagy létszámú tudományos, illetve projektrendezvényeknek is.

A megvalósult fejlesztések többféle – kormányzati, európai uniós – forrásokból, valamint saját finanszírozásból táplálkozva valósultak meg. Fontos tendencia, hogy az elmúlt néhány év során megnövekedtek a kormányzati támogatásokból megvalósuló települési fejlesztések, elsősorban a Magyar Falu Program keretein belül.

Az eddig meg nem valósult fejlesztések terén a már említett hiányos infrastruktúra fejlesztése mellett az egyes gazdaságtámogató beruházások említhetők meg, valamint nehézséget okoz a közétkeztetést célzó támogatások halogatása. A gazdaságfejlesztési beavatkozások tekintetében a jövőbeni (1, 5 és 10 éves) fejlesztési igények a legfontosabbak, hiszen a vágyott állapot ezek alapján alakítható ki. A legtöbb település a felmerülő turisztikai infrastruktúra terén, valamint a közutak állapotában és kiépítettségében

szeretne fejlesztéseket kieszközölni az elkövetkező 5-10 évben. Emellett érdekes, hogy elsősorban a győri és mosonmagyaróvári agglomerációban lévő szigetközi települések a falu „bővítését”, új utcák, új házhelyek kialakítását tekintik sürgető beavatkozásnak, hogy a folyamatos szuburbanizációs folyamatok ne váljanak kezelhetetlenné, illetve azok ne tegyék tönkre az egyes településképi előírásokat, rendezési terveket. Mivel a közutak állapota és a szükséges infrastruktúra hiányosságai szinte minden településen problémákat okoznak, minden település prioritásai között szerepel azok minél hamarabbi fejlesztése, javítása. Ezekon kívül több esetben célként fogalmazódnak meg további intézményi felújítások, új közösségi házak, terek kialakítása, azonban jóval csekélyebb számban, mint az előző fejlesztési prioritások esetében. Természetesen a vizsgálatba bevont városok itt is kivételt képeznek, hiszen jövőbeni fejlesztési tevékenységeikre nagyobb lehetőségek és források állnak rendelkezésre, mint a térség kisebb településeinek. Még a térség legjelentősebb gazdasági bázisa, Győr számára is nagy kihívás a következő évek fejlesztési prioritásai között a turisztikai célpontok fejlesztése és kiépítése. Emellett Győr esetében – szemben a Szigetköz és Csallóköz öko-, illetve sportturizmusával – nagyon lényeges a kulturális és szakrális turizmus fejlesztése, az ipari karakterből származó desztinációs előnyök kiaknázása. E szempontú fejlesztések a város számára a következő 5 -10 év fontos feladatai között szerepelnek.

A vizsgálat során az egyes települések között létrejött helyi – szigetközi és csallóközi –, illetve határon átnyúló gazdasági együttműködésekét kívántuk feltárni, hiszen a térségi összefogás és együttműködések szerepe felértékelődően van, valamint a források hatékony felhasználásához is elengedhetetlenül fontos a térségi hálózatok kialakulása, a szinergiák erősödése. Az együttműködések teszik hatékonyabbá az alulról szerveződő (bottom up) fejlesztéseket is, amelyek az Európai Unió szakpolitikai keretrendszerének is fontos alapkövei. A szigetközi és csallóközi együttműködések esetében nagyon lényeges a határon átnyúló kapcsolatok feltérképezése is, mivel a két térség a Duna „ikerszigeteiként” természetföldrajzilag és a társadalmi fejlődést tekintve is egységet alkot, annak ellenére, hogy a már vázolt történelmi események következtében területük különböző országokhoz került. A projekt szempontjából lényeges elem, hogy az Európai Unió schengeni egyezménye lehetővé teszi a határok átjárhatóságát, és szakpolitikája a prioritások közé sorolja a határon átnyúló különböző együttműködések fejlesztését, erősítését, hiszen azok egy egységes táj két ország közötti komplex fejlesztését teszik lehetővé. Országos viszonylatban elmondható, hogy a Szigetköz hazánk olyan térsége, amely leginkább „rászorult” a határ menti együttműködések erősítésére, mivel természetes vonzáskörzetét és szomszédos térségét veszítette el.

A felmérésre választ adó települések jelen vannak a határon átnyúló együttműködésekben, de a kapcsolatok gazdasági intenzitása eltérő. A szigetközi települések mindegyike részt vesz az Arrabona EGTC munkájában, amely a térség határon átnyúló együttműködéseinek fő lebonyolítója. A válaszadó csallóközi települések is részt vesznek az Arrabona EGTC-vel közösen lebonyolított fejlesztési projekteken, valamint több civil és egyházi szervezettel is kialakult ilyesfajta kapcsolat az elmúlt években (pl. Somorja és a győri Bencés Perjelség között). Az együttműködések intenzitása mellett fontos megállapítás, hogy az elmúlt évek során gyengült a térség testvértelepülési kapcsolatainak erőssége. Az egyes településeknek talán nagyobb súlyt kellene fektetni ezen kapcsolatok erősítésére, „felélesztésére”, hiszen a határon átnyúló civil és nonprofit együttműködések tartópillérei az e fajta együttműködések lehetnének.

Összességében elmondható, hogy a Szigetköz és a Csallóköz települései részt vesznek határon átnyúló gazdasági együttműködésekben, azonban azok intenzitása az egyes települések életében változó mértékű. Elsősorban a nagyobb települések képesek hathatós

gazdasági együttműködések kialakítására, aminek magyar oldalon Győr, szlovák oldalon pedig Dunaszerdahely a fő motorja. Az együttműködések terén a városok kiemelték az egyes helyi kulturális terek megújítását és fejlesztését, amire Győr esetében a Bencés Perjelség refektóriumának restaurálása, illetve Somorja városában a Paulus-ház felújítása mutat kiváló példát. Az elkövetkező 5-10 év során minden bizonnyal erősíteni kell a határon átnyúló gazdasági együttműködések, mivel a határ menti térség mindkét oldalon viszonylag kisméretű településekből áll, amelyek fejlődésének záloga az Európai Unió és kormányzati források sikeres és hatékony allokációja. Ez kisméretű települések esetében csak az együttműködések és a szinergia erősítése során lehetséges.

A következőkben a térség potenciális, de kiaknázatlan használaton kívüli gazdasági lehetőségeit kívántuk feltárni. A településvezetők a turizmusban rejlő, eddig lappangó, vagy alacsony „hatásfokkal” üzemelő lehetőségeket emelték ki, főként a Szigetköz esetében. Itt is megmutatkozik a Szigetköz hiányos, illetve alacsony színvonalú turisztikai infrastruktúrája, ami a következő évek legfőbb fejlesztési területének számít. Fontosnak tartanak a települési vezetők a vízi turizmus felélesztését, amihez a tervezett vízszintszabályozástól várnak megoldást. Előnyben részesítenék a kisméretű sétahajók és a kajakok, kenek használatát, kevésbé a nagyobb méretű és gyorsabb vízi eszközök alkalmazását. A természeti értékek hatékonyabb bemutatására fejleszteni kellene az ökoturizmus szervezethez, és új, eddig zárt területeket – mint az ártéri erdők, holtágak – kellene a látogatók előtt megnyitni a turisták előtt, főként sportvezetések és csónaktúrák szervezése céljából. Ennek egyelőre a különböző területek bonyolult tulajdonviszonyai szabnak gátat, illetve figyelembe kell venni a természetvédelem érdekeit, prioritásait is. A Mosoni-Duna vízszintemelkedése nagyon fontos a felvázolt turisztikai fejlesztések megvalósulásához, hiszen a Szigetköz egyediségét a sűrű vízhálózata és ágrendszere adja.

Lényeges fejlesztési beavatkozás lenne – a szlovákiai oldalhoz hasonlóan – az Öreg-Duna töltéskoronáján kerékpárút kialakítása, amely Dunakilititől egészen Gönyűig tartatna. Ez valóban lényeges infrastrukturális elem lenne a szigetközi kerékpáros turizmus fellendítésében. Több lappangó turisztikai elem, mint pl. a hédervári kastély újbóli használatba vételét is támogatnák, amihez elengedhetetlen ezen létesítmények tulajdonviszonyának rendezése és a szükséges források biztosítása. Ezen turisztikai attrakciókat hatékonyabban össze lehetne kötni a kerékpáros és vízi turizmussal, amely hálózatra aztán a vendéglátóipar és a szolgáltatások széles köre tudna csatlakozni, emelve a térség jövedelemtermelő képességét és gazdasági lehetőségeit.

A Csallóköz térségében bizonyos mértékig kiépítettebb állapotban van a kerékpáros és vízi turizmushoz szükséges alapinfrastruktúra. Itt inkább a szálláshelyek kapacitásában mutatkoznak hiányosságok. Természetesen infrastruktúra-fejlesztő beavatkozásokra itt is szükség van, bár Pozsony közelsége fejlesztő erőként ezek színvonalát az elmúlt években már emelte.

Összességében a mélyinterjúk alapján arra a következtetésekre jutottunk, hogy bár az országon belüli helyzetük és elhelyezkedésük különböző, mind a Szigetköz, mind a Csallóköz településeit meglehetősen kedvező társadalmi-gazdasági környezet jellemzi. Megfelelő munkaerőpiaci mutatók, csekélyebb népességfogyás és kínálkozó gazdasági lehetőségek jellemzik mindkét térség településeit. A térség sok települése nagyobb népességű városok agglomerációjában fekszik, emiatt a városiasodás jelei, valamint az alvótelepülési jelleg érezteti hatását (forgalomnövekedés, szolgáltatások eltérő igénybevétele). A fejlesztések területén a 2014–2020-as Európai Unió pénzügyi ciklus idején felvázolt célok egy jelentős része megvalósult a települések életében, elsősorban intézményi megújulások és közterületi felújítások formájában. Ezek részben európai uniós, részben kormányzati forrásokból, részben önerőből valósultak meg.

Módszertani korlátok

A mélyinterjúk alapján a válaszadó települési polgármesterek és intézményi vezetők a legnagyobb hiányosságokat a helyi turizmus, a hozzá kapcsolódó létesítmények, valamint szükséges infrastruktúra állapotában látják. Ez azért is fontos megállapítás, mert a szigetközi és csallóközi települések esetében a helyi gazdaságfejlesztések fő tartópillérét a térségi turizmus és az arra épülő szolgáltatások adják. A turizmus tehát mint húzóerő jelentkezik a Szigetköz életében, és a fő gazdaságfejlesztési beavatkozásokat tekintve is elsődleges tényező.

Nagyon fontos még a közutak állapotának javítása, amit ugyancsak minden település problémának érez. Ez előfeltétele a helyi gazdaságot adó térségi kis- és középvállalkozások létének, működési lehetőségeinek. Továbbá az alsó-szigetközi térségben kiemelt jelentőséggel bír, hogy mielőbb megépítsék a jelenlegi 1401-es autótút tehermentesítésére a 2×1 sávra tervezett, kb. 12 km hosszú új utat, amely az alsó-szigetközi településeket – Dunaszeget, Győrladamért, Győrzámolyt és Győrújfalut – elkerülve Vámoszabadi Szításdomb lakóparknál kapcsolódna a Szlovákiát Magyarországgal összekötő 14-es úthoz. Ahogy JÓNA L. et al. (2021) is kiemelték, az elkerülő megépítésével élhetőbbé válhatnak a települések, megosztható, szétterelhető lenne a járműtömeg, és kiszámíthatóbbá válna a Szigetköz–Győr–Csallóköz forgalmi hatás is.

Összefoglalás és kitekintés

Megállapítható tehát, hogy évtizedek óta nem látott kedvező folyamatok indultak el Szigetköz és egyben a Csallóköz térségben is, hiszen az 1980-as évek végén, a bős–nagymarosi vízlépcsőrendszer részleges megvalósulását követően fellépett súlyos vízhiány után fokozatosan visszaáll az eredetihez közel hasonló vízmennyiség a szigetközi ágrendszerben (GUTI G. 2020). Önmagában izgalmas helyzet, hogy a műszaki beruházások révén nemcsak a természetvédelem vagy a vízügy területén várható pozitív hozadék, hanem gazdaságilag és turisztikailag is újra élet költözhet az Öreg-Duna és a különböző folyóágak közelében található településekre. A szigetközi és csallóközi települések esetében a helyi gazdaságfejlesztések fő tartópillérét a térségi turizmus és az arra épülő szolgáltatások adják. A fő gazdaságfejlesztési beavatkozások közt elsőbbséget élvezhetnek a vízi turizmushoz kapcsolódó beavatkozások, pl. új kikötők kialakítása, a vízi túrázshoz kapcsolódó infrastruktúra-fejlesztések megvalósítása, a gasztronómiai kínálat erősítése, új látogatóközpont létrehozása. Fontos a települések közti egységes márka, brand felépítése, amivel még inkább erősíteni lehet a Szigetköz és a Csallóköz nemzetközi láthatóságát. A térségben emellett tanú lehetünk olyan éledező együttműködéseknek, amelyek pl. a helyi hagyományok őrzését és ápolását, a mezőgazdasági termelők közötti kapcsolatokat építését, közös kárelőrejelző rendszer fejlesztését vagy éppen a helyi kkv-k közötti együttműködések erősítését célozzák meg. A tervezett új alsó-szigetközi főút építésével kiszámíthatóbbá válna a Szigetköz–Győr–Csallóköz forgalmi hatás is. Szükség lenne az ennél sokkal nagyobb léptékű gyorsforgalmi út megépítésére, amely Győrt Dunaszerdahellyel, a Szigetköz keleti felét a Csallóközzel kötné össze, megteremtve a gyors és biztonságos közlekedést a két térség között.

A tanulmány a Magyarország és Szlovákia közötti határ menti területek közül az egyedülálló természeti kincsekben gazdag Szigetköz és Csallóköz feltáratlan erőforrásait próbálta számba venni. Rámutat továbbá olyan gazdaságfejlesztési lehetőségekre, melyek kiaknázásával a következő években a térség települései megőrizhetik, illetve továbbfejleszthetik jelenlegi társadalmi-gazdasági fejlettségi szintjüket, Mivel a térség települé-

seinek meghatározó része jelentős népességű városok agglomerációjában található, így a városiasodás jelei, valamint az alvótelepülési jelleg is folyamatosan és egyre jelentősebben érezteti a hatásait, további kihívások elé állítva a települések vezetőit. Mindamelllett, hogy a 2014–2020-as Európai Unió pénzügyi ciklus idején felvázolt célok egy jelentős része – elsősorban intézményi megújulások és közterületi felújítások formájában – megvalósult, a 2021–2027-es ciklus fő feladata a helyi gazdaságfejlesztések fő tartópillérének, a térségi turizmusnak és az arra épülő szolgáltatásoknak a megerősítése lesz.

A stratégiai dokumentumok elemzése és a települések vezetőivel folytatott mélyinterjúk alapján a kutatás eredményeként az alábbi turisztikai és infrastrukturális fejlesztési javaslatokat fogalmaztuk meg.

- a) Szigetköz egyediségét sűrű vízhalózata és folyóágrendszere adja. A természeti értékek hatékonyabb bemutatása, vagyis a turisták számára eddig elzárt területek – mint az ártéri erdők, holtágak – elérhetővé tétele fellendíthetné az ökoturizmus mellett a vízi és sportturizmust (evezés, kajak, kenu, ún. SUP-túrák) is.
- b) A természeti környezethez csatlakozó turisztikai ágakat a kulturális és helytörténeti attrakciókkal (pl. hédervári kastély) összekapcsolva egységes és komplex szigetközi turisztikai desztináció alakítható ki, ahol az egymásra épülés és a hálózati jelleg magasabb szintű turisztikai szolgáltatások nyújtását, ezáltal magasabb jövedelemtermelő képesség kialakítását tenné lehetővé.
- c) Fontos lenne egy egységes Szigetköz „brand” megalkotása. Erre jó példa a szomszédos Csallóközben az elmúlt években történt *Kukkonja, a mi aranykertünk* márka megteremtése, ami színvonal-emelkedést, desztinációfejlesztést eredményezett.
- d) Jelentős feladat az infrastrukturális fejlesztés, a közutak állapotának javítása, hiszen ez előfeltétele a helyi gazdaságot adó térségi kis- és középvállalkozások létének, működési lehetőségeinek. Kiemelendő cél – a szlovákiai oldalhoz hasonlóan – az Öreg-Duna töltéskoronáján a Dunakilitől Gönyüig terjedő szakaszon kerékpárút létesítése, ami a szigetközi kerékpáros turizmus fellendítését támogatná.

Zárszóként ismét ki kell emelni, hogy a Szigetköz területén a lappangó térségi erőforrások főként a turizmus területén mutatkoznak. Ezek kiaknázása és fejlesztése a következő évek fontos feladatai lesznek, amihez megkerülhetetlenek a térségi együttműködések és a szinergia az egyes települések esetében.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást a KEHOP-1.1.0-15-2021-00013 számú, „Insula Magna” című kutatási program támogatta.

FEKETE DÁVID
SZE Területi Tudományi és Vidékfejlesztési Tanszék, Győr
fekete.david@sze.hu

KÉZAI PETRA KINGA
SZE Vezetéstudományi és Marketing Tanszék, Győr
kezai.petra.kinga@sze.hu

DÖMÖTÖR MIHÁLY
SZE Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, Győr
domotor.mihaly@sze.hu

- ANTALIK I. 2017: A vállalkozói versenyképességet alakító, szlovák-magyar határ menti térségben mutatkozó jelenségek. – In: BÜKOR J.–KORCSMÁROS E. (szerk.): A Selye János Egyetem 2017-es „Érték, minőség és versenyképesség – a 21. század kihívásai” Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete Selye János Egyetem, Komárno. pp. 11–20.
- BARANYAI N. 2017: (Ethno-)regional endeavours in Central and Eastern Europe. – In: LUX G.–HORVÁTH GY. (szerk.): The Routledge handbook to regional development in Central and Eastern Europe. Routledge, London–New York. pp. 188–208.
- BARANYI B. 2007: A határmentiség dimenziói. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 318 p.
- BARANYI B. 2014: Additives for the reinterpretation of cross-border character in Hungary. – DETUROPE – The Central European Journal of Tourism and Regional Development 6. 2. pp. 26–45.
- BELUSZKY P. (szerk.) 2005: Magyarország történeti földrajza I. – Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 462 p.
- EGEDY T. 2017: A külföldre ingázás statisztikai, demográfiai és területi jellemzői Magyarországon. – Területi Statisztika 57. 4. pp. 385–405.
- ERDÉLYI M. 1990: A Kisalföld hidrogeológiája a vízlépcsők megépítése előtt és után. – Földrajzi Közlemények 39. 1–4. pp. 7–27
- FEHÉR I. (szerk.) 1874: Győr megye és város egyetemes leírása. – Franklin Társulat, Budapest. 672 p.
- FEKETE D. 2018: Győri fejlesztések a Modern Városok Program keretében. – Területi Statisztika 58. 6. pp. 638–658.
- GÖCSEI I. 1979: A Szigetköz természetföldrajza. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 120 p.
- GUTI G. 2020: Assessment of long-term changes in the Szigetköz Floodplain of the Danube River. – In: BĂNĂDUC, D.–CURTEAN-BĂNĂDUC, A.–PEDROTTI, F.–CIANFAGLIONE, K.–AKEROYD, J. R. (szerk.): Human impact on Danube watershed biodiversity in the XXI century. Geobotany Studies, Springer. pp. 215–240.
- GYÖRFFY GY. 1987: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 907 p.
- HAJDÚ Z. 2000: A határon átnyúló együttműködés potenciális lehetőségei Magyarország EU- csatlakozása után. – In: HORVÁTH GY. (szerk.): A régiók szerepe a bővülő Európai Unióban. MTA Regionális Kutatások Központja. Pécs. pp. 163–173.
- HAKSZER R. 2017: A 2007–2013-as Magyarország–Szlovákia Határon Átnyúló Együttműködési Program regionális aspektusai, megvalósításának tapasztalatai. – Tér és Társadalom 31. 1. pp. 107–123.
- HARDI T. (szerk.) 2008: Transborder movements and relations in the Slovakian-Hungarian border regions. – Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Science. Pécs. 47 p.
- HARDI T. 2011: Az egységes Duna térség politikai földrajzi megközelítésben. – Földrajzi Közlemények 135. 4. pp. 389–404
- HARDI T. 2012: Duna-stratégia és területi fejlődés. A folyó lehetséges szerepe a régió területi fejlődésében. – Akadémiai Kiadó, Budapest. 293 p.
- HARDI T.–HAJDÚ Z.–MEZEI I. 2009: Határok és városok a Kárpát-medencében. – MTA Regionális Kutatások Központja, Győr–Pécs. 374 p
- HARDI T.–KUPI M.–OCSKAY GY.–SZEMERÉDI E. 2021: Examining cross-border cultural tourism as an indicator of territorial integration across the Slovak–Hungarian border. – Sustainability 13. 7225.
- HORVÁTH GY. 2002: Régiók Magyarországa. – In: ENYEDI GY.–HORVÁTH GY. (szerk.): Táj, település, régió. Magyar tudománytár 2. MTA Társadalomkutató Központ – Kossuth Kiadó Budapest, pp. 393–459.
- JÓNA L.–HENÉZI D. S.–DÖBRENTÉI B.–GAÁL B. 2021: A Szigetköz közlekedési kihívásai. – In: HORVÁTH B.–HORVÁTH G. (szerk.): XI. Nemzetközi Közlekedéstudományi Konferencia. Közlekedés a Járvány után – folytatás vagy újrakezdés? – Széchenyi István Egyetem, Győr. pp. 210–221.
- KARÁCSONY P.–VINICHENKO M. V.–ANTALÍK I.–DÁVID L. D.–VASA L. 2021: Analysis of cross-border commuters’s spatial mobility between western regions of Hungary and Slovakia. – Geographia Technica 16. 1. pp. 128–140.
- KASZÁS N.–BIRKNER Z.–NÉMETH K.–KOVÁCS T. 2016a: Hasonlóságok és különbségek a pályázati projektek sikerében – Az Ausztria-Magyarország határon átnyúló együttműködési program sikervizsgálata. – DETUROPE – The Central European Journal of Regional Development and Tourism 8. 1. pp. 61–77.
- KASZÁS N.–PÉTER E.–KELLER K.–KOVÁCS T. 2016b: Boundless opportunities with definite limitations. – DETUROPE – The Central European Journal of Tourism and Regional Development 8. 1. pp. 5–20.
- KOTLER, P.–LANE, K. 2012: Marketing management. – 14. kiadás. Prentice Hall. 657 + 153 p.
- LETENYEI L.–MORAUSZKI A. 2019: What’s on the other side of the river? Slovaks’ mental maps on Hungary and vice versa. Experiences of a cross-border study. – In: BOTTLIK ZS.–GYELNIK T.–OCSKAY GY. (szerk.): Changes in the representation of a borderscape. Central European Service for Cross-Border Initiatives, Budapest. pp. 235–262.
- OCSKAY GY.–HARDI T. 2021: Határon átnyúló kultúragazdaság integrált fejlesztése a magyar-szlovák határon. – Földrajzi Közlemények 145. 2. pp. 154–169.

- PAWERA, R. – BOTT DOMONKOS L. 2020: Cross-border suburbanisation of Bratislava. – In: CER Comparative European Research 2020. Proceedings of the 14th Biannual CER Comparative European Research Conference. Sciecee Publishing, London. pp. 60–64.
- PÉTI M. – SZALÓKY-HOFFMANN CS. 2016: Geostrategic context of networking of national minority communities in territorial cooperation programmes of the EU. – DETUROPE –The Central European Journal of Regional Development and Tourism 8. 3. pp. 156–169.
- RÁCZ Sz. 2017: Main characteristics of Hungarian-Croatian political relations and cross-border co-operations. – Geographica Pannonica 21. 1. pp. 54–67.
- SZABÓ M. 2005: Vizes élőhelyek tájékológiai jellemvonásai a Szigetköz példáján. – Akadémiai doktori értekezés. Budapest. 169 p.
- SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. 1997: Egy kistérség sikerének titka – avagy tettek és tervek a Nyugati-Kapu Térségfejlesztési Társulás „házatáján”. – Tér és Társadalom 11. 4. pp. 25–43.
- SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI I. 2001: Vidékkutatás előzményekkel és tényekkel. – Tér és Társadalom 15. 2. pp. 71–85.

Egyéb források

- A HUFH30004 Szigetköz kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület fenntartási terve 2014. – Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság, Sarród. 57 p. + mellékletek.
https://www.ferto-hansag.hu/upload/document/283/hufh30004-fenntartasi-terv_2014_web_9q14.pdf (letöltve: 2021. március 17.)
- A Szigetköz Turizmusért Egyesület helyi turisztikai szervezeti, „TDM” stratégiája 2013–2020. 91 p.
https://szigetkozportal.hu/uploads/files/98609600_1393933891.pdf (letöltve: 2021. március 17.)
- Győr-Moson-Sopron a dinamikus, innovatív és otthonos megye. Győr-Moson-Sopron megyei területfejlesztési program. 2014. – Universitas-Győr Nonprofit Kft. 242 p.
https://www.gyms.hu/data/files/teruletfejlesztes/teruletfejlesztési_program_2014/gyms_megyei_tf_prg_2014_09.pdf (letöltve: 2021. március 17.)
- Győr-Moson-Sopron megye területfejlesztési stratégiai programja 2021–2027. 101 p.
http://www.terport.hu/sites/default/files/gyms_strategiaiprogram_3.0_20210907.pdf (letöltve: 2021. július 13.)
- Győr-Moson-Sopron Megyei Integrált Területi Program 2014–2020. 61 p.
http://www.alpokalja-fertotaj.hu/upload/content/20/gyms_megyei_integralt_területi_program_znfq.pdf (letöltve: 2021. április 15.)
- Magyarország településhálózata I. Agglomerációk, településegységek. – Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 2014. 255 p.
https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo_telepuleshalozata/agglomeracio.pdf (letöltve: 2021. május 10.)
- Magyarország – Vidékfejlesztési Program 2014–2020. – Miniszterelnökség. 875 p.
<https://www.palyazat.gov.hu/node/56582#> (letöltve: 2021. március 17.)
- Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció. – Magyar Közlöny 2014. 1. pp. 7–298.
<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK14001.pdf> (letöltve: 2021. március 17.)
- Nemzeti Környezetvédelmi Program 2015–2020. Szakpolitikai stratégia. 1. melléklet a 27/2015. (VI. 17.) OGY határozathoz. – Magyar Közlöny 2015. 83. pp. 7690–7891.
<https://eionet.kormany.hu/download/d/16/71000/NKP4.pdf> (letöltve: 2021. március 17.)
- Szigetköz – Mosoni-sík LEADER Egyesület Helyi Fejlesztési Stratégiája 2014–2020. 76 p.
https://www.gyms.hu/data/files/teruletfejlesztes/2014_2020_tajekoztato_anyagok/2016_04_15_hfs_szigetkoz_mosoni_sik_leader_egyesulet_2014_2020.pdf (letöltve: 2021. március 17.)
- Jelentős vízgazdálkodási kérdések. 1-1 Szigetköz vízgyűjtő-gazdálkodási tervezési alegység. – Észak-dunántúli Vízügyi Igazgatóság 2020. Győr. 22 p.
http://vizeink.hu/wpcontent/uploads/2020/04/1_1_Szigetkoz_JVK_2020_04_22.pdf (letöltve: 2021. március 17.)
- A Víz Keretirányelv hazai megvalósítása, Vízgyűjtő-gazdálkodási terv. 1-6 Által-ér. – Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság, Észak-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság 2010. 188 p.
http://www2.vizeink.hu/files3/1_6_Altal_er.pdf (letöltve: 2021. március 17.)

A FIDESZ TÁRSADALMI BÁZISÁNAK VÁLTOZÁSA 1998-2022 KÖZÖTT

BÓDI MÁTYÁS – KOVALCSIK TAMÁS

THE CHANGE IN THE RELATIONSHIPS BETWEEN ELECTORAL SUPPORT
OF FIDESZ AND SOCIO-ECONOMIC INDICATORS BETWEEN 1998-2022

Abstract

The governing Fidesz party is undoubtedly the most successful political organisation in the modern political history of Hungary. Coming back into power in 2010, Fidesz has completed fundamental constitutional reform (including the voting system), and has gradually attracted a wider share of the Hungarian electorate. In this study, a wide range of social indicators were used for each election year between 1998 and 2022 to measure the relationships between party support and the possible social background of those who support the current regime. The main question was if the Fidesz electorate could be described by certain social indicators and if so, what was the dimension in that regard in the time period under investigation. Based on our quantitative analysis, the popularity of the party can be characterized by socio-economic indicators, though significant changes can be observed in this respect, since the party first won elections in 1998. This constant shift in the socio-demographic and socio-economic characteristics of those right-wing voters is mainly in line with international trends, ones that have been described by a wide range of scholars with regard to western societies.

Keywords: electoral geography, political geography, political cleavages, voter alignment

Bevezetés

A Fidesz a modernkori magyar politikatörténet példátlan sikertörténete. A 2010-es hatalomátvételt követő alkotmányozási időszak után – attól nem teljesen függetlenül – ráadásul egyre szélesebb választói támogatottságot, tehát demokratikus legitimitációt tudhat maga mögött. Ennek, a társadalmi mélyrétegekben meghúzódó okairól, a magyarországi történelmi hagyományokban fellelhető előzményeiről, a szélesen értelmezett hazai nyilvánosságban élénk vita zajlik. A társadalomtudományok különböző képviselői mára sok esetben rendszerszerűen értelmezik a kialakult közjogi helyzetet, a hazai politikai hadszíntér ilyenét fejlődését (pl. KÖRÖSÉNYI A. et al 2020, SCHEIRING G. 2019, TÖLGYESSY P. 2020, FILIPPOV G. 2018). A rendszertipológia, vagy éppen a hazai politikai folyamatokat átfogóan értékelő munkák nem, vagy csak alig emelik be a területiséget vizsgálati szempontjaik közé. Teszik ezt annak ellenére, hogy a mögöttünk hagyott 12 év társadalmi átalakulásai, mint például a foglalkoztatás bővülés és annak irányai, lakáspiaci változások, jövedelmi átrétegződés, mind-mind a magyar földrajzi térben differenciáltan, markáns földrajzi jegyek mellett mentek végbe. Ennél azonban sokkal fontosabb, hogy ezen térben differenciált folyamatok mentén, nagy mértékben magyarázhatók az elmúlt éveket meghatározó politikai szereplő fokozatos térnyerése, támogatottságának változása. Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy ezen társadalmi okok egy bizonyos részét feltárjuk és bemutassuk, pótolva a fent említett diszkurzív hiátust. Mindazonáltal a nemzetközi választói viselkedésminták változásai kapcsán felállított elméletekre hagyatkozva, azokat mintegy empirikusan is tesztelve, szeretnénk alátámasztani vizsgálatunk szükségességét, nemzetközi kontextusba illeszthetőségét. Ahogyan arra hamarosan kitérünk, a nemzetközi politikatudományi, vagy szociológiai munkák, nagy számban foglal-

koztak és foglalkoznak annak kérdésével, hogy az egyes társadalmi csoportok, osztályok (különbözően értelmezve), milyen típusú pártokat preferálnak, illetve, hogy egyáltalán leírhatók-e még az egyes pártok szavazóbázisai a klasszikus társadalmi törésvonalak (LIPSET, S. – ROKKAN, S. 1967, valamint BARTOLINI, S. – MAIR, P. 1990) mentén. Ennek fényében, munkánk során alapvetően két kérdésre koncentráltunk:

- Beazonosíthatók-e a Fidesz szavazói társadalmi és gazdasági indikátorok segítségével és ha igen, milyen mértékben? Esetlegesen a kormányzópárt sokkal inkább a nyugat-európai kereszténydemokrata gyökerű jobbközép tömegpártok mintájára egy „catch-all” típusú szavazóbázissal jellemezhető (KNUTSEN, O. 2018), amelyben az eltérő társadalmi státuszú szavazók, közel azonos mértékben képviseltek magukat?
- Az általunk vizsgált időszakban (1998-2022) történt-e elmozdulás a Fidesz társadalmi bázisán belül, különös tekintettel az iskolázottság és a jövedelmi helyzettel kapcsolatos változókra összefüggésben?

Társadalmi csoportok átalakuló választói viselkedésének területi vizsgálata

A választói viselkedés makroszintű összefüggéseinek minél alaposabb feltárása, mára komoly tudományos hagyományokra tett szert. Ezen munkák és tudományos életművek, valamint a nyomukban keletkezett elméletek ismertetésére itt nem vállalkozunk, csak amennyiben a két feltett kutatási kérdésünk azt indokoltá teszi. Hiszen kifejezetten a földrajztudomány szemszögéből ezt már korábban VIDA GY. (2020), általánosabb tudománytörténeti áttekintéssel pedig KOVALCSIK T. (2022) tették meg a közelmúltban.

A nyugati társadalmak választói blokkjainak, társadalmi csoportok – legyen az foglalkozási, vagy azzal szorosan összefüggő jövedelmi kategória – szerinti rendeződését az 1950-1960-as években többek között Lipset-Rokkan elmélet írta le, miszerint míg az alacsonyabb iskolázott és alacsonyabb jövedelmű rétegek jelentette újraelosztó szövetség („*redistributive coalition*”, PIKETTY, T. et al. 2021) tagjai, a szélesebben értelmezett baloldali pártokat támogatták, addig a magasabb jövedelmű-, iskolázottabb csoportok a konzervatív pártcsalád tagjaira szavaztak nagyobb arányban. Ennek mértékének megragadása céljából még sajátos indikátor is készült Robert R. Alford részéről (az ún. *Alford-index*), aki a fizikai munkások balra szavazásának mértékét vetette össze, a szellemi munkát végzőkével, majd ehhez kapcsolódó elméletét az említett Lipset-Rokkan dolgozatban ismertette (ALFORD, R. 1967). Az ilyen módon lehatárolt szavazói csoportok választói viselkedésének további vizsgálatai, ugyanakkor rávilágítottak a modell esetleges hiányosságaira, olykor kijelentve annak félremagyarázásra ösztökélő mivoltát is (WAAL, J. et al. 2007). Tudniillik az 1970-es évekre felismert úgynevezett „*poszt-materiális*” fordulat (INGLEHART, R. 1977), mely szerint a társadalom egyre szélesebb rétegei számára lesznek fontosak elvontabb ügyek képviselése (pl. környezetvédelem, női egyenjogúság, kisebbségi jogok stb.), a választói viselkedésben is egyre inkább tetten érhető volt. Mindazonáltal ez a jelenség nem volt független az iskolázottság általánosan jellemző emelkedésétől és elterjedésétől, valamint a nyugati országok gazdaságaiban bekövetkező posztfordi fordulatától, tehát a fizikai dolgozók abszolút számában bekövetkező változástól. Mindezek ellenére Waal egyenesen úgy fogalmaz, hogy maguk az elmélet megalakítóit által is elgyászolt osztálytípusú szavazás (CLARK, T. – LIPSET, S. 1991) közel sem szűnt meg az 1990-es évekre, sokkal inkább átrendeződött. Magyarán, a korábbi nyugati pártrendszerek jelentéstartalma jelentős átalakuláson esett át legkésőbb az 1980-as évek elejére és részben a korábban beazonosított törésvonalak mentén rendeződtek újjá a szavazótáborok (VON SCHULTZ, Á. 2017).

A pártválasztást meghatározó társadalmi tényezők vizsgálatának a későbbiekben is hatalmas irodalma született. Nyugati országokat átfogóan vizsgáló, majd trendeket jól bemutató könyvek némelyike egy szűkebb idősíkot mutat be, pártcsaládokba sorolva a vizsgált országok pártjait (pl. KNUTSEN, O. 2018). Míg mások kifejezetten a társadalmi egyenlőtlenségek és a baloldali pártok szavazóbázisának átalakulása kapcsán fogalmaznak meg általános érvényű megállapításokat (PIKETTY, T. et al. 2021B). Utóbbi azért is figyelemreméltó munka jelen tanulmány szempontjából, mert egyrészt hazánkat is elemzi, másrészt 50 ország választási eredményeit tekintette át, számunkra is releváns megállapításokat téve, az elmúlt 70 év választási eredményeiből kiindulva. A fent idézett kutatások tehát számos pontban konfliktusban állnak egymással, azonban ezek alapvetően módszertani eredetűek (pl. az egyes társadalmi csoportok lehatárolása, némely esetben az osztály fogalmának különböző értelmezése) ugyanakkor kórusban világítanak rá több lényeges fejleményre. Az oktatás és az iskolázottság szintjének szerepe az egyik legerősebb meghatározó tényező, az egyén párt-preferenciájának kialakításában (STUBAGER, R. 2010, BORNSCHIER, S. 2010, KNUTSEN, O. 2018, SCHUMACHER, G. 2015, stb.), ahol a magasabb iskolázottsági szint a baloldalra szavazás egyik markáns indikátora a nyugati társadalmakban. Ennek magyarázatára szintén számos narratíva létezik, de ahogy Knutsen fogalmaz, az iskolázottság poszt-materiális hatása, hogy a felsőoktatásban résztvevők magasabb absztrakciós képességre tehetnek szert, így fogékonyabbak lesznek új ideológiák és elvontabb társadalmi célkitűzések felé. Piketty mindazonáltal már arra a jelenségre hívja fel a figyelmet, hogy a magasabb jövedelműek, de különösen a vagyonosabb rétegek (habár ennek mérhetősége sokkal nagyobb kutatói kihívás) továbbra is kitaranak a jobboldali tömegpártok mellett, míg a szellemi elit teljesen a baloldal mellett kötelezi el magát és az így létrejövő több-elitű pártrendszerek („*multi-elite party system*”) óhatatlanul a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődéséhez vezetnek (PIKETTY, T. et al. 2021A).

Ezzel szoros összefüggésben jelenik meg számos műben, a „magukra hagyottak” („*people left behind*”) fogalma, amely azokat a korábbi munkásosztálybeli választói csoportokat takarja, akik mára sem a szellemi, sem a vagyoni elit pártjai által nem érzik megszólítva magukat. Így azoknál az újjobboldali pártoknál találunk menedéket, akiknek a felemelkedése pont a poszt-materiális forradalmiság ellenreakciójaként jöhetett létre, olyan új ügyek és törvonalak mentén, mint pl. a migráció kérdése. A folyamat szintén jól dokumentált, elsőként talán Franciaországban volt a leglátványosabb az 1980-as évektől (BORNSCHIER, S. 2010), a későbbiekben azonban szinte az összes nyugati országban kimutathatóvá vált (pl. Hollandia kapcsán: JANSEN, G. et al. 2011; Nagy-Britannia: FORD, R. – GOODWIN, M. 2014; Egyesült Államok: INGLEHART, R. – NORRIS, P. 2017). Érdemes azonban megemlíteni, hogy számos parlamenti demokráciában ez nem járt szükségszerűen a pártrendszer gyökeres átalakulásával, egy kvázi populista fordulattal számos régi, fő sodorban lévő párt képes volt szavazókat elhódítani ebből a társadalmi szegmensből. Nagy-Britannia esetében ennek bizonyítása céljából már kifejezetten választásföldrajzi elemzés is napvilágot látott (FURLONG, J. 2019), amely számunkra azért is figyelemreméltó, mert azon túl, hogy jelen tanulmányunk módszertanához nagyon hasonlóan a megközelítése, rávilágít arra a folyamatra (alacsonyabb társadalmi státuszúak jobbra tolódása), amelyet Magyarországon is tapasztaltunk.

A Fidesz társadalmi bázis elemzésének módszertana

Ahogy az látható, leszámítva a legutóbb citált brit választásföldrajzi munkát, az országokon és/vagy évtizedes távlatokon átívelő választói viselkedés kutatások szinte egésze a kérdőíves adatfelvételi módszertanra támaszkodik. Előnye például egy területi szem-

pontú korrelációs együtthatókra hagyatkozó módszertannal szemben, hogy közvetlenül a válaszadóktól tudunk meg egy sor társadalmi, demográfiai és gazdasági attribútumot, így nem vezetheti a tapasztalatlanabb elemzőt egy esetleges ökológiai tévkövetkeztetési csapdába (pl. relatíve magas roma népességű területi egységeken mért magas Jobbik támogatottság). Van azonban számos módszertani gyengesége is ezeknek a kutatásoknak, melyek közül egyre, a Piketty kötet kapcsán is rámutattak (BÓDI M. 2022). Egyrészt a választók legképzettebb rétegei ezekben az esetekben, valójában a válaszadók legképzettebb rétegeit képesek csupán megjeleníteni és mint az köztudott, éppen a legmagasabb végzettségű (és jövedelmű) társadalmi csoportokat a legnehezebb ezzel a közvetlen adatfelvételi módszerrel elérni (SZEITL B. – TÓTH I. 2021).

A területi szempontú vizsgálódást azonban más tényezők is indokoltá teszik. Bizonyos országok társadalmi, vagy akár természetföldrajzi tagoltsága okán egészen más eredményeket kaphatnak a kutatók, amennyiben a vizsgált ország eltérő régióiban próbálják tetten érni a társadalmi törésvonalakat a választási eredményekben (Indonézia példáján TRIHARTONO A. – PATRIADI H. 2016). A választási földrajz tehát helyi szinten képes vizsgálni azt, amit a szociológia, vagy szociál-pszichológia a legtöbb esetben kérdőíves adatfelvételi módszerekkel tesz, országos szinteken, így sok esetben rávilágít arra is, hogy eltérő területi szinteken, akár az országosan tapasztalt választói viselkedésminták teljes ellentéte is kimutathatóvá válik (ez a módosított területi egység problémája, mely a földrajztudományban is régóta ismert fogalom).

A hazai és nemzetközi választásföldrajzi szakirodalomban természetesen számos kutatás látott napvilágot, amelyek különböző társadalmi és gazdasági indikátorokat használtak fel a választási eredmények magyarázatára, a pártok szavazóbázisainak minél átfogóbb feltérképezésére. Ezek a legtöbb esetben adott pártokra koncentráltak, különös tekintettel azokra az újjobboldali pártokra, akiknek a felívelése felkeltette a kutatói kíváncsiságot (pl. az olasz Liga kapcsán PASSARELLI, G. – TUORTO, D. 2021; a spanyol Vox kapcsán pedig IGLESIAS-PASCUAL, R. et al. 2021).

Magyarországon is születtek természetesen ilyen tanulmányok, illetve a klasszikus törésvonal elméleteknek a politológiai (ENYEDI ZS. – KÖRÖSÉNYI A. 2001, TÓKA G. 2005) és választásföldrajzi alkalmazhatóságát is bizonyították (KOVÁCS, Z. – DINGS DALE, A. 1998) ideje korán. Munkák, amelyek kifejezetten a számunkra is releváns társadalmi indikátorokkal dolgoznak, szintén napvilágot láttak, nagyban hozzásegítve a hazai társadalomtudományos nyilvánosságot, a kialakult politikai berendezkedés jobb megértéséhez (2014-ig bezárólag VIDA Gy. – KOVÁCS Z. 2017., valamint 2018-ig bezárólag VIDA Gy. – KOVALCSIK T. 2018). Mivel az idézett munkák bebizonyították, hogy a Fidesz támogatottsága, a használt társadalmi mutatók némelyikével jól magyarázható, valamint választásról-választásra, trendszerű változásokat is kimutattak, ezért ezeket természetesen mi is vizsgáltuk, ugyanakkor a kevésbé releváns mutatók (pl. vallásosság) bevonásától eltekintettünk. A kiválasztott területi szinten (175 járás, kiegészülve a 23 budapesti kerülettel) ezt követően a pártok listás eredményei és a társadalmi indikátorok között Pearson korreláció számítást végeztünk. Az elemzésbe bevont indikátorokat járási szintre aggregálva nyertük ki a TeIR-KSH adatbázisából és mindig a választási évre megfeleltethető adatokat használtuk a korrelációs mátrix előállításakor (1. táblázat).

A járási szint, mint elemzésünk földrajzi léptéke, nem szokványos a hazai politikai-vagy választásföldrajzi vizsgálatok esetében, ugyanakkor számos tényező indokoltá teszi ezt. A járások szerepe elsősorban mint a közepes területi államigazgatási szint jelenik meg a 2010-et követő közjogi átalakítások idején (KELŐ J. 2020), habár köztudottan használta már a magyar állam ezt a területi szintet a történelem során. Közvetlen népképviselési szereppel nem bír, hiszen a járások lakói nem közvetlenül választják a járási

A korrelációs számításba bevont magyarázó változók
Explanatory variables in the correlation calculation

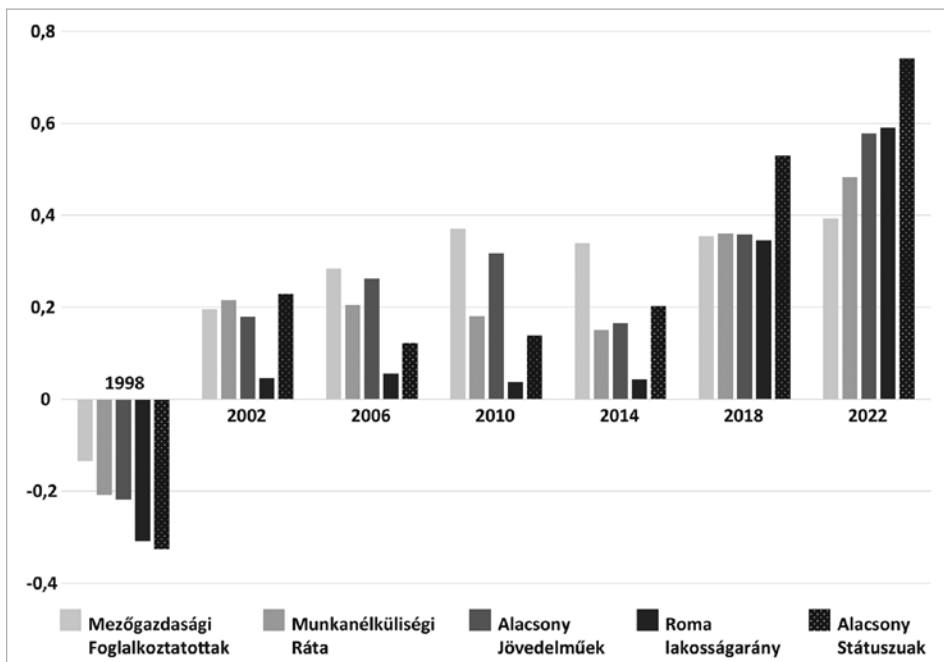
Társadalmi mutató	Magyarázat
Magas társadalmi státuszúak aránya	FEOR 1-2 kategóriákban dolgozók az összes foglalkoztatott arányában
Közepes társadalmi státuszúak aránya	FEOR 3-4-5 kategóriákban dolgozók az összes foglalkoztatott arányába
Mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya	FEOR 6 kategóriában dolgozók az összes foglalkoztatott arányában
Alacsony társadalmi státuszúak aránya	FEOR 7-8-9 kategóriákban dolgozók az összes foglalkoztatott arányában
Újonnan Épített Lakások aránya	A teljes lakásállományhoz viszonyítva
Öregedési Index	65 év feletti / 14 év alattiak
Idősek aránya	A teljes állandó népességben belül
Roma lakosság aránya	A teljes állandó népességben belül
Felsőfokú végzettségűek aránya	A 25 év feletti állandó népességben belül
Érettségivel rendelkezők aránya	A 18 év feletti állandó népességben belül
Munkanélküliségi Ráta	Az aktív korú népességben belül
Átlagjövedelem	
Adófizetők aránya az alacsony adósávban	Az összes adófizetőhöz képest
Adófizetők aránya a közepes adósávban	Az összes adófizetőhöz képest
Adófizetők aránya a magas adósávban	Az összes adófizetőhöz képest

hivatalok vezető tisztségviselőit. Mindazonáltal az egyéni választókerületekkel szemben megvan az a nyilvánvaló előnyük, hogy közigazgatási szempontból kompaktabb egységek, határai egyetlen települést sem vágnak ketté, ellentétben a választókerületekkel. A KSH, a népszámlálási adatokból ugyan aggregál OEVK szintre egy szűk változó halmazt, azonban különösen a 2022-es eredmények kapcsán, a legfrissebb fellelhető ilyen szintű adat immáron 11 éves, mivel 2021-ben nem tartották meg az esedékes népszámlálást.

A Fidesz társadalmi bázisának vizsgálata

A Fidesz 1998-ban került először kormányra, a Független Kisgazdapárt és az MDF-fel koalícióban, annak ellenére, hogy a kisgazdákkal kötendő koalíció tényét sokáig nem mondták ki a felek előzetesen. A Fidesz még ekkor nem volt tömegpárt, listán ki is kaptak a Horn Gyula vezette szocialistáktól, azonban az ekkor még kétfordulós választási rendszer megkönnyítette a kölcsönös visszalépéseket a második fordulóra a jobboldali pártok között, így többséget szereztek a Parlamentben. A fideszes szavazóbázis későbbi társadalmi kontúrjainak megrajzolása szempontjából azért fontos dátum az 1998-as, mert ebből tisztán látszik, hogy kulturálisan és szociálisan mennyire összetett választói tömböt tudott összekovácsolni a párt vezetése 2002 tavaszára. Számos nemzetközi összehasonító elemzés szerint az agrárpártoknak volt az 1990-es években a legmarkánsabb társadalmi jegyekkel leírható szavazótábora a nyugat-európai magállamokban is, kvázi

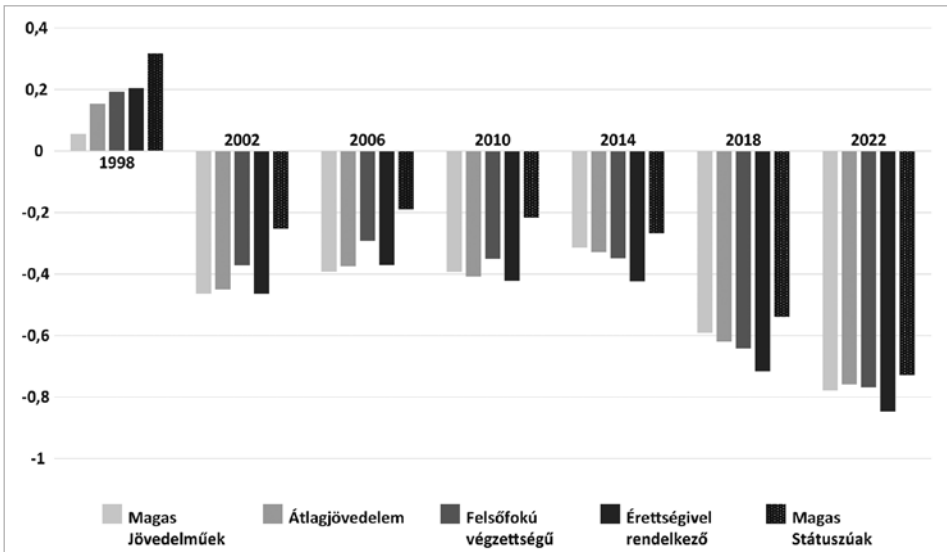
ők a leginkább „class-based” pártok (KNUTSEN, O. 2018). Ennek megfelelően a kisgazdák jó választási eredményeit erős korrelációs együtthatóval magyarázta az adófizetők aránya az alacsony adósávban, valamint magasabb negatív előjelű összefüggés húzódott a felsőfokú végzettségük arányával, az érettségivel rendelkezők arányával, de a magas jövedelműek arányával és az átlagos jövedelem mértékével is. Ez alapján ekkor a Független Kisgazdapárt egyértelműen a vidéki, szerényebb anyagi helyzetű és rosszabbul iskolázott magyarság pártja volt. Ezzel a szemben a Fidesz 1998-as eredményeivel kapcsolatban alig találunk említésre érdemes indikátort magas korrelációs együtthatóval, még csak a +/-0,4-es értéket sem éri el egyik mutató sem (1. ábra), tehát még ekkor a párt támogatottságát nem lehet a térben, az általunk használt mutatókkal leírni. Ebből arra lehet következtetni, hogy a Fidesz egy közepes méretű néppárt karakterjegyeit hordozta 1998-ban, vagy ahogyan az elméleti bevezetőben már utaltunk rá szintén Knutsenre hivatkozva, a nyugati jobbközép pártok „catch-all” tulajdonságait hordozta magán.

1. ábra A Fidesz támogatottságának legerősebb magyarázó változói
 Figure 1 Variables with the strongest correlation values toward Fidesz vote share
 Forrás/Source: KSH valamint NVI, saját számítás/CSO Hungary, NEO, own calculation

2002-re azonban a Fidesz sikeresen elhódította a kisgazdák szavazóit, politikusainak egy részét integrálta később a pártba, valamint stratégiai szövetségesévé tett nagyobb vidéki gazdaszervezeteket (pl. MAGOSZ) és mindezt úgy, hogy koalíciós partner felé való kitétséget is csökkenteni tudta olyan lépésekkel, mint például a 2 éves költségvetés elfogadtatása. A kormánykoalíció ugyan vereséget szenvedett 2002 tavaszán, de rekord részvétel mellett a Fidesz 2,3 millió listás szavazatot kapott (tehát durván 1 millió új szavazót szerzett 1998-hoz képest), amely azonban jelentősen átalakította a párt támogatóinak társadalmi szerkezetét. Bekövetkezett a párt profiljában egy alapvető változás, hiszen pozitív korrelációs értékeket immáron olyan társadalmi indikátorok mentén kap-

tunk mint: alacsony státuszúak aránya, a munkanélküliségi ráta vagy a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya. A párt lényegében itt indult el azon az úton, amelyet majd 2014-től kezdődően felerősödvé, 2022-re pedig abszolút rekordmagas értékek mellett láttunk kiteljesedni. Nem lehet eléggé hangsúlyozni azonban, hogy 2002 és 2014 között, a kapott korrelációs együtthatók meglehetősen alacsonynak számítottak, függetlenül azok irányától, valamint későbbi trendjeitől. A +/-0,5 értéket egyik évben, egyik mutató kapcsán sem érte el (ez 2018-ra változott meg gyökeresen) a párt támogatottságának magyarázatában, tehát markáns összefüggésekről nem tudtunk beszámolni 2018-ig, rögzíteni azonban így is érdemes két megállapítást. Az egyik, hogy 2002-től kezdődően a párt társadalmi bázisának profilja, vizsgálatunk alapján, alapvetően nem változott, 2018-ra viszont felerősödtek ezek a társadalmi összefüggések.

2. ábra A Fidesz támogatottságának legerősebb negatív magyarázó változói

Figure 2 Variables with the strongest negative correlation values toward Fidesz vote share

Forrás/Source: KSH valamint NVI, saját számítás/CSO Hungary, NEO, own calculation

A másik lényegi megállapítás, hogy a Fidesz támogatottsága 2014-ig bezárólag is hatékonyabban volt magyarázható a negatív irányú összefüggésekkel (2. ábra). A minél magasabb átlagos járási jövedelem szint, a felsőfokú végzettségűek átlagosnál magasabb aránya, a magas társadalmi státusz, mind-mind rontották a Fideszre való szavazási hajlandóságot. Ez természetesen nem független attól a tényről, hogy a párt támogatottsága, a település hierarchia legalacsonyabb szintjein volt a leginkább kiugró már 2002-től kezdődően és végig fordított arányban állt a települések lélekszámával. Ugyanakkor, ami mégis rávilágít a kiválasztott mutatók fontosságára, az a folyamatos és egy irányba tartó erősödése a korrelációs együtthatóknak, amelyek a legutóbbi két országgyűlési választásokon erős magyarázóerőre tettek szert, rávilágítva a párt, egyre jobban körvonalazódó társadalmi bázisára (2. táblázat).

2018-ra már jóval markánsabban rajzolódott ki azok az összefüggések, amelyek mai napig meghatározzák hazánk főbb társadalmi törésvonalait. A Fidesz támogatottságát 2022-re is a negatív irányú korrelációs értékekkel lehetett a legjobban megragadni és ezek jellemzően vagy az iskolázottság (érettségivel rendelkezők aránya: -0.7, felsőfokú végzett-

ségűek aránya: -0.6), vagy a jövedelmi szinttel (átlag jövedelem: -0.6, magas jövedelműek aránya: -0,6) álltak összefüggésben. Ezek alapján a Fidesz 2018-ra, kezdte felvenni egy 1960-as évekbeli nyugat-európai szociáldemokrata párt szavazóbázisára jellemző ismérveket, melyek támogatói ekkor még az iskolázatlanabb és alacsonyabb jövedelmi szinttel jellemezhető munkásság volt. Azonban, ha aktuálisabb nyugat-európai példa után szeretnénk nyúlni, akkor a különböző újjobboldali pártok szavazótáborának tipikus társadalmi szerkezetére érdemes gondolni („*a magukra hagyott*” alsóbb társadalmi rétegek).

2. táblázat – Table 2

A Fidesz támogatottságának magyarázó változóinak
korrelációs értékei 1998-2022 között

Correlation values of social variables to explain Fidesz vote share between 1998-2022

Magyarázó változók	1998	2002	2006	2010	2014	2018	2022
Magas Társadalmi Státuszúak aránya	0,317**	-0,252**	-0,189*	-0,217**	-0,267**	-0,539**	-0,729**
Közepes Társadalmi Státuszúak aránya	0,296**	-0,219**	-0,099	-0,121	-0,138	-0,475**	-0,623**
Mezőgazdasági Foglalkoztatottak aránya	-0,134	0,196**	0,284**	0,371**	0,339**	0,355**	0,393**
Alacsony Társadalmi Státuszúak aránya	-0,326**	0,229**	0,122	0,139	0,203**	0,530**	0,741**
Újonnan Épített Lakások aránya	0,141	0,092	-0,048	-0,071	0,075	-0,270**	-0,379**
Öregedési Index	0,134	0,069	-0,066	-0,092	-0,131	-0,266**	-0,470**
Idősek aránya	-0,006	-0,072	0,063	-0,065	-0,123	-0,293**	-0,447**
Roma lakosság aránya	-0,308**	0,046	0,056	0,037	0,043	0,345**	0,590**
Felsőfokú Végzettségűek aránya	0,193**	-0,371**	-0,292**	-0,350**	-0,348**	-0,641**	-0,768**
Érettségivel rendelkezők aránya	0,205**	-0,463**	-0,370**	-0,421**	-0,423**	-0,716**	-0,847**
Munkanélküliségi Ráta	-0,208**	0,216**	0,205**	0,181*	0,150*	0,360**	0,483**
Átlagos Jövedelem	0,154*	-0,450**	-0,375**	-0,408**	-0,328**	-0,619**	-0,759**
Adófizetők aránya Alacsony Adósávban	-0,218**	0,179*	0,262**	0,317**	0,165*	0,358**	0,578**
Adófizetők aránya Közepes Adósávban	0,233**	0,213**	0,198**	0,014	0,196**	0,255**	0,450**
Adófizetők aránya Magas Adósávban	0,055	-0,463**	-0,392**	-0,393**	-0,314**	-0,591**	-0,778**
Közfoglalkoztatottak aránya					0,13	0,406**	0,625**

Forrás/Source: KSH valamint NVI, saját számítás/CSO Hungary, NEO, own calculation

2022-re nem volt egyetlen olyan vizsgált változó sem, amelynek a magyarázó ereje ne nőtt volna. Ez azt is jelenti, hogy a kormánypárt szavazótáborát egyre inkább le lehet írni bizonyos társadalmi változók mentén. 2022-re tovább mélyült az oktatási törésvonal

a diplomások, valamint a legalább érettségivel rendelkezők és a társadalom többi rétege között. Mindkét mutató kapcsán rendkívül erős, immáron -0,8-as értékeket kaptunk. Ugyanilyen irányú mozgást tapasztalhattunk a jövedelemmel és a társadalmi státusszal összefüggésben álló indikátorok kapcsán. A legutóbbi országgyűlési választásokra, rendkívül magas, -0,7 alatti korrelációs együtthatós értékeket mutattak a számítások (3. táblázat). Mindezek mellett olyan mutatókra is érdemes figyelni, mint például a roma népesség aránya, mely szintén már képes volt jól magyarázni a Fidesz helyi támogatottságát. Mivel ez az indikátor korábban nem, vagy csak alig rendelkezett jelentőséggel, felsejlik annak lehetősége, hogy pont a 2018-as Jobbik szavazók egy része pártolhatott át a kormánypárt-hoz, a létrejövő ellenzéki összefogás hatására, mivel korábban a Jobbik kifejezetten erős volt a romák által nagy arányban lakott országrészekben (BÓDI M. – KOVALCSIK T. 2022).

3. táblázat – Table 3

A Fidesz támogatottságainak korrelációs mátrixa
Correlation values to explain Fidesz vote share between 1998-2022

	1998	2002	2006	2010	2014	2018	2022
1998	1	0,499**	0,486**	0,423**	0,343**	0,144*	-0,07
2002	0,499**	1	0,941**	0,864**	0,859**	0,814**	0,657**
2006	0,486**	0,941**	1	0,895**	0,874**	0,775**	0,609**
2010	0,423**	0,864**	0,895**	1	0,873**	0,755**	0,608**
2014	0,343**	0,859**	0,874**	0,873**	1	0,855**	0,685**
2018	0,144*	0,814**	0,775**	0,755**	0,855**	1	0,925**
2022	-0,07	0,657**	0,609**	0,608**	0,685**	0,925**	1

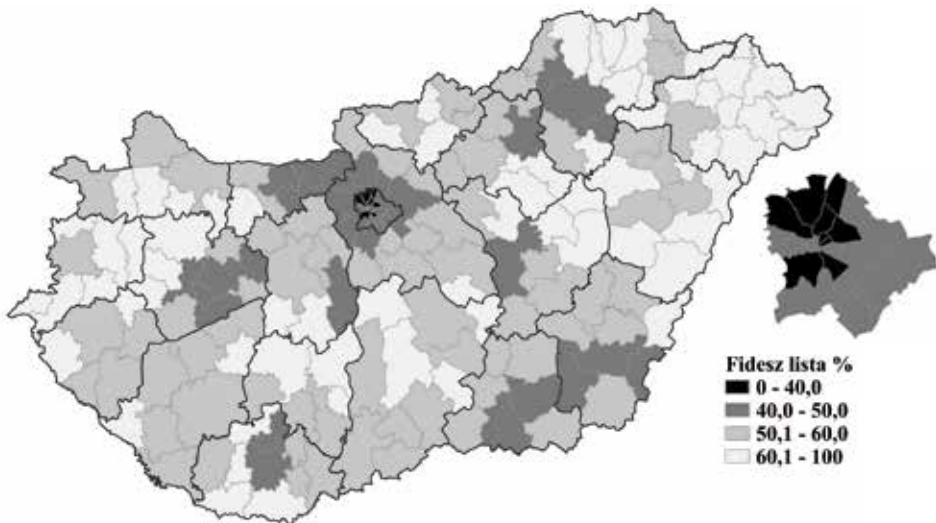
* A korreláció 95%-os konfidencia intervallumon szignifikáns.

** A korreláció 99%-os konfidencia intervallumon szignifikáns.

Forrás/Source: KSH valamint NVI, saját számítás/CSO Hungary, NEO, own calculation

A 2014-től kezdődő folyamatok jól illeszkednek abba a nemzetközi trendbe, amit az iskolázottság mentén kimutattak, nevezetesen a legmagasabban végzett szavazók fokozatosan balra tolódtak. Ugyanakkor olybá tűnik, hogy a Fidesz esetében, az átlagosnál jobb anyagi körülményű szavazók sem sorakoztak fel a jobboldali párt mellett, mint tették azt sok nyugati országban, tehát nálunk nem alakul ki a Piketty féle „*multi-elite party system*”, hanem egy újabb, osztály típusú választói blokkosodás figyelhető meg. Ez akár más, nyugati társadalmakban esetlegesen bekövetkező végkimenetnek egyfajta korai hírnöke is lehet, hiszen szintén jól látható, hogy a magasabb jövedelmű rétegek is fokozatosan pártolnak el a konzervatív pártoktól számos országban (USA, Franciaország stb.) (PIKETTY, T. et al. 2021A). A jövedelem típusú mutatóknál jellemzően sokkal magasabb magyarázóerővel szoktak bírni a vagyoni helyzetet kimutató indikátorok, azonban azok kitapintása, számszerűsítése és modellbe történő beemelése, számos módszertani nehézségbe ütközik. A legtöbb országban nem kérdeznak rá a válaszadók vagyoni helyzetére – habár léteznek kivételek, mint pl. Nagy-Britannia – azonban, ha meg is teszik, azt legtöbb esetben az önálló lakóingatlanral való rendelkezésben próbálják meg tetten érni. Mi ennek céljából emeltük be az újonnan épített lakások arányának mérőszámát, illetve nem titkoltan vártunk egy magasabb pozitív korrelációs értéket is, hiszen a Fidesz kormányok számos otthonteremtési támogatást vezettek be az elmúlt években. Várakozásainkkal

szemben azonban 2018-ra, valamint 2022-re egy erősödő, habár továbbra sem szignifikáns, de negatív előjelű eredményt kaptunk.

3. ábra A Fidesz listás eredményei, a magyarországi járásokban, valamint Budapest kerületeiben a 2022-es országgyűlési választásokon.
Figure 3 Fidesz popular vote share in Hungarian NUTS-4 („járás”) units and the districts of Budapest at the general election of 2022

Forrás/Source: NVI, saját számítás/NEO, own calculation

Összefoglalás

A Fidesz példátlan és 2014 óta egyre nagyobb választási sikereit úgy képes elérni, hogy egyre markánsabb társadalmi karakterjegyek mentén írható le az a szavazói tömb, akinek a demokratikus legitimitásukat köszönhetik. A Fidesz tehát nem a néppártosodás irányába tett lépéseket, hanem sokkal inkább egy bizonyos választói réteg igényeit szem előtt tartva politizált és kommunikált. Az, hogy ennek ellenére, a párt ennyire sikeres tudott maradni, számos egyéb tényező volt szükséges, melynek kifejtése szétfeszítené ennek az elemzésnek a kereteit, mivel jelen tanulmány kvantitatív térelemzési módszerekre támaszkodva tárta fel a Fidesz szavazótáborának társadalmi összetétel-változását 1998 és 2022 között, olyan hosszú távon, amellyel még egy ilyen jellegű elemzés sem próbálkozott még.

Tanulmányunk elején feltett kutatási kérdéseinkre válaszolva kijelenthető, hogy jól beazonosíthatók a Fidesz szavazói, társadalmi és gazdasági indikátorok segítségével 2018 és 2022-re vonatkozólag egyértelműen, de a korábbi választási évek eredményei is már ezt az irányú társadalmi orientációt sejtették. A Fidesz 2002-re magába olvasztotta a kiscgazda szavazóbázist, ami tetten érhető az 1998 és 2002 közötti korrelációk változásain is, innentől kezdve viszont nem láttunk markáns irányváltást a társadalmi összefüggések kapcsán. A Fidesz nem lett egyik választásról a másikra az „értelmiség pártja”, vagy éppen a jövedelmi eliteké, a tendencia a 2002-ben kikristályosodott szavazóbázisát erősítette meg. Ehhez a szavazóbázishoz csatlakozhattak még nagyobb számban 2018-ban, majd még inkább 2022-ben azokból a társadalmi rétegekből (alacsonyabban iskolá-

zott és szerényebb jövedelmi helyzetű, alacsonyabb hozzáadott értékű munkát végzők, romák által lakott térségekből stb.), amelyekben egyrészt a Fidesz kezdeti beágyazottsága kedvezőbb volt vagy 2010-ben a Jobbik tudott megerősödni. Természetesen az itt bemutatott módszertan egy országos léptékű összefüggéshalmaz megértéséhez nyújthat támogatást, azonban alacsonyabb földrajzi szinteken történő, mélyebb, akár szavazóköri szintű elemzések, a mostaninál sokkal átfogóbb kapcsolatokat rejthetnek magukban (ahogy Budapest példáján ezt KOVALCSIK T. 2022 bizonyította).

BÓDI MÁTYÁS

ELTE Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest
bodimatyas@gmail.com

KOVALCSIK TAMÁS – Egyetemi Tanársegéd
SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged
kovalcsik.tamas@geo.u-szeged.hu

IRODALOM

- BARTOLINI, S. – MAIR, P. 1990: Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885–1985. – ECPR Press, Colchester, 344 p.
- BÓDI M. 2022: Piketty és a két jobboldal dilemmája, Recenzió: (Amory Gethin, Clara Martínez–Toledano, Thomas Piketty: Political Cleavages and Social Inequalities: A Study of Fifty Democracies, 1948–2020). – Politikatudományi Szemle 31. 4. pp. 139–146.
- BÓDI M. – KOVALCSIK T. 2022: Hol vannak az ellenzéki választók? – Ellensúly 5. 1–2. pp. 25–44.
- BORNISCHIER S. 2010: The New Cultural Divide and the Two–Dimensional Political Space in Western Europe. – West European Politics, 33. 3. pp. 419–444.
- CLARK T. – LIPSET S. 1991: Are Social Classes Dying? – International Sociology 6. 4. pp. 397–410.
- ENYEDI ZS. – KÖRÖSÉNYI A. 2001: Pártok és pártrendszerek. – Osiris Kiadó, Budapest, 304 p.
- FILIPPOV G. 2018: A hibrid ellenforradalom kora. – In: 24.hu Letöltve: <https://24.hu/belfold/2018/07/31/filippov-gabor-a-hibrid-ellenforradalom-kora/>
- FORD, R. – GOODWIN, M. 2014: Revolt on the right explaining support for the radical right in Britain. – Routledge, London, 336 p.
- FURLONG J. 2019: The changing electoral geography of England and Wales: Varieties of “left–behindness” – Political Geography 75. 102061.
- IGLESIAS-PASCUAL, R. – PALOMA, V. – BENÍTEZ, I. 2021: The role of contextual factors in the electoral resurgence of extreme right–wing forces in Spain: The case of Andalusia – Political Geography 86. 102356.
- INGLEHART, R. 1977: The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics. – Princeton University Press, Princeton, 497 p.
- INGLEHART, R. – NORRIS, P. 2017: Trump and the populist authoritarian parties: The silent revolution in reverse. – Perspectives on Politics 15. 2. pp. 443–454.
- JANSEN G. – DE GRAAF, N. D. – NEED A. 2011: Class voting, social changes and political changes in the Netherlands 1971–2006. – Electoral Studies 30. 3. pp. 510–524.
- KELŐ J. 2020: A járáások helye a területi államigazgatás új rendszerében. – Comitatus 30. 236. pp. 31–41.
- KNUTSEN O. 2018: Social Structure, Value Orientations and Party Choice in Western Europe. – Palgrave Studies in European Political Sociology, Oslo, 297 p.
- KOVÁCS, Z. – DINGSDALE, A. 1998: Whither East European democracies? The geography of the 1994 Hungarian parliamentary election. – Political Geography 17. 4. pp. 437–458.
- KOVALCSIK T. 2022: A választói magatartás és a városi társadalom földrajzi összefüggései Budapest példáján. – Doktori (PhD értekezés) SZTE TTIK Földtudományok Doktori Iskola, Szeged. 142 p.
- KÖRÖSÉNYI A. – GYULAI A. – ILLÉS G. 2020: Az Orbán–rezsim – A plebiszciter vezérdemokrácia elmélete és gyakorlata, OSIRIS Kiadó Kft, Budapest, 256 p.
- LIPSET, S. M. – ROKKAN, S. 1967: Party Systems and Voter Alignments: Cross–National Perspectives. The Free Press, New York, 554 p.
- PASSARELLI G. – TUORTO D. 2021: The Lega Nord goes south. The electoral advance in Emilia–Romagna: A new territorial model? – Political Geography 31. 7. pp. 419–428.

- PIKETTY T.–GETHIN, A.–TOLEDANO M. 2021A: Brahmin Left Versus Merchant Right: Changing Political Cleavages in 21 Western Democracies, 1948–2020. – *The Quarterly Journal of Economics* 137. 1. pp. 1–48.
- PIKETTY T.–GETHIN, A.–TOLEDANO M. 2021B: Political Cleavages and Social Inequalities: A Study of Fifty Democracies, 1948–2020. Harvard University Press. 656 p.
- SCHERING G. 2019: Egy demokrácia halála – Az autoriter kapitalizmus és a felhalmozó állam felemelkedése Magyarországon. – Napvilág Kiadó Kft, Budapest, 339 p.
- SCHUMACHER, G. 2015: When does the left do the right thing? A study of party position change on welfare policies. – *Party Politics* 21. 1. pp. 68–79.
- STUBAGER R. 2010: The Development of the Education Cleavage: Denmark as a Critical Case, *West European Politics* 33. 3. pp. 505–533.
- SZEITL, B.–TÓTH, I. GY. 2021: Revisiting the ESS R8 sample a year after – Lessons from a re-contact survey to test patterns of unit non-response in Hungary. *Survey Methods: Insights from the Field*. Retrieved from <https://surveyinsights.org/?p=14864>,
- TÓKA, G. 2005: A törésvonalak, a pártok és az intézményrendszer. In: ANGELUSZ, R.–TARDOS, R. (szerk.): *Törések, hálók, hidak: Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon. – Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest. pp. 243–322.*
- TÖLGYESSY P. 2020: Az alkotmányosság helyreállítása Magyarországon. In: BÓDINÉ, BELIZNAI K.–GOSZTONYI, G.–MEZEY, B. (szerk.) *A rendszerváltás harminc éve, avagy determinált volt-e a jogrendszer transzformációja? – Gondolat Kiadó Budapest, pp. 9–33.*
- TRIHARTONO A.–PATRIADI H. 2016: The 2014 Indonesian general election and beyond: Melting “frozen” cleavages in. *Asian Journal of Comparative Politics* 1. 1. pp. 25–43.
- VON SCHOULTZ Á. 2017: Party Systems and Voter Alignments. – In: ARZHEIMER, K.–EVANS, J.–LEWIS-BECK, M.S. (szerk.): *The Sage Handbook of Electoral Behaviour*. SAGE Publications Ltd, London. pp. 30–55.
- VIDA GY. 2020: A magyar országgyűlési választási rendszer földrajzi torzulásainak vizsgálata. – Doktori (PhD értekezés) SZTE TTIK Földtudományok Doktori Iskola, Szeged. 127 p.
- VIDA GY.–KOVÁCS Z. 2017: Magyarország átalakuló választási földrajza a 2010-es és a 2014-es parlamenti választások tükrében. – *Földrajzi Közlemények* 141. 2. pp. 125–138.
- VIDA GY.–KOVÁCSIK T. 2018: Magyarország választási földrajzi sajátosságai a 2014-es és a 2018-as parlamenti választások tükrében. – *Modern Geográfia* 13. 4. pp. 15–30
- WAAL J.–ACHTERBERG P.–HOUTMAN D. 2007: Class Is Not Dead—It Has Been Buried Alive: Class Voting and Cultural Voting in Postwar Western Societies (1956–1990). – *Politics & Society* 35. 3. pp. 403–426.

A TOPONÍMIA MÚLTJA ÉS JELENE KÜLÖNÖS TEKINTETTEL BUDAPEST VI. ÉS XIII. KERÜLETÉBEN

VÖLGYI ROLAND

THE PAST AND PRESENT OF TOPONYMY ESPECIALLY IN THE 6TH
AND 13TH DISTRICTS OF BUDAPEST

Abstract

Place names are a vital part of our everyday lives because when we travel, we can determine the position of a place based on street names. Naming is in the hands of political power so it is worth observing the elements of the toponymical structure with a critical eye. Whether commemorative street names reflect the historical perspective of a broader or a narrower social group makes a difference, because if the latter prevails, alternative place names can easily be born. In my study, I would like to present some of the different lines of research on place names and briefly describe case studies of foreign countries and cities that highlight the different attributes of toponymy. I will then summarize the past and present of place names in Budapest followed by a qualitative and quantitative analyses of the 6th and 13th districts of the capital. Terézváros has a number of symbolic street names which were renamed in times of political change. The 13th district consists of several neighbourhoods with different toponymical structures, which offers us interesting research opportunities.

Keywords: Budapest, street names, toponymy, commemoration, renaming

Bevezetés

A helynevek a térben való eligazodás megkönnyítése érdekében jöttek létre, melynek köszönhetően mindennapjaink szerves részévé váltak. Kezdetben az adott területen megtalálható épületről, természeti elemről vagy egy ott élő népcsoportról történt a névadás. A modern érában, nagyjából a 19. századtól kezdődően az utcanevek egy jelentős része kommemoratív funkcióval is rendelkezik a személynevek egyre gyakoribb közterületi megjelenése révén.

A napjainkban is zajló utcaátnevezések, a helynevek eligazodást segítő és megemlékezést biztosító funkciói a toponímia kutatásának relevanciáját támasztják alá. Tanulmányom célja Budapest VI. és XIII. kerületének toponímiai vizsgálata a szimbolikus tartalmi háttérrel rendelkező helynevek történetének feltárása és a két kerület utcaneveinek statisztikai elemzése révén. Véleményem szerint mindkét kerület toponímiája érdekes lehet kutatási szempontból. Terézvárosban már a dualizmus kora óta *kiemelt fontosságú személyekről és szimbólumokról emlékeznek meg* az utcanévtáblákon, lásd ANDRÁSSY GYULA korábbi és mai, valamint SZTÁLIN és a népköztársasági államforma egykori megjelenését a városszövegben. A XIII. kerület toponímiai múltja ugyan nem nyúlik vissza olyan régre, mint Terézvárosé, azonban legalább olyan érdekes megvizsgálni a kerület különböző városrészeinek eltérő történelmi múltjából adódó *különféle toponímiai összetételét*, mind az átnevezések arányát, mind pedig a köznevekre és a tulajdonnevekre utaló helynevek megoszlását tekintve.

A toponímia kutatásának különféle irányzatai

MAOZ AZARYAHU (1996) kiemeli, hogy a városszöveg szerkezetében *hierarchikus rendszerben* található meg a különböző személyek és események nevei, melyekről köz-

területeket nevezünk el. Ennek alapján, egy közterület fontossága és a hozzá kapcsolódó emlékezeti szerepe pozitívan korrelál. Továbbá minél többször szerepel egy név az adott terület toponímiájában, annál fontosabb a névadó csoport számára.

A helynévkutatásnak két alapvető módszere van: az egyik a helynevek etimológiáját, jelentését és eredetét, a másik pedig egy adott területen megtalálható különböző típusú helynevek arányát és mintáit vizsgálja (TENT, J. 2015). JAN TENT az előbbi irányzatot nevezte intenzív toponímiának, az utóbbit pedig extenzívnek. Az *intenzív toponímia* tulajdonképpen kvalitatív jellegű munkát igényel, mivel a kutató ebben az esetben a helynév mögötti történet feltárására összpontosít, valamint olyan kérdések megválaszolására, hogy ki, mikor és miért az adott névvel látta el a vizsgált közterületet (TENT, J. 2015). Ezzel ellentétben az *extenzív toponímia* kvantitatív kutatásokra épít, melynek feladata megvizsgálni, hogy a toponímiai szerkezetet alkotó utcanévek típusaiból mennyi található meg az adott területen és ezek a térségen belül hol helyezkednek el, alkotnak-e összefüggő utcanévbokrot vagy sem (TENT, J. 2015).

Az utcanévadás gyakran kulturális beágyazottságú. DANIEL OTO-PERALÍAS (2018) kísérletet tett arra, hogy az ország utcanévein keresztül kvantitatív módszerek segítségével vizsgálja meg a spanyol lakosság vallásosságának mértékét. A szerző szerint az utcanévek lehetővé teszik például a vallásosság, a nemzeti identitás, a férfi túlsúly vagy egyéb kulturális, társadalmi és politikai értékek lokális mutatóinak létrehozását, olyan kulturális jellegzetességeknek a mérését, amelyek általában nem állnak rendelkezésre statisztikai adatforrásokból, népszámlálásokból. A szerző kutatómunkája elvégzése során úgy állapította meg a vallással összefüggő utcák arányát Spanyolországban, hogy a valláshoz köthető nevet viselő utcák számát elosztotta az országban megtalálható összes közterület számával, majd az így megkapott értéket megszorozta százszal, melynek során százalékosan lehetett kifejezni a vallással kapcsolatos helynevek arányát. A vizsgálat során DANIEL OTO-PERALÍAS (2018) arra a következtetésre jutott, hogy az utcanévek és az adott területen élő lakosság vallásossága között szoros kapcsolat mutatható ki, ami azt jelenti, hogy ahol több vallással kapcsolatos utcanév van, ott a templomlátogatók száma nagyobb, a válások száma pedig kisebb.

A hatalmi viszonyok is sokszor tükröződnek az utcanévadásban. Ezt vizsgálja a *kritikai toponímia* irányzata, ami a helynévadást „társadalmilag beágyazott cselekedetként kezeli, amely hatalmi viszonyokat foglal magában” (VUOLTEENAHO, J. – BERG, L. D. 2009: 9, idézi LIGHT, D. – YOUNG, C. 2014a). A kommemoratív utcanévek (más helynevekhez hasonlóan) a történelmi és a földrajzi elemeket vegyítik egymással, aminek során a múltat az emberi élet hétköznapi környezetébe építik be (AZARYAHU, M. 1997). Egy adott társadalmi-politikai rend megváltoztatása hosszú időbe telik, míg a közterületek átnevezése egy gyorsabban és talán egyszerűbben kivitelezhető folyamat, ráadásul hatása azonnali, mivel az emberek napi szinten használják az utcanéveket utazásaik során (AZARYAHU, M. 1997). Az imént említett szempont miatt azonban gyakran átnevezik a helyneveket a politikai hatalomváltások idején. Ebből a szempontból nagyon érdekes az átnevezés funkciója, mint a *szimbolikus megtorlás* egyik formája (AZARYAHU, M. 2011).

A toponímia és a geopolitika kapcsolatára mutat rá az az eset, amikor Görögország nemtetszését fejezte ki Macedónia nevével kapcsolatban, mivel államuk északi részét is így hívják, ezért a helynév jogvédelem alatt áll (KADMON, N. 2004). A hosszú ideig elhúzódó pereskedést követően az ENSZ végül Görögországnak adott igazat, így 2019 óta az ország neve Észak-Macedónia. Ilyen és ehhez hasonló eseteket nevez „*toponímiai háborúnak*” KADMON, N. (2004).

Egyre inkább jellemző a világ városaiban, hogy az egyes közterületek elnevezése vállalati érdekek mentén történik, ugyanis az állami kiadások visszafogásával szembesülő

önkormányzatok számára a közterületek elnevezési joga *potenciális gazdasági erőforrásként* jelenik meg, melynek jelentősége egyre csak növekszik (LIGHT, D. – YOUNG, C. 2014a). Az Amerikai Egyesült Államok egyes nagyvárosaiban egyre gyakoribb a metróállomások elnevezési jogának értékesítése, ami további bevételi forrást biztosít a tömegközlekedés számára (LIGHT, D. – YOUNG, C. 2014a). A tömegközlekedési állomások „vállalati” elnevezése még gyerekcipőben jár hazánkban, ugyanakkor Budapesten a harmas metró Ferenc körút nevű megállóját a közeli ingatlanfejlesztés után Corvin-negyedre nevezték át (LIGHT, D. – YOUNG, C. 2014a). Magyarországon nem számít gyakori esetnek, hogy cégekről neveznek el közterületeket, mivel a saját történelmünk iránt érzett tisztelet jelentősnek számít, ezáltal a helynévadási jog értékesítéséből eredő gazdasági lehetőség még kiaknázatlan. Ennek ellenére előfordul, hogy egyes városokban, ahová egy nagyobb multinacionális cég telepedett, a város önkormányzata azt az utcát, ahol az adott nagyvállalat megtalálható, magáról a cégről nevezi el, növelve a multi presztízsét. A LIGHT–YOUNG szerzőpáros példaként említi meg Kecskemétről a Mercedes utcát és a jászfényszarui Samsung teret (LIGHT, D. – YOUNG, C. 2014b).

A közterületek szimbolikus birtokbavétele: a helynévadás és a politika kapcsolatának külföldi példái

Egy politikai töltetű közterület-név akkor is vitákat gerjeszt, ha nincs államterület-váltás vagy rendszerváltás. A MARTIN LUTHER KINGRŐL való köztéri megemlékezés léptékéről eltérő véleményt képviselnek az Egyesült Államok lakói. Annak ellenére, hogy a MARTIN LUTHER KINGRŐL elnevezett utcák száma növekedett az utóbbi évtizedekben, általában komoly visszhangot kiváltó viták előzik meg a polgárjogi aktivistáról történő utcaelnevezéseket, mert az afroamerikai és fehér lakosság különböző módon vélekedik MARTIN LUTHER KING szerepéről (ALDERMAN, D. H. 2003). Megállapítható, hogy a társadalmi konfliktusok eredményeként a Kingről elnevezett közterületek általában kisebbek és az afroamerikai közösség lakóterületének környékén helyezkednek el (TOWNS, H. R. 1993, idézi ALDERMAN, D. H. 2003). A nem-fehér véleményformálók szerint a polgárjogi aktivista a feketék és fehérek által is lakott területen, nagy kiterjedésű körutakon érdemelne köztéri megemlékezést, mert nemcsak az afroamerikaiakért harcolt, hanem mindenkiért (ALDERMAN, D. H. 2003). Még nagyobb vitákat generálnak a személynevek államforma-váltás (gyarmati területek függetlenné válása, államhatár-változás) vagy politikai rendszerváltás idején.

A „birodalmi” névadási gyakorlat és annak megváltozása

A politikai hatalom egyik célja a birtokában lévő terület toponímiájának formálása saját ideológiája és értékei mentén, kezdetben a helyi lakosság igényeinek figyelmen kívül hagyásával diktatúra vagy gyarmati viszony esetén. Az elnyomásban élő személyek azonban az egymás közötti beszélgetések alkalmával alternatív nevekkal illethetik az egyes közterületeket, melyek széleskörű elterjedése a rezsim által alkotott toponímia hegemoniáját ássa alá. A központi hatalom azonban nem akar veszíteni meglévő pozíciójából, ezért a helyiek számára elfogadhatatlan utcanevek egy része az átnevezés sorsára juthat, különösen akkor, ha a politikailag elnyomott lakosság hangot ad nemtetszésének, lásd majd Zanzibár és Szingapúr esetén.

Zanzibár városa egy régebbi és egy újabb részből tevődik össze: a nagyobb történelmi múltra visszatekintő városrészt nevezik „*Kővárosnak*”, míg a város fiatalabb fele *Ng’ambo*, melynek jelentése „*egy hely második vagy másik oldala*” (JOHNSON, F. 1991: 334, idézi

MYERS, G. A. 2009). A brit gyarmati időszak beköszöntével Zanzibárban elkülönülve, szegregáltan éltek az angolok és a helyiek. A *térben való eligazodás* és a „másik oldal” *társadalmi ellenőrzése* érdekében a britek utcaneveket és házszámokat alakítottak ki a városban (MYERS, G. A. 2009). Az újonnan létrejövő angol nyelvű helyneveket a szuahéli nyelven beszélő helyiek „gúnynevekkel” illették, ezért a britek belátták, hogy legitímációjuk fenntartása érdekében olyan köztéri neveket kell megalkotniuk, amiket a helyi emberek is szívesen használnak a mindennapok során (MYERS, G. A. 2009).

Ahogy Zanzibár, úgy Szingapúr gyarmatosításakor is egy olyan toponímiai rendszer létrehozására törekedtek a britek, melynek segítségével a terület működtetése és ellenőrzése megoldható (YEOH, B. S. A. 1992). Ahogy Zanzibár kapcsán, úgy Szingapúr esetén is érdemes kiemelni, hogy a britek által megalkotott utcanevek nem minden esetben kerültek át zökkenőmentesen az ázsiai lakosság szóhasználatába, mivel *alternatív helynevek* is léteztek (YEOH, B. S. A. 1992). A brit hegemonia idején a szingapúri közterületek jelentős hányadát nevezték el olyan európai személyekről, akik földet adományoztak, illetve valamilyen infrastrukturális beruházásnak a költségeit állták (YEOH, B. S. A. 1992). Az 1920-as években a helyi lakosság egyre inkább megkérdőjelezte az angolok által irányított közterület-elnevezési gyakorlatot, mivel nem volt kötődésük a hivatalos helynevekhez.

A posztszovjet térség rendszerváltás utáni átnevezési gyakorlatába enged betekintést Kazahsztán egyik legjelentősebb városa: Almati. A város toponímiai szerkezete hosszú évszázadokon át főként köznevekből állt, a személyekről való közterület általi megemlékezés elenyésző volt az orosz fennhatóság megjelenéséig (KAŞIKÇI, M. V. 2019). A sztálini Szovjetunió idején Almati központjában mindössze két kazah személyről emlékeztek meg helyneveken keresztül (KAŞIKÇI, M. V. 2019). Az ezt követő időszakban világháborús hősök, a sztálini terror áldozatai, kazah írók, költők, tudósok és művészek is jócskán helyet kaptak a városzövegben (KAŞIKÇI, M. V. 2019). A rendszerváltást követően az volt a jellemző gyakorlat Almatiban, hogy a szovjet korszakban orosz személyekről elnevezett utcákat átkeresztelték a politikailag semleges személyek kivételével, míg a szintén a szocialista időkig visszanyúló kazah emberekről elnevezett közterületek nevei megmaradhattak, még akkor is, ha egy kazah kommunista politikus után történt a névadás annak idején (KAŞIKÇI, M. V. 2019). Az átnevezés sorsára jutó közterületeket előszeretettel nevezték el a kazahok az egykori Kazah Kánság fontosabb kánjairól (KAŞIKÇI, M. V. 2019). A toponímia ily módon történő kialakítását nevezi AZARYAHU, M. (2011) az elnyomó hatalom által uralt múltból való „*szelektív megemlékezésnek*”.

Berlin városzövegének történetében a 19. század második felétől kezdve tetten érhető a korszakváltások idején cserélődő német központi hatalom ideológiája és politikai nézetei. A Német Császárság idején bontakozott ki Berlin toponímiai szerkezete, melynek részét képezték a *kommemoratív*, azaz személyekről vagy eseményekről megemlékező utcanevek (AZARYAHU, M. 1997). A Weimari Köztársaság alatt az első világháborút elvesztő Németország fővárosában arányaiban kevés közterület váltott nevet, azonban a reprezentatív Király térből Köztársaság tér lett, megerősítve az ország akkori államformájának beivódását a társadalom tudatába (AZARYAHU, M. 1997). A Harmadik Birodalom idején rengeteget változtak az utcanevek, többek között Hitler neve is bekerült a toponímiába (AZARYAHU, M. 1997). A második világháborút követően egyértelművé vált, hogy a náci által létrehozott helynevek az átnevezés sorsára jutnak: Berlin nyugati felében porosz dinasztikus utcaneveket állítottak vissza, míg a szovjet befolyás alatt álló Kelet-Berlinben a szocialista ideológiához köthető szereplők kerültek fel az utcatáblákra, mint Sztálin, Lenin vagy Thälmann például Bismarck rovására (AZARYAHU, M. 1997).

Az eddig bemutatott esettanulmányok néhány nagyobb birodalomnak (Nagy-Britanniának, a Szovjetunióknak és Németországnak) a helynévadási gyakorlatát szemlélte

elsősorban az általuk megszállt, más nemzetiségű népesség által lakott területen, illetve egy jelentős főváros, Berlin esetén. Az imént bemutatott példák alátámasztják, hogy a helyiek által nap mint nap használt utcaneveket a mindenkori politikai elit ugyan megváltoztathatja, de az embereknek a városszövegről alkotott gondolkodásmódját és nézeteit nem mindig képes átformálni.

*Az államhatár-változások és a politikai rendszerváltások hatása
Kelet-Közép-Európában*

Az államhatár-változások és a politikai rendszerváltások általában a toponímia megújulását eredményezik, így az aktuális hegemon társadalmi csoport nézetei alapján a városszöveg átalakul. Az utcanévváltások gyakran szimbolikus tartalommal bírnak, és előfordul, hogy az előző politikai hatalom által kiemelkedő fontosságú üzeneteket hordozó közterületek a hatalomváltást követően teljesen más szimbólumokat reprezentálnak. A helynevek változásával kevésbé foglalkozó emberek pedig olykor egy közterület korábbi, hivatalosan már nem létező nevét használják.

A rendszerváltás utáni átnevezések olykori sikertelenségére egy bukaresti piac esetét kívánom röviden bemutatni. A piacot a magyar származású Mogyorós Sándorról, a Román Kommunista Párt vezető aktivistájáról nevezték el még a szocialista érában, azonban a rendszerváltást követően nevet váltó piac megnevezésére két évtizeddel később is a helyiek többsége a piac korábbi nevét használta (LIGHT, D. – YOUNG, C. 2014b). Kérdőívész segítségével sikerült kiderítenie a DUNCAN LIGHT és CRAIG YOUNG szerzőpárosnak, hogy azok a személyek, akik a Mogyorós piac megnevezést használják, csupán *megszokásból* teszik, nem azért, mert mélyen tisztelik és kedvelik a korábbi kommunista politikust. Ez arra enged következtetni, hogy bizony nem minden ember szentel kiemelt figyelmet az éppen aktuális városszövegnek.

Niš utcaneveinek sokszínűsége abból eredeztethető, hogy különböző politikai korszakokhoz tartozó köztéri nevek jelennek meg a település helynévanyagában az ókort idéző utcanevektől a második világháború alatt hősi halált szenvedő antifasiszta ellenállókon át egészen a délszláv háború emlékezetéig. A szerb város rendkívül színes és érdekes toponímiájának bemutatását a JELENA BOŽILOVIĆ – JELENA PETKOVIĆ (2022) szakkikk alapján fogom megtenni. Niš toponímiájában kezdetben szerb uralkodóinasztiák, a középkori Szerbia kiemelkedő eseményei és az oszmán időszakhoz köthető helynevek jelentek meg. 1945 után a dinasztikus neveket világháborús hősök, antifasiszta ellenállók és kommunista politikusok nevei váltották a városszövegben. A rendszerváltást követően a szocialista korszakhoz köthető helynevek jelentős része nem került átnevezésre az ezredfordulóig, aminek több oka is van. Jugoszlávia *nosztalgikus reprezentációja* az általános társadalmi jólét, a gazdasági biztonság, a politikai stabilitás és a világra való nyitottság emlékére épül (VELIKONJA, M. 2010, idézi BOŽILOVIĆ, J. – PETKOVIĆ, J. 2022). Az is fontos szempont, hogy a rendszerváltás után Szerbiában továbbra is meghatározó maradt a szocialista párt, ami elősegítette az előző rendszer által alkotott helynevek minél nagyobb fokú fennmaradását az ezredfordulóig. Emellett egyértelmű volt, hogy a szocializmus idején a világháborús hőökről elnevezett közterületek továbbra is fennmaradhatnak. A Titoról elnevezett tizenöt utcából tíz maradt meg a városban napjainkra. Ugyan kisebb csoportot alkotnak Niš toponímiájában, de nem szabad megfeledkezni a délszláv háború emlékét őrző helynevekről és a városban született Konstantin római császár tiszteletére az ókort megidéző utcanevekről sem.

A fejezet hátralévő részében további három város toponímiai bemutatása következik a kelet-közép-európai térségből, melyek a politikai korszakváltások idején általában az elcsatolás sorsára jutottak, ezért *több nemzet toponímiai múltját őrzik vagy őrizték*. Röviden

áttekintem hogyan változott meg Kassa, Nagyvárad és Nagyszeben toponímiai szerkezete a különböző korszakokba átlépve, lásd a Monarchia során, a két világháború között, a második világháború és a szocializmus idején, valamint jelenkorunkban. A 19. század óta mindhárom város toponímiájának történetére érvényes, hogy a legtöbb utcanév-váltás a *nacionalizmus* jegyében történt.

Kassa toponímiai múltjának áttekintéséhez BRET R. CHLOUPEK (2019) tanulmányát fogom felhasználni. A Monarchia előtti Habsburg időkben az óvárosban kizárólag német utcaneveket használtak, mivel a kassai polgárság németül beszélt. A város legfontosabb közterületét 1854-ben Fő utcának nevezték el, valamint számos közterület kapott vallásos nevet. Kassában a dualizmus korában létrehozott közterületeken jelentek meg a személynevek, melyek többsége a magyar nacionalizmushoz köthető, de a kor szellemében kialakításra került egy Ferenc József tér. 1920 után csak Rákóczi és Bercsényi neve maradt meg az új szlovák városszövegben, feltehetően azért, mert földi maradványaik Kassában vannak, így konkrét földrajzi kapcsolatuk van a várossal. A második világháború idején ismét szimbolikusan átnevezéseken esett át Kassa, immár Magyarország részeként. Az első világháború híres cseh-szlovák légiójának emléket állító Légiosok terét Horthyról nevezték el, emellett szintén átnevezésnek volt köszönhető a Mussolini tér létrejötte. Az 1948-as kommunista hatalomátvételt követően az óváros utcáit hamar átnevezték, eltüntetve Kassa vallásos helyneveit, valamint az egykori Fő utcából ekkor lett Lenin körút, és a kommunista szimbólumokról elnevezett közterületekről sem szabad megfeledkezni, mint például a Vörös Hadsereg körútról. A kommunista politikai elit célja az volt, hogy a *toponímiában szereplő személyeket ideológiájuk alapján együttesen értelmezzék a helyiek*, azonban a város szlovák és magyar lakossága általában a saját etnikumához tartozó városszövegben megjelenő személyeket ismerte megfelelően.

Nagyvárad városszövegének történetét ERŐSS Á. – TÁTRAI P. (2010) munkája segítségével kívánom szemléltetni. A 19. század végéig az utcák mintegy fele a közterületek sajátosságairól vagy az utcában található intézményekről és funkciókról kapta a nevét. A nacionalizmus térnyerésével az etnikailag semleges nevek helyett nagyrészt magyar történelmi személyek jelentek meg a városszövegben. Ahogy Kassánál, úgy Nagyvárad esetén is első körben Trianonig maradtak fenn a magyar helynevek, melyeket román személyek nevei váltottak a toponímiában. A második világháború alatt ugyan ismét Magyarországhoz tartozott Nagyvárad, és akárcsak Kassán, itt is Magyarország akkori politikai elitjét és hazánknak a revízió reményével áthatott geopolitikai irányultságát tükrözték az átnevezés sorsára jutó közterületek. A szocializmus beköszöntével a kommunista ideológiához köthető nevek aránya valamivel meghaladta a városban megtalálható helynevek 8%-át, míg 1980-ra ez az arány 4% alá csökkent. A csekély számú magyar névvel rendelkező központi fekvésű közterület művészeknek vagy helyi vonatkozású személyeknek állít emléket. A külváros újonnan létrehozott utcái esetén jellemző, hogy a névadás megközelítőleg a jelenlegi etnikai arányokat követi. Ennek ellenére a magyar kisebbség továbbra is harcolni kényszerül, hogy az utcanévtáblákon magyarul is szerepeljenek a helynevek.

Nagyszeben városában a 19. század első fele óta vannak kihelyezve utcanévtáblák, míg a személynevek 1872 óta képezik részét a toponímiai szerkezetnek (RUSU, M. S. 2019). Az elsők között nevezték el közterületet II. Józsefről és a helyi történelem meghatározó alakjairól (RUSU, M. S. 2019). 1920-ban Romániához csatolták Nagyszebent, ám a szász és magyar toponímiai hagyományokkal rendelkező város közterületei csak az 1930-as években kezdték el egyre nagyobb számban felvenni a román neveket, főleg a város reprezentatív részein (RUSU, M. S. 2019). Nagyszeben városszövegének kommunista ideológiájú átformálása a szász eredetű helynevek eltűnését eredményezte egy szász hagyományokkal bíró városban (RUSU, M. S. 2019). Az 1960-as évek második felétől Nagyszeben

toponímiai szerkezetét a proletár internacionalizmus helyett ismét a nacionalizmus kezdte áthatni, így a Sztálinról elnevezett sugárutat egy 1848-as román forradalmár tiszteletére nevezték át. A rendszerváltás után tovább bővült a román nevek száma, és az egykori száz utcanevek nem kerültek visszaállításra (RUSU, M. S. 2019).

Az iménti kelet-közép-európai esettanulmányok tartalma megmutatja, hogy számos hasonlóság van például Budapest, Kassa és Nagyvárad toponímiai történetében, ugyanis a dualizmus, a Horthy-korszak és a szocializmus évtizedei egyaránt nyomot hagytak ezen városok toponímiáján.

Budapest toponímiájának története

Ahogy a nemzetközi példák is jelezték, a politikai fordulatok mindig nyomot hagynak egy város toponímiai szövegén. Nincs ez másként Budapest esetében sem.

T. SOMOGYI MAGDA (2005) korszakokra tagolta fővárosunk városszövegének történetét. Az első korszakhoz tartoznak a *török idők előtt adott spontán utcanevek*, a második korszak pedig a XVIII. századra eltűnő *török helyneveket* öleli fel. A harmadik korszak Buda 1686-os visszafoglalásától tart egészen Budapest létrejöttéig, amikor a fővárosban még *német nyelvű utcanévtáblák* voltak kihelyezve. Az első személyre utaló, bár még mindig köznevet viselő utcanév 1847-ben született meg Pesten: a Palatin Gasse, azaz *Nádor utca*, ami a főváros fejlődéséért oly sok mindent tett József nádornak, I. Ferenc osztrák császár és magyar király öccsének kívánt emléket állítani. A negyedik korszakot a dualizmus teszi ki, mikorra már egyre több személynév alkotta fővárosunk toponímiai szerkezetét, többek között a regnáló *Ferenc József és felesége, Erzsébet királyné*, valamint a kiegyezést magyar oldalról előkészítő *Deák Ferenc*. Az 1870-ben megalakuló *Fővárosi Közmunkák Tanácsa* azonban arra törekedett, hogy a tájékozódást segítő köznevekből álló utcanevek legyenek túlsúlyban és lehetőleg minden név csak egyszer szerepeljen. Az ötödik korszakban, vagyis a két világháború közötti időkben folytatódott a személynevek gyarapodása a toponímiában, mivel a kor kiemelt politikusaírói neveztek el közterületeket, úgy mint *Horthy Miklósról, Gömbös Gyuláról, gróf Apponyi Albertről* vagy épp a két diktátorról, *Hitlerről* és *Mussoliniról*. A Fehérvári utat, ahonnan Horthy 1919-ben vonult be fehér lovon a Nemzeti Hadsereg élén Budapestre, 1920-ban nevezték át a kormányzó tiszteletére (PÓTÓ J. 2012). A hatodik korszak a szocializmus négy évtizedét öleli fel, melynek kezdetén a Habsburg utcanevek és a korábbi államformára utaló helynevek kikerültek Budapest toponímiájából. A szimbolikus átnevezések közé tartozott a Királyok útjának átnevezése *Vörös Hadsereg útjára*, az Erzsébet tér átkeresztelése *Sztálin térré*, valamint a Rudolf trónörökös feleségéről, Stefánia hercegnőről megemlékező út átnevezése *Vorosilov útra*. A Kádár-korszakban előremutató lépés volt, hogy rengeteg, főként köznévből álló Monarchia korabeli közterületet nyilvánítottak védettnek, vagyis átnevezhetetlennek. Emellett Sztálin nevét *Engels* váltotta fel a mai Erzsébet téren, valamint a Vorosilovról elnevezett utat még a szovjet marsall életében nevezték át *Népstadion útra*.

A rendszerváltás után a szimbolikus kommunista helynevek az átnevezés sorsára jutottak. Az elsők között került ki a főváros toponímiájából *Münnich Ferenc* neve, ugyanis az 1968-ban a kommunista politikusról elnevezett közterület 1989-ben visszakapta eredeti nevét, a Nádor utcát (PÓTÓ J. 2012). A rendszerváltást követően Budapesten jellemző átnevezési gyakorlat volt, hogy az adott közterület szocialista korszak előtti nevét adták vissza a szocializmus évtizedeinek „kitérője” után a múlthoz való „visszatérés” hangsúlyozásának jegyében. Érdemes megjegyezni, hogy amíg a *Szabadság híd* elnevezés fennmaradt napjainkra is, addig a *Felszabadulás tér* megnevezés eltűnt a fővárosból.

Ennek az az oka, hogy az előbbi új értelmet nyert, és nemcsak a német, hanem a szovjet befolyástól való függetlenséget is jelképezi, míg az utóbbi fogalom ellenszenves, negatív kicsengésű Magyarországon (PALONEN, E. 2008).

PÓTÓ JÁNOS 2012-es szakcikkében megemlíti a helynevekre vonatkozó aktuális jogi hátteret. Az 1990-ben megjelent rendelet értelmében a Fővárosi Tanács (1990-től Fővárosi Önkormányzat) jogkörébe csupán a *több kerületen átmenő közterületek* elnevezése és a *személynevekkel* történő elnevezés tartozik. A Fővárosi Közgyűlés 2011. március 23-i módosító rendelet szerint egy személy halálát követően a neve *öt év elteltével* jelenhet meg az utcatáblákon, a rendelet azonban nem vonatkozik a főváros díszpolgáira. Az április 6-án kiadott újabb rendelet pedig engedélyezi egy személy nevének *többszöri előfordulását* a város utcahálózatában.

A közterületek azonosíthatóságát és a tájékozódás funkcióját gyengíti több 2011-es átnevezés Budapesten, amit ismét PÓTÓ JÁNOS 2012-es munkája nyomán kívánok szemléltetni. A Roosevelt tér *Széchenyi István térre* való átkeresztelése tovább gyarapította a magyar történelem egyik kiemelkedő alakjáról elnevezett közterületek számát a fővárosban, ami a tájékozódás szempontjából okozhat némi problémát annak ellenére, hogy a gróf iránt kifejezett tisztelet és megbecsülés megkérdőjelezhetetlen. A Moszkva tér átnevezése *Szell Kálmán térre* abból a szempontból érdekes, hogy a budapesti lakosság jelentős hányada az orosz főváros nevét használta évtizedekig a közterület megnevezésére, így joggal feltételezhető, hogy sokan a szocialista korabeli nevet használják napjainkban is, amivel kapcsolatban már Bukarestről említettem egy példát.

Egy adott politikai nézet köztéri nevekben való lecsapódására újabb példa, hogy Budapest IX. kerületében négy új helynév került kialakításra 2021-ben, melyek a kínai Fudan Egyetem megépítésével való egyet nem értés jegyében születtek meg. A létrejövő helynevek közül – melyeket a hvg.hu ismertet – mindegyik Kína ellen szól: *Dalai Láma út, Ujgur Mártírok útja, Szabad Hongkong út és Hszie Si-kuang püspök útja*.

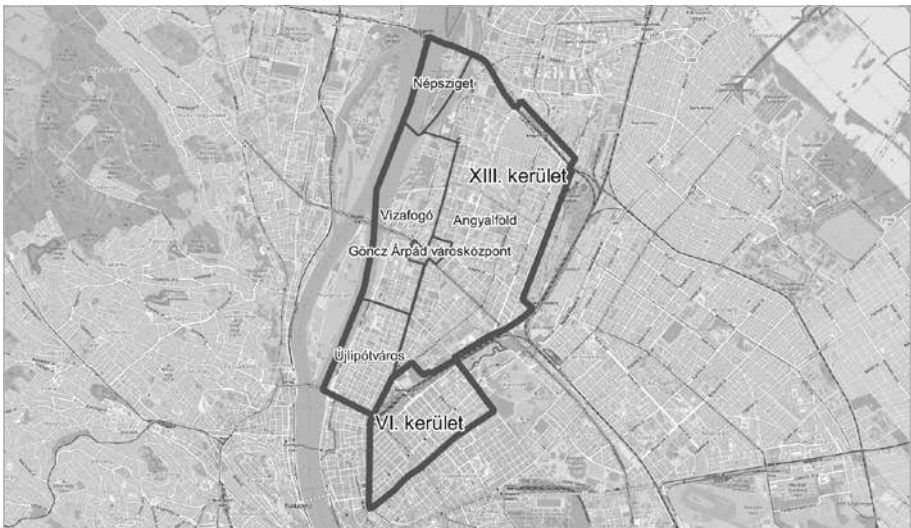
A főváros mai toponímiai szerkezetében megtalálható Habsburg nevek és az ellenük harcoló magyar tábornokok neveinek megléte arra enged következtetni, hogy *egyszerre vagyunk büszkék* a Habsburgok ellen vívott szabadságharcainkra és az osztrákokkal együttműködést, valamint gazdasági fejlődést eredményező dualizmusra.

Budapest egyes kerületeinek toponímiai elemzésével viszonylag kevés tanulmány foglalkozik. BAROCH CSABA 2019-ben készített egy szakcikket, melyben fővárosunk I. és V. kerületének utcanévhalóját hasonlította össze egymással. A tanulmányból kiderül, hogy a 20. század óta az I. kerülethez képest az V. kerületben sokkal *jelentősebb politikai harcok zajlanak a városszöveg formálása céljából*, ami nagyobb átnevezési hullámokat eredményez. A Budai vár környéke jelentős történelmi múlttal rendelkezik, azonban *hatalmi súlya kétségkívül visszaesett* a toponímia terén, hiszen napjainkban az egész I. kerületben kevesebb személynevet viselő közterület van, mint az V. kerület lipótvárosi részén. Emellett érdemes megemlíteni, hogy a világháborús és a szocialista propaganda is kisebb mértékben hatotta át az I. kerület városszövegét, leginkább az egyházra utaló utca nevek eltűnése volt megfigyelhető az államszocializmus idején. Az V. kerületben a szocialista ideológia mentén kialakított helynevek több csoportba oszthatók. A Rákosi-korszak idején jelent meg a kerület toponímiájában reprezentatív tereken Sztálin, Molotov és Dimitrov neve. További kategóriákat alkotnak a magyar baloldali politikának több generáción átívelő képviselőiről és a kommunista ideológiához tévesen hozzákapcsolt antifasiszta mártírokról elnevezett közterületek, valamint az ideológiailag semleges és a Habsburg-ellenes nevet hordozó közterületek. Az V. kerületen belül a Belváros és Lipótváros toponímiáját összehasonlítva a szerző megállapította, hogy amíg a Belvárosban a 19. századi üzletnevek (Galamb, Aranykéz, Kígyó utca) erőteljesebben jelennek meg az

utcatáblákon, addig Lipótvárosban elsősorban a személynevek és a történelmi események előfordulása jellemző (Október 6. és József Attila utca). A mostani toponímiai szerkezet alapján *Lipótvárosban a közterületek közel háromnegyede személynevet visel, míg a Belvárosban ez az arány alig haladja meg az egyharmad részt.*

A VI. és XIII. kerület toponímiája: a kutatás célja és módszertana

Kutatásom alapvetően két részből: egy kvalitatív és egy kvantitatív munkából áll. A kvalitatív kutatómunka során Budapest VI. és XIII. kerületének toponímiáját igyekszem áttekinteni elsősorban a szimbolikus helynevek szempontjából, arra fókuszálva, hogy az átnevezés mikor és miért, kiről vagy miről történt. A kvantitatív munkám során a két kerület toponímiájának összehasonlítására törekszem abból a szempontból, hogy a közterületek melyik korszakban nyerték el mai nevüket, mennyi átnevezésen estek át, valamint köznévről vagy tulajdonnévről lettek elnevezve, ha utóbbiról, akkor vajon személynévről, földrajzi névről vagy intézménynévről. Az adatbázisomat RÁDAY MIHÁLY által 2013-ban Budapestről készített utcanévlexikon alapján állítottam össze, melyben szerepelnek – többek között – a dualizmus korszakában létrejövő, átnevezést elkerülő VI. és XIII. kerületi közterületek. Összesen 287 *jelenlegi helynév* került be az adatbázisomba a két kerületből: Terézvárosból 69, a XIII. kerületből 223 utcanév. A kerületenkénti értékek összege azért haladja meg a 287-et, mert a két kerület szomszédságából adódóan van néhány közterület, ami mindkét kerület részét képezi. A XIII. kerületen belül Angyalföldről 139, Vizafogóból 44 és Újlipótvárosból 49 helynév szerepel az adatbázisban. (Természetesen az egyes városrészek határán fekvő utcaneveket mindkét kerületrészhez hozzávettem, ezért haladja meg a városrészenkénti köztéri nevek száma a XIII. kerület összértékét.) A Göncz Árpád városközpontra és a Népszigetre – melyek szintén részei a kerületnek – a helynevek rendkívül alacsony száma miatt külön nem szándékozok kitérni az összehasonlító elemzésben (*1. ábra*).

1. ábra A VI. és XIII. kerület Budapest térképén
Forrás: Saját szerkesztés (Az alaptérkép forrása: OpenStreetMap);
Figure 1 The 6th and 13th districts on the map of Budapest
Source: Author's own (Source of the base map: OpenStreetMap)

A szimbolikus közterületek tárháza: Terézváros

Terézváros területe létrejöttétől kezdve több lépcsőfokban zsugorodott az elmúlt évszázadokban, amit VARSÁNYI ÉRIKA „Terézváros” című könyvének 12. oldalán is megemlíti, ugyanis a kerület történelmét írja le, melyből néhány meghatározó eseményt kiemelnek. A XVIII. század közepétől a pesti polgárság a városközponttól egyre távolabbra is terjeszkedett, létrehozva a Külvárost, amit alsó és felső részre osztottak. A felső-külvárosi részt 1777-ben nevezték el Terézvárosnak Mária Terézia tiszteletére. Felső-Külvárost Budapest létrejöttékor, 1872-ben darabolták fel VI. és VII. kerületre.

Terézváros szimbolikus közterületeinek bemutatásához RÁDAY MIHÁLY 2013-ban szerkesztett budapesti utcanévlexikonját használom. A meglehetősen rövid névvel rendelkező *Ó utcáról* ki gondolná, hogy egyszer Új utca volt a neve még a XVIII. századi létrehozását követő időszakban, mivel minden újonnan kialakított utca ezt a nevet kapta Terézvárosban akkortájt. A mai Zichy Jenő utca kialakításakor ez az utca kapta meg az Új utca nevet, így lett 1785-ben a mai Ó utca neve németül Alt Gasse, vagyis Régi utca, majd 1874-ben, az utca hivatalos magyar elnevezésekor az Ó utca nevet kapta. A *Dalszínház utca* eredete 1879-ig nyúlik vissza, és a Magyar Állami Operaház régi nevére utal, mivel az utca az Operaház mellett található. A *Jókai Mór utca* az író születésének 100. évfordulója alkalmából került át Zuglóból, a mai Uzsoki utcából a központibb fekvésű Terézvárosba, az akkori Gyár utca helyére. Terézváros legtöbbször (összesen nyolcszor) átnevezett közterülete a *Király utca*. A 19. század első felében többször is az átnevezés sorsára jutó közterület korábbi nevei közé tartozik az Angol király utca és a Három Király utca. A dualizmus idején a mai nevét viselte, míg a szocializmus négy évtizede alatt az orosz-szovjet költő és drámaíró tiszteletére vette fel a Majakovszkij utca elnevezést.

A dualizmusban megépülő *hatalmas szimbolikai értékkel* rendelkező *Andrássy út* többször is átnevezésen esett át. A Sugár út megnevezés csupán három évig volt érvényben (1886-ig), mert a második világháborút követő kommunista hatalomátvételig a mai nevét viselte az igencsak nagy kiterjedésű közterület. A szocializmus idején történt átnevezései korszakváltásokat tükröznek, ugyanis a Rákosi-korszak alatt Sztálin út volt a neve, az '56-os forradalom idején a Magyar Ifjúság útja névvel illették, míg Kádár idején a Népköztársaság útjaként volt ismert. A Rákosi-korszak idején váltott nevet először a *Teréz körút* és a *Podmaniczky utca*. Előbbit 1950-ben nevezték el Lenin körútnak, utóbbi pedig egy évvel később a marxista-leninista filozófus tiszteletére lett Rudas László utca. A *Kodály körönd* az imént említett két közterülettel ellentétben nem szélsőbaloldali, hanem szélsőjobboldali átnevezésen esett át 1938-ban, mikor a magyar revizionista törekvéseket támogató diktátorról, Hitlerről nevezték el. A *Bajcsy-Zsilinszky út* az első világháború és a Horthy-korszak idején a Vilmos császár út elnevezést viselte a németek oldalán való elköteleződés jegyében. 1945-ben nyerte el mai nevét a közterület, mikor a német megszállás idején ellenálló, 1944. december 24-én a nácik által kivégeztetett Bajcsy-Zsilinszky Endréről nevezték el. Az *Oktogon* mindkét szélsőséges ideológiának ki volt szolgáltatva, ugyanis a második világháború alatt Mussolini nevét viselte, míg a szocializmus idején az 1917. november 7-ei bolsevik győzelemmel végződő orosz forradalomnak állított emléket. A *Nyugati tér* 1914-ben jött létre Berlini tér néven a németekkel való háborús szövetségre utalva, majd 1945-től 1992-ig Marx tér néven volt ismert.

A toponímiai szempontból is sokszínű XIII. kerület

A XIII. kerület napjainkban öt városrésze tagolható: a nagy kiterjedésű Angyalföldre, a kerület nyugati felében lévő Vizafogóra, a délen fekvő Újlipótvárosra, a Népszigetre és a Göncz Árpád városközpontra. A GELLÉRT LAJOS és PAPPNÉ VÖNEKI ERZSÉBET által 2016-ban szerkesztett könyv negyedik kiadása alapján bemutatok néhány fontosabb eseményt a kerület történetéből. A XIII. kerület hivatalosan 1930-ban jött létre a mainál kisebb területtel, ugyanis 1950-ben csatolták hozzá Újlipótvárost és a Margitszigetet, utóbbit 2013-ban leválasztották a kerületről. Az egykori vizahalászatáról ismert Vizafogó tulajdonképpen egy faluból vált előbb Pest külvárosává, majd Budapest városrészévé. A kerület legnagyobb területű városrészének neve a XVIII. századból ered: a Dél-Tirolból betelepülő Engl István „Engelsfeld” nevű birtokának fordításából születhetett meg az Angyalföld elnevezés. A kerület legújabb városrésze a Göncz Árpád városközpont, ami a kerület középső részén, az Árpád hid környékén került kialakításra. A XIII. kerület szimbolikus közterületeinek és utcanevbokrainak ismertetéséhez elsősorban a már említett RÁDAY MIHÁLY 2013-ban szerkesztett budapesti utcanevlexikonját, valamint GELLÉRT LAJOS és PAPPNÉ VÖNEKI ERZSÉBET által 2016-ban szerkesztett XIII. kerületről szóló könyv negyedik kiadását használom fel.

A mai Angyalföld déli részén található *Lóportárdűlő*, amely terület *katonai múltjáról tanúskodnak* az ott megtalálható „bokrot” képező utcanevek, úgy, mint a Lóportár, Csata, Tüzér, Röppentyű, Úteg, Kartács, Pattantyús és a nyilasok ellen harcoló katonatisztnek emléket állító Gidófalvy Lajos utca. Egy másik utcanevbokrot alkotnak a millennium környékén létrehozott, a *magyar történelem kiemelkedő személyeiről elnevezett közterületek*, mint az Aba, Botond, Bulcsú, Frangepán, Huba, Lehel, Taksony, Szabolcs, Klapka, Tomori és Petneházy utca, valamint a Szent László út. Ez utóbbi közterület a szocializmus idején a Szociáldemokrata Párt egyik aktivistájának, Mautner Sándornak a nevét viselte, aki egykor a Szent László úton lakott. A *vízzel kapcsolatos utcanevek* igencsak sokfélék a kerületben: hahnévre utal a Viza, a Stüllő, a Csuka, a Kárász, a Vizafogó, valamint a Paduc utca. A folyónevek közül megjelenik a kerületben a Vág, a Garam, a Latorca, a Dráva, a Mura, a Berettyó és az Ipoly utca, míg hajózáshoz köthető név a Meder, a Zsilip, a Révész, az Árbóc, a Dagály és az Apály utca. A *régi ruhadarabokról és azok kiegészítőiről elnevezett utcák* közé tartozik a Kucsma, a Dolmány, a Rokolya, a Paszomány, a Keszkenő és a Zsinór utca. A mai angyalföldi Kertváros környékén 1941-ben szociális lakásépítés céljából kialakított új közterületek nevei *rokoni és baráti kapcsolatokra* utalnak, amivel egy utcanevbokrot képeznek. Ide tartozik a Völegény, a Menyasszony, a Nővér, a Fivér, a Pajtás, a Kedves, a Mosoly, a Koma, a Sógor, az Unoka, a Cimbora, a Szomszéd utca és a Gyermek tér. A szintén idetartozó *Násznagy utcát* 1964-ben nevezték el a Tanácsköztársaságban résztvevő baloldali politikusról, Sollner Józsefről, míg a *Nővér utcát* 1949-ben nevezték át a második világháború során Lengyelországban elesett kispesti születésű magyar katonának, Kilián Györgynek az emlékére, azonban a rendszerváltást követően mindkét közterület elnyerte mai nevét.

A XIII. kerület legtöbbször (összesen ötször) átnevezett közterülete a *Jászai Mari tér*, annak ellenére, hogy a tér nevét csupán három személy viselte eddig: Ferenc József harmadik gyermeke, Rudolf, az 1848-49-es szabadságharcban hősiessé küzdő Leiningen-Westerburg Károly honvéd vezérőrnagy és Jászai Mari színésznő. A Rudolf trónörökös tér átnevezése Leiningen térré jól mutatja a Monarchia felbomlását követő politikai korszakváltást. A Horthy-korszakban ismét előkerült a Rudolf tér elnevezés, azonban a szocialista rendszer egyértelművé tette, hogy nem kíván megemlékezni a Habsburg-család

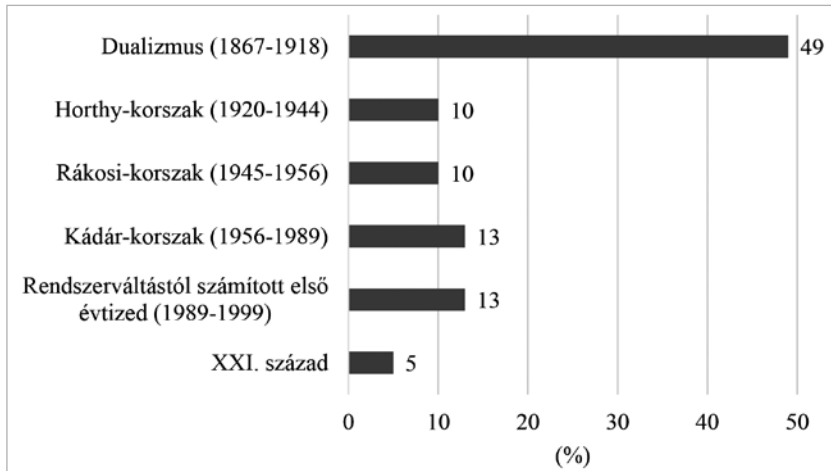
tagjairól, így 1950 óta változatlan a Jászai Mari tér neve. A *Lehel tér* nem úszta meg a szocialista ideológia alapján történő átnevezést. A dualizmus idején Ferdinánd térnek nevezett közterület 1945-ben cserélte le Habsburg nevét, és kapta meg a Lehel tér elnevezést a vesztes világháborút követően felerősödő magyar nacionalizmus szellemében. A kommunista hatalomátvételt követően azonban nem maradt érintetlen a közterület neve, ugyanis a munkásosztály uralmát propagáló szocialista ideológia jegyében egészen a rendszerváltásig viselte az Élmunkás tér megnevezést. A *Radnóti Miklós utca* nemcsak egy kommemoratív közterület, hanem a tájékozódást segítő funkciót is ellátja, ugyanis Radnóti korábban abban az utcában lakott, ami 1969 óta a költő nevét viseli. *Raoul Wallenberg utca* 1946 óta van a XIII. kerületben a holokauszt idején a zsidó lakosság tömeges mentését menlevélgyártással segítő svéd diplomata tiszteletére. A szocializmus során kommunista személyekről elnevezett közterületek közé tartozott többek között az eredetileg a Pannónia gőzmalomról elnevezett *Pannónia utca*, amit az ismert Rákosi-korszakbeli politikus emlékére neveztek át Rajk László utcára. A magyar hadmérnök és altábornagyra emlékező *Hollán Ernő utca* Fürst Sándor nevét vette fel. Az egykori Fiastyúk vendéglőre utaló *Fiastyúk utca* a német munkásmozgalmat egykoron vezető Ernst Thälmann tiszteletére váltott nevet, míg a *Tátra utca* az államszocializmus alatt Sallai Imre utca volt. Ezen közterületek a '90-es évekbeli átnevezésük óta ismét a korábbi nevüket viselik.

A 2022. július 5-én hivatalosan átadott *Horn Gyula sétány* megosztó a politikai pártok között. Az ellenzéki vezetésű Fővárosi Közgyűlés június elején döntött arról, hogy sétányt neveznek el a korábbi miniszterelnökről Angyalföldön, annak ellenére, hogy a kormánypárt a döntést nem támogatta, arra hivatkozva, hogy Horn megosztó személyiségének megítéléséhez még időre lenne szükség, írja a 24.hu. Szimbolikus névváltáson esett át a Moszkva sétány Vízafogóban 2022. november 4-én, mikor ideiglenesen felvette a *Kijev sétány* elnevezést a Momentum Mozgalom közreműködése révén. A hvg.hu-n olvasható, hogy a párt szerint Moszkva nem érdemli meg, hogy egy kellemes hangulatú sétány nevét viselje, utalva az oroszok által kirobbantott Ukrajna elleni háborúra.

A két mintakerület toponímiai összehasonlítása

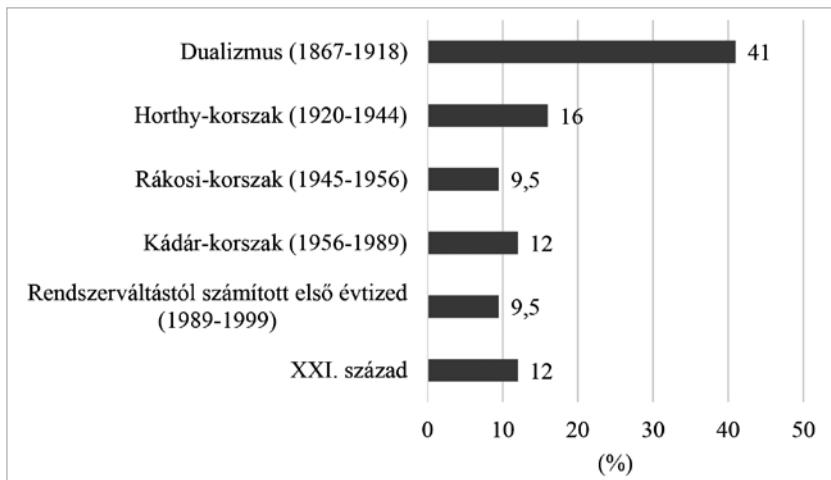
Terézváros és a XIII. kerület toponímiai szerkezetének összehasonlítását három szempont alapján fogom elvégezni. Az első, hogy a közterületek jelenlegi nevei melyik korszakból származik. Az általam készített diagramok szerint a legtöbb helynév a *Monarchia korából* maradt fenn, amihez különböző tényezők meglétére volt szükség (2-3. ábra). Az egyik szempont a *szélsőséges ideológiáktól való mentesség*, amire példaként szolgál Terézvárosból a Szegfű utca és Újlipótvárosból az Ipoly utca fennmaradása. Egy másik tényező, hogy az adott helynév a *nemzeti identításban* fontos szerepet töltsön be, mint például a részben Terézvárosban található Deák Ferenc tér és az angyalföldi Klapka utca. Ugyanakkor mégis átnevezésre került ideológiai alapon a Szent László út és az Andrássy út a szocializmusban, annak ellenére, hogy mindkét névadó személy fontos szerepet töltött be a magyar történelemben. Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy mekkora az adott közterület, mennyire található a városközpontban, illetve mennyire forgalmas, ugyanis minél *reprezentatívabb* egy közterület, annál nagyobb az ideológiai indíttatású átnevezésnek való kitétsége. Az imént említetteknek köszönhető, hogy az átnevezés sorsára jutott a semleges nevű, de reprezentatív területen fekvő Oktogon, amit 1936-ban neveztek át Mussolini térre, majd 1950-ben megint az Oktogon elnevezéséről November 7. térre, ami bizonyítja, hogy a közterület reprezentatív értéke előidézheti az ideológiailag

semleges helynév átnevezését. A már említett ellenpéldák miatt azonban nem lehet azt mondani, hogy van egy olyan szabályszerűség, ami eleve elrendeli, hogy pontosan mely utcák nevei maradhatnak fenn évszázadokon keresztül.

2. ábra A helynevek legutóbbi változásának időszakai Terézvárosban az egyes korszakok közötti százalékos megoszlásban

Figure 2 Periods of the most recent change of place names in Terézváros in percentage distribution between eras
 Forrás: Saját gyűjtés RÁDAY M. (2013) alapján;
 Source: Author's own based on RÁDAY M. (2013)

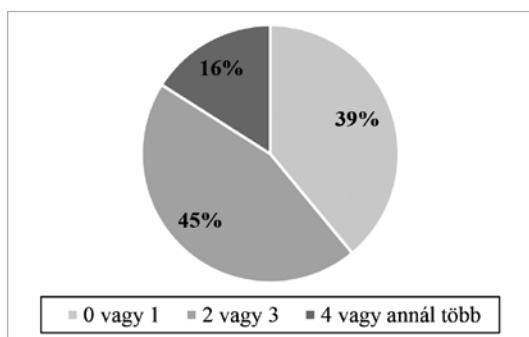
3. ábra A helynevek legutóbbi változásának időszakai a XIII. kerületben az egyes korszakok közötti százalékos megoszlásban

Figure 3 Periods of the most recent change of place names in the 13th district in percentage distribution between eras
 Forrás: Saját gyűjtés RÁDAY M. (2013) alapján;
 Source: Author's own based on RÁDAY M. (2013)

A XIII. kerületben a második legtöbb közterület a *Horthy-korszak* során nyerte el mai nevét, ami az 1940-es évekbeli angyalföldi területrendezéssel jelentősen összefügg, ugyanis abban az időben jött létre a legtöbb rokon és baráti kapcsolatra utaló utcanév.

A VI. kerületben a Monarchia korát követően a *rendszerváltástól számított első évtizedet* és a *Kádár-korszakot* érdemes kiemelni, ugyanis a rendszerváltás után kapta vissza nevét például az Andrássy út, az Oktogon, a Király utca, a Podmaniczky utca és a Teréz körút. A Kádár-korszakban elnevezett közterületek, melyek napjainkban is megvannak, főként zeneművészek neveit viselik, mint a Kodály körönd, a Weiner Leó, a Székely Mihály és a Dohnányi Ernő utca. Szembetűnő különbség a VI. és a XIII. kerület között, hogy amíg Terézvárosban több az 1990-es években adott helynevek száma, mint a 21. században adott nevek száma, addig a XIII. kerületben ez fordítva van, annak köszönhetően, hogy a kerület legújabb nevei nem átnevezések útján váltak 21. századivá, hanem a kerületben – elsősorban Vizafogóban – zajló építkezések következtében történő területrendezés okán megjelenő új közterületek neveiként kerültek fel az utcátáblákra, mint például a Hajókovács, a Sólyatér, az Úszódaru, a Danubius, illetve a Dagálysétány utca. Újlipótvárosban – a kerület arányaihoz képest – nagyobb mértékben vannak jelen a Rákosi-korszakból fennmaradó nevek, melyek *politikailag semlegesek*, mint például a francia és orosz írókra utaló utcák (Victor Hugo, Herzen, Gogol és Balzac utca), valamint a színpadok emléket állító közterületek, mint a Jászai Mari tér és a Hegedűs Gyula utca.

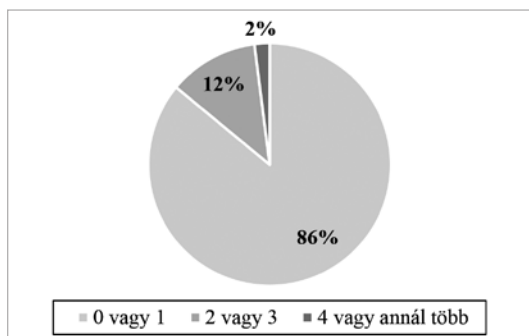
Az átnevezések arányát tekintve kiderül, hogy Terézvárosban arányaiban jóval többször váltottak nevet a közterületek, mint a XIII. kerületben, melynek okai közé tartozik, hogy a legtöbb VI. kerületi utcanévet *németről magyarra fordították* Budapest létrejötté idején, ami átnevezésnek minősül (4-5. ábra). Egy másik ok a terézvárosi helynevek

4. ábra A helynevek százalékos megoszlása Terézvárosban az átnevezések száma alapján

Figure 4 Distribution of place names in Terézváros by the number of renaming

Forrás: Saját gyűjtés RÁDAY M. (2013) alapján; Source: Author's own based on RÁDAY M. (2013)

5. ábra A helynevek százalékos megoszlása a XIII. kerületben az átnevezések száma alapján

Figure 5 Distribution of place names in the XIII District by the number of renaming

Forrás: Saját gyűjtés RÁDAY M. (2013) alapján; Source: Author's own based on RÁDAY M. (2013)

gyakoribb névváltására a kerület *központibb elhelyezkedése*, ami reprezentatívabbá teszi Terézvárost (lásd a már korábban említett Andrássy út és Oktogon ideológiai alapú átnevezéseit). Ennek fényében érdemes összehasonlítani a VI. kerületet Újlipótvárossal, mivel a XIII. kerületből Újlipótváros található a legközelebb Budapest centrumához. Terézváros köztéri neveit arányaiban még Újlipótváros helyneveinél is gyakrabban nevezték át.

A harmadik összehasonlítási szempont a tulajdonnevek és a köznevek arányának megoszlása a toponímiában. Elmondhatjuk, hogy mindkét kerületben nagyobb a tulajdonnevekről való utcaelnevezés aránya, mint a köznevekről, azonban Terézvárosban dominánsabb a tulajdonnevek aránya a toponímiában. Az angyalföldi városrészben a köznevekről való utcaelnevezésekből van több, nem úgy, mint Újlipótvárosban, ahol a kerületi átlagtól jelentős eltérést mutatva meg is haladja a tulajdonnév általi köztérelnevezések aránya Terézvárosét.

A tulajdonnevek megoszlását tekintve a többségében tulajdonnevekből álló városrészek közül arányaiban Terézvárosban a legjellemzőbb a személynevek megjelenése a városszövegben, majd Újlipótváros következik. Vizafogóban a településekről és folyókról történő névadás összességében gyakoribb, mint a személyekről való köztérelnevezés.

Összefoglalás

A korábban függetlenségüket veszített országokban a szuverenitás elvesztése vagy visszaszerzése után a politikai korszakváltásnak köszönhetően a városszöveg általában jelentős változásokon megy keresztül, hogy prezentálni tudja az új politikai hatalom ideológiáját és történelemszemléletét. A helynevek általában vagy egy személyről való megemlékezést segítik vagy valamilyen földrajzi fogalmat viselnek, vagy akár egy olyan köznevet, ami a közterület történelmébe illeszkedve segíti a tájékozódást az adott területen. A két funkció ritkán kapcsolható össze, hiszen a legtöbb személy nem feltétlenül kötődött pont ahhoz az utcához, amit róla neveztek el. Kérdés, hogy a helynevek kommemoratív vagy térbeli tájékozódást segítő funkciója fontosabb számunkra.

Budapest VI. és XIII. kerületében található toponímia összehasonlításáról összességében elmondható, hogy a központi fekvésű Terézvárosban a helynevek hagyománya régebbre nyúlik vissza, ami az átnevezések nagyobb fokú gyakoriságát eredményezi. A XIII. kerületi toponímia sokszínűsége a kerület nagy kiterjedésének is köszönhető, vagyis a centrumtól való kisebb vagy nagyobb távolságnak. Angyalföld, a kerület messze legnagyobb városrésze távolabb fekszik Budapest központjától, mint például Újlipótváros, így az átnevezett közterületek és a tulajdonnevekről való utcaelnevezések arányának tekintetében is elmarad Újlipótváros értékeitől. A központi fekvés fontossága abból ered, hogy a kommemoratív helynevekkel a mindenkor hatalom célja, hogy minél többen ismerjék meg és tiszteljék az adott közterület nevét viselő személyt, ami megmagyarázza, hogy a vizsgált városrészek közül miért Terézvárosban a legnagyobb a személynevek aránya a toponímiai szerkezetben.

VÖLGYI ROLAND

ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest
volgyi.roland11@gmail.com

- ALDERMAN, D. H. 2003: Street names and the scaling of memory: the politics of commemorating Martin Luther King, Jr within the African American community. – *Area* 35. 2. pp. 163–173.
- AZARYAHU, M. 1996: The power of commemorative street names. – *Environment and Planning D: Society and Space* 14. pp. 311–330.
- AZARYAHU, M. 1997: German reunification and the politics of street names: the case of East Berlin. – *Political Geography* 16. 6. pp. 479–493.
- AZARYAHU, M. 2011: The critical turn and beyond: The case of commemorative street naming. – *ACME* 10. 1. pp. 28–33.
- BAROCH C. 2019: Szimbolikus politikai fordulatok és térbeli mintázataik: közterületek átnevezése Budapest I. és V. kerületében. – *Földrajzi Közlemények* 143. 2. pp. 144–157.
- BOŽILOVIĆ, J. – PETKOVIĆ, J. 2022: An ideological perspective on street names: Socialist political symbols in the post-socialist city of Nis. – *Cities* 124. pp. 1–15.
- CHLOUPEK, B. R. 2019: Public memory and political street names in Kosice: Slovakia's multiethnic second city. – *Journal of Historical Geography* 64. pp. 25–35.
- ERŐSS Á. – TÁTRAJ P. 2010: Ethnic features of symbolic appropriation of public space in changing geopolitical frames – the case of Oradea/Nagyvárad. – *Hungarian Geographical Bulletin* 59. 1. pp. 51–68.
- GELLÉRT L. – PAPPNÉ VÖNEKI E. 2016: A XIII. kerület kezdetektől napjainkig. – *Sprint Kiadó, Budapest*. 200 p.
- KADMON, N. 2004: Toponymy and geopolitics: The political use – and misuse – of geographical names. – *The Cartographic Journal* 41. 2. pp. 85–87.
- KAŞIKÇI, M. V. 2019: The soviet and the post-soviet: Street names and national discourse in Almaty. – *Europe-Asia Studies* 71. 8. pp. 1345–1366.
- LIGHT, D. – YOUNG, C. 2014a: Toponymy as commodity: Exploring the economic dimensions of urban place names. – *International Journal of Urban and Regional Research* pp. 435–450.
- LIGHT, D. – YOUNG, C. 2014b: Habit, memory, and the persistence of socialist-era street names in postsocialist Bucharest, Romania. – *Annals of the Association of American Geographers* 104. 3. pp. 668–685.
- MYERS, G. A. 2009: Naming and placing the Other: Power and the urban landscape in Zanzibar. – In: BERG, L. D. – VUOLTEENAHO, J. (szerk.): *Critical toponymies. The contested politics of place naming (Re-materialising Cultural Geography)*. Routledge, London – New York. pp. 85–100.
- OTO-PERALÍAS, D. 2018: What do street names tell us? The „city-text” as socio-cultural data. – *Journal of Economic Geography* 18. pp. 187–211.
- PALONEN, E. 2008: The city-text in post-communist Budapest: street names, memorials, and the politics of commemoration. – *GeoJournal* 73. pp. 219–230.
- PÓTÓ J. 2012: Terek és nevek. Köztérrelnevezések a szimbolikus politika tétvűjain. – *Történelmi Szemle* 1. pp. 161–173.
- RÁDAY M. 2013: *Budapesti utcanevek A-Z*. – Corvina Kiadó, Budapest. 755 p.
- RUSU, M. S. 2019: Shifting urban namescapes: street name politics and toponymic change in a Romanian (ised) city. – *Journal of Historical Geography* 65. pp. 48–58.
- TENT, J. 2015: Approaches to research in toponymy. – *Names* 63. 2. pp. 65–74.
- T. SOMOGYI M. 2005: *Budapesti utcanévváltozások 1989 után*. Kézirat
- VARSÁNYI E. 1999: *Terézváros*. – CEBA Kiadó, Budapest. 172 p.
- YEOH, B. S. A. 1992: Street names in colonial Singapore. – *Geographical Review* 82. 3. pp. 313–322.

Internetes források

- A Momentum kezdeményezte, hogy legyen Kijev sétány a Moszkva sétány új neve. hvg.hu. Letöltve: 2022. 11.24.
https://hvg.hu/itthon/20221104_Kijev_setany_Moszkva_setany_helyett_Momentum_XIII_kerületi_polgarmester
- Átadták a Horn Gyula sétányt. 24.hu. Letöltve: 2022.11.24.
<https://24.hu/belfold/2022/07/05/horn-gyula-setany-angyalfold/>
- Átadták a Kínának üzenő utcanévtáblákat Budapesten. hvg.hu. Letöltve: 2022.11.24.
https://hvg.hu/itthon/20210602_Fudan_BP_sajtotajekoztato

A FÖLDRAJZI HELY ÉS AZ INNOVATÍV DIGITÁLIS MEGOLDÁSOK SZEREPE A TÁVMUNKA MENEDZSELÉSÉBEN

MAMMADOVA ZHALA–EGEDY TAMÁS

THE ROLE OF GEOGRAPHICAL LOCATION AND INNOVATIVE DIGITAL
SOLUTIONS IN TELEWORK MANAGEMENT

Abstract

ICT and digitalisation have significantly transformed the way space is understood and used, which has also affected the spatial location of economic sites and workplaces. Teleworking has become more pronounced and the management of distributed teams has become a focus of business research. The spread of teleworking has enabled businesses to improve their operational efficiency. Innovative digital practices have enabled teleworkers to work together regardless of their geographical location. However, managing geographically distributed work communities can be challenging due to a variety of factors, such as communication barriers, cultural differences and lack of physical presence. This paper aims to explore the benefits and challenges of teleworking in innovative digital management.

The study is based on a qualitative methodology that uses in-depth interviews with teleworking managers and employees to explore the advantages and disadvantages of teleworking, such as increased productivity and cost efficiency, and the importance of exploiting a skilled and talented workforce. In addition, the study presents the challenges of managing telework, such as communication barriers, time zone differences and cultural diversity. The paper concludes with recommendations for innovative digital leadership practices to address the difficulties of managing telework.

Keywords: telework, digitalisation, innovative management, communication barriers, cultural differences, cost-effectiveness, technology

Bevezetés

A COVID-19 világjárvány felgyorsította a távmunka elterjedését és számos szervezet ma már térben elosztott munkaközösségeket irányít. Az innovatív digitális irányítási gyakorlatok elterjedésével a szervezetek sokféle tehetséghez férhetnek hozzá és javíthatják működési hatékonyságukat. Az elosztott csapatok irányítása azonban kihívást jelenthet, és különböző tényezők akadályozhatják a hatékony kommunikációt és együttműködést (DABBISH, L. – KRAUT, R. 2013). Az innovatív digitális menedzsmentben az elosztott csapatok előnyeinek és nehézségeinek megértése kiemelt fontosságú a vállalkozások számára annak érdekében, hogy javítani tudják menedzsment gyakorlatukat és maximalizálni tudják a távmunkában rejlő lehetőségeket.

Az innovatív digitális irányítási gyakorlatok lehetővé tették a vállalkozások számára, hogy a földrajzi helytől függetlenül irányítsák az elosztott csapatokat. A távmunka térhódítása lehetővé tette a gazdasági szervezetek számára, hogy jobban hozzáférjenek a tehetséges munkaerőhöz. A technológia és a digitális eszközök használata pedig alapvetően megkönnyítette az elosztott csapatok számára a hatékony kommunikációt és együttműködést.

A tanulmány célja, hogy feltárja a távmunka és az elosztott csapatok előnyeit és hátrányait az innovatív digitális menedzsmentben. Ennek keretében az előnyök között érintjük a termelékenység növekedését, a költséghatékonyságot és a tehetséghez való hozzáférés kérdéseit (DUARTE, D. L. – SNYDER, N.T. 2017), a hátrányok között pedig a kommunikációs akadályokat, az időzónák közötti különbségeket és a kulturális sokszínűséget.

Kutatási kérdéseink a következők voltak:

1. Milyen előnyei és hátrányai vannak az elosztott csapatok irányításának az innovatív digitális irányítási gyakorlatokban?
2. Hogyan befolyásolják a kommunikációs akadályok az elosztott csapatok hatékonyságát?
3. Hogyan tudják a szervezetek hatékonyan kezelni a kulturális sokszínűséget az innovatív digitális irányítási gyakorlatokban?

Az infokommunikációs technológiák és a digitalizáció hatása a földrajzi hely szerepére

A globalizáció megjelenése és ezzel párhuzamosan a lokalizáció erősödése megváltoztatta a hely fontosságáról alkotott elképzeléseket. Az 1990-es évektől a közgazdaságtanban és a gazdaságföldrajzban a földrajzi hely jelentőségének fokozatos újjáéledését figyelhetjük meg. A vállalatok versenyképességének vizsgálatában átértékelődött a hely szerepe, a korábban egyértelműen meghatározható kemény telepítési tényezők – mint a föld, munka vagy tőke – mellett megjelentek a puha telepítési tényezők is, amelyek még komplexebbé tették azt a korántsem egyszerű kérdést, hogy a mára globálissá vált vállalatok hova helyezték telephelyeiket (PHELPS, N.A. – OZAWA, T. 2003). Ezt a folyamatot a 21. században az urbanizáció, másrészt az infokommunikációs technológiák (IKT) és a digitalizáció rohamos elterjedése befolyásolta. Az urbanizáció és az IKT nemcsak a városok fizikai környezetét változtatták meg, hanem kihatottak a társadalmi és gazdasági környezet változásaira is (PORTUGALI, J. ET AL. 2012).

SASSEN, S. (2001) rámutatott arra, hogy az IKT és digitalizáció átalakítja a társadalom és a gazdaság térbeli szerveződését és a fogyasztási mintázatokat. Napjaink egyik megválaszolandó kérdésével éppen ezért az nötte ki magát, hogy a telekommunikáció, a kapcsolatok intenzitása és az üzleti szféra fejlődését vajon az emberek és cégek szoros fizikai kapcsolatrendszere támogatja jobban, vagy a modern IKT rendszereknek köszönhetően a virtuális kapcsolatok szerepének növekedésével a földrajzi közelség és hely szerepe egyre inkább alárendelt szerepet játszik? Utóbbi elmélet talaján olyan új tudományos spekulációk láttak napvilágot, mint a „távolság halála” vagy az IKT szektor tervítő tulajdonsága (COHEN, G. ET AL. 2004; VAN GEENHUIZEN, M.S. – NIJKAMP, P. 2007).

Sokan úgy gondolják, hogy az IKT alapvetően megváltoztatja és aláássa a földrajz és a távolság jelentőségét a városfejlődésben és egyik lehetséges hatása az lesz, hogy az emberek szétszóródnak a térben és a városok mint centrumok szerepe csökkenni fog (IAMMARINO, S. – MCCANN, P. 2013). A közelség, elérhetőség, centralizáció és telephely szerepét az interaktív kommunikáció veszi át (Graham, S. 1998). CAIRNCROSS, F. (2001) szerint a térnek és a távolságnak egyre kisebb szerepe lesz a jövőben, GILLESPIE, A. és WILLIAMS, H. (1988) pedig egyenesen odáig mennek, hogy az IKT feloldja a földrajzi (területi) különbségeket. Ezzel ellentétben egyes szakemberek véleménye szerint az internet és a kibertér hatásai a tér-idő kapcsolatára fennmaradnak, így a földrajzi tér, azon belül a térbeli elhelyezkedés és távolság továbbra is meghatározó szerepet fognak játszani a városok fejlődésében (LENGYEL, B. et al. 2013; JAKOBI, Á. 2013).

A szerzők többsége amellet érvel, hogy az IKT és a digitalizáció decentralizációt és a gazdasági tevékenységek térbeli szétterjedését hozza magával. A materiális és az elektronikus tér egyre jobban összefonódnak, együtt épülnek ki és működnek. A gazdaság teljesítménye továbbra is a helyhez kötött, materiális tereken múlik, amelyet viszont egyre jobban átszö az internet és a kiberhálózat (GRAHAM, S. 1998), ily módon az internet és

az IKT végső soron növeli a földrajz és a távolság jelentőségét (TRANOS, E. – NIJKAMP, P. 2013). Az IKT használata és a város között tehát nem negatív a korreláció, a virtuális és a fizikai kontaktus pedig nem helyettesítik, hanem kiegészítik egymást. Míg a lakóhelyek egyre inkább szétterülnek a térben, a munkahelyek megjelenését koncentrált decentralizáció jellemzi, aminek köszönhetően a munkahelyek a tér kitüntetett pontjai körül nagyobb sűrűségben fordulnak elő, mint a lakóhelyek, ugyanakkor a városrégiókon belül a korábbinál decentralizáltabb az elhelyezkedésük.

Az innovatív digitális menedzsment előnyei és hátrányai

A távmunka irányítása az innovatív digitális irányításban olyan csapatok irányítását jelenti, amelyek földrajzilag szétszórta helyezkednek el térben, ezért az együttműködés és a közös munka során nagymértékben támaszkodnak a digitális eszközökre és kommunikációs technológiákra. A csapatirányításnak ez a megközelítése az utóbbi években egyre népszerűbbé vált, mivel a technológia fejlődése megkönnyítette a távoli munkavégzést és a távolságokon átnyúló együttműködést.

Az innovatív digitális menedzsment környezetben az elosztott csapatok irányításának számos előnye van, többek között a nagyobb rugalmasság, a jobb termelékenység és a tehetséghez való jobb hozzáférés. Ugyanakkor számos kihívást is le kell küzdeni, például a kommunikációs akadályokat, az időzóna különbségeket, valamint a hatékony vezetés és csapatépítés szükségességét. Ebben az összefüggésben az elosztott csapatok irányítása fontos kutatási és gyakorlati terület, mivel jelentős hatással van a szervezeti sikerre és a munkavállalók jólétére.

Az elosztott csapatok és az innovatív digitális menedzsment

A mai globális gazdaságban az elosztott csapatok egyre népszerűbbé váltak a vállalatok számára. Az elosztott csapatok olyan egyénekből álló csoportok, amelyek egy közös cél érdekében dolgoznak együtt, de különböző földrajzi helyen tartózkodnak. Ezek a teamek nagymértékben támaszkodnak a technológiára a kapcsolattartás, a hatékony kommunikáció és a projekteken való együttműködés érdekében.

Az elosztott csapatok számos előnyük miatt váltak népszerűvé. Lehetővé teszik a vállalatok számára, hogy a tehetségek szélesebb köréhez férjenek hozzá, csökkentik a fizikai irodahelyiségekkel kapcsolatos költségeket, és növelik a munkaidő-beosztás rugalmasságát. Az elosztott csapatok irányítása azonban egyedi készségeket és eszközöket igényel (DABBISH, L., & KRAUT, R. 2013).

Az innovatív digitális menedzsment az elosztott csapatok irányításának kulcsfontosságú eszköze. Ez magában foglalja a technológia használatát a csapattagok irányítására és koordinálására, valamint a bizalom, a kommunikáció és az együttműködés kultúrájának megteremtését. Az innovatív digitális menedzsmenteszközök közé tartoznak például a virtuális táblák, a videokonferencia-szoftverek és a projektmenedzsment-eszközök.

A hatékony kommunikáció az elosztott csapatok irányításának kritikus eleme. A vezetőknek egyértelmű kommunikációs csatornákat és protokollokat kell kialakítaniuk (pl. rendszeres videóhívások és azonnali üzenetküldés lehetősége), hogy a csapattagok kapcsolatban maradjanak egymással és naprakészek legyenek a projekt előrehaladásával kapcsolatban. Emellett fontos az átláthatóság és a bizalom kultúrájának kialakítása annak érdekében, hogy a csapattagok nyugodtan megoszthassák egymással ötleteiket és visszajelzéseiket.

Az elosztott csapatok irányításának másik fontos szempontja a közösség és az összetartozás érzésének megteremtése. A vezetőknek tudatosan törekedniük kell arra, hogy a csapattagok közötti kapcsolatokat a fizikai távolság ellenére is ápolják (FURST, S. A. et al. 2004). Ezt virtuális csapatépítő tevékenységekkel, online közösségi eseményekkel és más olyan kezdeményezésekkel lehet elérni, amelyek elősegítik a csapatmunka és a közösség érzését.

Összefoglalva, az elosztott csapatok számos előnyt kínálnak a világ minden tájáról érkező tehetségeket hasznosítani kívánó vállalatok számára. Ezeknek a csapatoknak az irányítása azonban különleges készségeket és eszközrendszert igényel. Az innovatív digitális menedzsment, a hatékony kommunikáció és a közösségi érzés megteremtése mind-mind alapvető összetevői az elosztott csapatok sikeres irányításának. A megfelelő megközelítéssel az elosztott csapatok rendkívül hatékonyak és produktívak lehetnek, miközben elősegítik az együttműködés és az innováció kultúráját.

A távmunka és az elosztott csapatok előnyei

A távmunka és az elosztott csapatok innovatív digitális menedzsment segítségével történő irányítása számos előnyt kínál a szervezetek számára. A távmunka lehetővé tételével nagyobb tehetségbázishoz férhetnek hozzá a gazdasági szervezetek. A világ minden tájáról hozzáférhetnek a tehetséghez ahelyett, hogy csak egy adott földrajzi helyen lévő munkavállalók felvételére korlátozódnának a lehetőségeik. Ez elősegítheti a sokszínűbb és képzetesebb munkaerő kialakulását a cégen belül.

Az elosztott csapatok nagyobb rugalmasságot biztosítanak a munkaidő és a munkavégzés helye szempontjából, lehetővé téve a munkavállalók számára, hogy a számukra legmegfelelőbb időpontban és onnan dolgozzanak, ahol a legtermékenyebben képesek munkájuk elvégzésére (GAJENDRAN, R. S. – HARRISON, D. A. 2007). Ha lehetővé teszik az alkalmazottak számára a távmunkát, a gazdasági szervezetek csökkenthetik rezsiköltségeiket, és pénzt takaríthatnak meg az irodahelyiségeken, a közüzemi szolgáltatásokon és a fizikai munkaterület fenntartásával kapcsolatos egyéb költségeken.

A távmunkában dolgozók gyakran magasabb szintű termelékenységről és munkával való elégedettségről számolnak be. Jobban tudnak a munkájukra összpontosítani a munkatársak vagy az irodai környezet zavaró tényezői.

A távmunka rugalmasságának biztosításával a szervezetek csökkenthetik az alkalmazottak fluktuációját, mivel a munkavállalók nagyobb valószínűséggel maradnak hűségesek egy olyan céghez, amelyik nagyobb egyensúlyt biztosít számukra a munka és a magánélet között.

A digitális eszközök, például a videokonferencia és az azonnali üzenetküldés használatával az elosztott csapatok hatékonyan tudnak együttműködni annak ellenére, hogy fizikailag távol vannak egymástól. Ez nagyobb innovációhoz és hatékonyabb problémamegoldáshoz vezethet (GAJENDRAN, R. S., & HARRISON, D. A. 2007).

Összességében tehát az elosztott csapatok innovatív digitális menedzsmentben történő irányítása jelentős előnyökkel járhat a szervezetek számára, különösen a rugalmasság, a tehetségekhez való hozzáférés és a költségmegtakarítás tekintetében.

A távmunka és az elosztott csapatok irányításának nehézségei

Az innovatív digitális irányításban a távmunka és az elosztott csapatok irányítása számos kihívást is jelent a szervezetek számára. A kommunikáció nehezebb lehet a távoli munkakörnyezetben, különösen akkor, ha a dolgozók különböző időzónákban tartózkod-

nak vagy nyelvi akadályokkal küzdenek. Fontos, hogy egyértelmű kommunikációs protokollokat és eszközöket hozzunk létre a kommunikációs akadályok leküzdésére. A távmunka egyik legnagyobb hátránya, hogy a személyes interakció hiányához vezethet, ami megnehezítheti a bizalom kiépítését és a csapattagok közötti erős kapcsolatok kialakítását.

Ha a csapattagok különböző időzónákban tartózkodnak, nehéz lehet a megbeszélések ütemezése vagy a hatékony, valós idejű együttműködés (KIRKMAN, B. L. – MATHIEU, J. E. 2005). Technológiai hibák is megzavarhatják a kommunikációt és az együttműködést, aminek elhárítása különösen akkor lehet nehéz, ha a dolgozók nincsenek fizikailag jelen.

A távmunkások úgy érezhetik, hogy elszigetelődtek vagy elszakadtak a csapatuktól és a szervezettől, ami alacsonyabb munkahelyi elégedettséghez és motivációhoz vezethet.

Összességében az innovatív digitális menedzsmentben a megosztott csapatok irányítása számos kihívást jelenthet, különösen a kommunikáció, az együttműködés és a kapcsolatépítés terén. Fontos, hogy a szervezetek proaktívan kezeljék ezeket a kihívásokat, hogy biztosítsák az elosztott csapatok sikerét (MAZNEVSKI, M. L. – CHUDOBA, K. M. 2000).

Az elosztott csapatok hatékony irányítása az innovatív digitális menedzsmentben

A távmunkára és távoli együttműködésre támaszkodó szervezetek sikerében az elosztott csapatok hatékony irányítása kritikus fontosságú. Ennek elérése érdekében fontos olyan stratégiákat és legjobb gyakorlatokat alkalmazni, amelyek az elosztott csapatok irányításának egyedi kihívásait kezelik. Ezek a stratégiák magukban foglalhatják a digitális eszközök használatát a kommunikáció és az együttműködés megkönnyítésére, egyértelmű célok és célkitűzések meghatározását, valamint a csapatkultúra és a csapatidentitás erősítésének elősegítését (NADERI, I. et al. 2015).

A legjobb gyakorlatok közé tartozhat a távmunkások képzésének és támogatásának biztosítása, a rendszeres ellenőrzés és visszajelzés elősegítése, valamint a bizalom és az elszámoltathatóság kiépítése a csapattagok között.

E stratégiák és legjobb gyakorlatok megvalósításával a szervezetek leküzdhetik a megosztott csapatok irányításával járó kihívásokat, és élvezhetik a nagyobb rugalmasság, a tehetségekhez való hozzáférés és a jobb termelékenység előnyeit.

Az elosztott csapatok hatékony irányítása

A távmunka és a digitális technológiák elterjedésével az elosztott csapatok irányítása a modern szervezeti vezetés fontos szempontjává vált (POWELL, A. et al. 2004). Az elosztott csapatok hatékony irányítása magába foglalja az olyan egyedi kihívások kezelését, mint a kommunikációs akadályok és az időzónák közötti különbségek leküzdése, vagy a bizalom kiépítése olyan csapattagok között, akik személyesen talán soha nem is találkoznak. Emellett olyan stratégiák és legjobb gyakorlatok megvalósítását is magába foglalja, amelyek biztosítják, hogy a csapattagok munkája összhangban legyen a szervezeti célokkal, ugyanakkor termelékenységük és jólétük is megmaradjon (OSHRI, I. et al. 2008).

Az elosztott csapatok hatékony irányításával a vállalkozások tehetségesebb munkaerőforráshoz férhetnek hozzá, csökkenthetik a rezsiköltségeiket és javíthatják termelékenységüket. Az elosztott csapatok rossz irányítása azonban csökkentheti a munkahelyi elégedettséget, magas fluktuációhoz és a szervezeti sikerek csökkenéséhez vezethet. Éppen ezért kulcsfontosságú, hogy a cégvezetők megismerjék az elosztott csapatok irányításának legjobb gyakorlatait és stratégiáit.

A kommunikációs akadályok leküzdésére irányuló stratégiák

A kommunikáció elengedhetetlen a távmunka során, de egyben az egyik legnagyobb kihívást is jelenti. Az elosztott csapatokban a kommunikációs akadályok közé tartozhatnak az időzónák közötti különbségek, a nyelvi és kulturális különbségek, valamint a non-verbális kommunikáció hiánya. Ezen akadályok leküzdésére a vezetők több stratégiát alkalmazhatnak.

Számos digitális kommunikációs eszköz áll rendelkezésre, többek között az e-mail, az azonnali üzenetküldés, a videokonferencia és a projektmenedzsment szoftverek. Az egyes kommunikációs forgatókönyvekhez megfelelő eszköz kiválasztása segíthet a kommunikációs akadályok leküzdésében (PAUL, J. B. – BAKER, R. K., 2013).

Fontos, hogy világos kommunikációs protokollokat és irányelveket dolgozzunk ki arra vonatkozóan, hogy a csapattagok hogyan és mikor kommunikáljanak egymással. Ez magába foglalhatja a válaszadási időre vonatkozó előírások meghatározását és a fontos információk közlésére vonatkozó eljárásrend kialakítását. Rendszeres ellenőrző megbeszélések beütemezése segít a csapattagoknak abban, hogy a cég által kijelölt irányt kövessék, és az esetlegesen felmerülő problémákkal foglalkozzanak. Ez történhet videokonferencia, azonnali üzenetküldés vagy e-mail segítségével.

Az aktív hallgatás ösztönzése elősegíti a másik fél mondanivalójának figyelését, kérdésekkel pedig tisztázni lehet a félreértéseket. Ezen módszerek segíthetnek a kommunikáció javításában és a félreértések kockázatának csökkentésében (PAUL, J. B. – BAKER, R. K., 2013).

A csapattagok közötti személyes kapcsolatok kiépítése támogatja a bizalom és a bajtársiasság kialakítását, ami javíthatja a kommunikációt is. Ez történhet virtuális csapatépítő tevékenységek, társas események vagy rendszeres ellenőrző találkozók révén.

A vizuális segédeszközök, például diagramok vagy táblázatok hasznosak lehetnek az összetett információk közlésében, különösen akkor, ha a nyelvi különbségek akadályt jelentenek (ZADEH, S. S. – PAL, S. 2017).

Stratégiák a kulturális sokszínűség kezelésére

A kulturális sokszínűség kezelése az elosztott csapatokban alapvető fontosságú az együttműködés, a kommunikáció és a termelékenység előmozdítása érdekében. A kulturális sokszínűség a csapattagok közötti nyelvi, hitbeli, értékbeli és viselkedésbeli különbségekre utal (POWELL, A. et al. 2004). A kulturális sokféleség hatékony kezelése érdekében a megosztott csapatokban számos stratégiát alkalmazhatnak a vezetők. Az inkluzív gondolkodásmód ösztönzése és a befogadás kultúrájának ápolása segít a tisztelet és a megértés kultúrájának előmozdításában. Ezt a sokszínűséggel kapcsolatos tudatosság előmozdításával, a kulturális különbségekről szóló képzésekkel és a megkülönböztetés elleni egyértelmű irányelvek kialakításával lehet elérni.

A hatékony kommunikáció kulcsfontosságú a kulturális sokféleség kezelésében. Ez magába foglalja a nyelvi akadályok ismeretét és szükség esetén a nyelvi támogatást, valamint annak biztosítását, hogy a kommunikációs eszközök és platformok a csapat minden tagja számára hozzáférhetőek legyenek (SHACHAF, P. 2008).

Egymás kultúrájának jobb megismerése (például virtuális csapatépítő tréningekkel) segíthet a kulturális megértés és elfogadás előmozdításában és a csapattagok közötti erősebb kapcsolatok kiépítésében.

A csapattagok számára egyértelmű célok és elvárások meghatározása segíthet abban, hogy mindenki ugyanazokért az eredményekért dolgozzon, függetlenül a kulturális különbségektől.

A sokszínű csapatokban konfliktusok merülhetnek fel, különösen akkor, ha a kulturális különbségek előtérbe kerülnek (ZADEH, S.–PAL, S. 2017). A vezetőknek fel kell készülniük a konfliktusok proaktív kezelésére, helyet és lehetőséget biztosítva a megbeszélésekhez és a különböző nézőpontok ütköztetésének.

A kulturális tréningek biztosítása segíthet a csapattagoknak abban, hogy mélyebben megértsék egymás kultúráját és viselkedését. Ez javíthatja a kommunikációt, csökkentheti a félreértéseket, és elősegítheti a kulturális érzékenységet (SHACHAF, P. 2008).

A kutatás módszertani háttere

Kutatásunk során a kvalitatív módszertani eszközrendszert használtuk: mélyinterjúkat készítettünk a szabad piacon tevékenykedő vállalkozások körében. A kutatáshoz a maximális szórású mintavételt választottuk. A maximális variációs mintavétel olyan résztvevők kiválasztását jelenti, akik a kutatási kérdések szempontjából releváns tapasztalatokkal rendelkeznek, a piaci tevékenységek széles skáláját képviselik különböző iparágakból vagy földrajzi helyekről.

Összesen 50 résztvevővel készítettünk mélyinterjúkat, 35 munkavállalóval és 15 cégvezetővel.

A mélyinterjúk lefolytatásához félig strukturált interjútematikát dolgoztunk ki, amely nyílt végű kérdéseket tartalmazott annak érdekében, hogy részletes információkat nyerjünk a résztvevőknek a kutatási kérdéssel kapcsolatos tapasztalatairól és perspektíváiról. A tematika az elosztott csapatokkal való munka előnyeivel és hátrányaival, a kommunikációval, az együttműködéssel, az alkalmazott technológiákkal és a kulturális sokféleséggel kapcsolatos kérdéseket tartalmazott. A mélyinterjúk 2022. március és október között készültek.

Kutatási eredmények

Kutatási eredményeink jól visszatükrözték a nemzetközi szakirodalomból részben már ismert eredményeket. Eredményeink a munkavállalók szempontjából azt mutatják, hogy az elosztott csapatokkal való munka nagyszerű tapasztalatszerzési lehetőséget jelent a dolgozók számára. A távmunka egyik nagy előnye, hogy nagyobb rugalmasságot biztosít a munkaidő-beosztásban és a munkavégzés helyében. További nagy előnye, hogy a készségek és perspektívák széles skáláját biztosítja a dolgozók számára. A munkavállalók szerint az elosztott csapatokban folyó munka nagy önfegyelmet és időgazdálkodási készséget igényel. Előnye, hogy bárhonnán dolgozhatnak a munkavállalók, jobb a munka és a magánélet egyensúlya, hátránya viszont, hogy nehezebb a kommunikáció és az együttműködés a különböző időzónákban lévő csapattagokkal. A távmunka egyik legnagyobb kihívása, hogy nagyon nehéz kapcsolatot és bizalmat kiépíteni a fizikailag egymástól távol lévő dolgozók között.

A munkaadók tapasztalatai szerint az elosztott csapatokkal való munka nagy kihívás, de egyúttal kifizető is. Kulcskérdés a mindennapi munkában a megfelelő kommunikáció. Fontos, hogy világos irányelvek és elvárások legyenek a kommunikációban, így mindenki számára világos less a cégvezetés által kijelölt és követendő út. A rendszeres videohívások és az olyan üzenetküldő platformok, mint a Slack használata a leghatékonyabb kommunikációs stratégiák az elosztott csapatok számára.

A cégvezetők a feladatok és határidők nyomon követésére olyan projektmenedzsment eszközöket használnak, mint az Asana és a Trello. Ezek segítenek abban, hogy az infor-

mációkat egyértelműen kommunikálják, illetve mindenki tisztában legyen azzal, mit és mikor kell elvégezni.

A menedzserek kiemelték, hogy távmunka esetén nehezebb kialakítani a csapat identitását és kultúráját. Sikeresen vehetjük ezt az akadályt, ha fejlesztjük a cégen belüli bizalom és együttműködés kultúráját. Egyes vállalatok agilis módszertanokat használnak az együttműködés és a csapatmunka irányítására. Ennek keretében rendszeres megbeszéléseket és visszatekintéseket szerveznek, illetve egyértelmű eljárásrendet alkalmaznak a feladatok kiosztására és az előrehaladás nyomon követésére. Ez egyúttal biztosítja, hogy mindenki ugyanazért a célért dolgozzon és számonkérhető legyen.

Egyes cégvezetők kiemelték a Zoom és a Google Meet használatának kérdését a megbeszéléseken és az együttműködésben. Fontos biztosítani, hogy mindenki hozzáférjen ezekhez az eszközökhöz és tudja, hogyan kell hatékonyan használni őket. A vállalatok gyakran olyan felhőalapú tároló- és projektmenedzsment-eszközöket használnak, mint a Google Drive és az Asana, így mindenki hozzáfér ugyanazokhoz az információkhoz és erőforrásokhoz.

Összefoglalás

Az innovatív digitális menedzsmentben az elosztott csapatok irányítása jelentős előnyökkel jár, ezek között említhető a termelékenység növekedése, a tehetségek szélesebb köréhez való hozzáférés és a költségmegtakarítás. Ugyanakkor olyan kihívásokkal is jár, mint a kommunikációs akadályok, a kulturális sokszínűség okozta problémák és a fizikai interakció hiánya.

A befogadás és a tisztelet kultúrájának ápolása ösztönzi a csapattagokat a sokszínűség elfogadására és a különböző nézőpontok megbecsülésére. Egyértelmű kommunikációs és viselkedési irányelvek felállításával mindenki úgy érezheti, hogy tisztelik és bevonják a közösségi életbe. A dolgozók képzése hozzájárulhat ahhoz, hogy megértsék és értékeljék a különböző kultúrákat. Ez magában foglalhat kulturális érzékenységi képzést, nyelvtanfolyamokat vagy kulturális csereprogramokat. Egyértelmű kommunikációs csatornák létrehozásával mindenki hozzáférhet ugyanazokhoz az információkhoz és erőforrásokhoz, függetlenül a tartózkodási helyétől vagy kulturális háttérétől. A nyílt kommunikáció támogatása bátorítja a csapattagokat arra, hogy kérdéseket tegyenek fel és tisztázzák a félreértéseket, különösen akkor, ha kulturális határokat átlépve dolgoznak. A rendszeres visszajelzési mechanizmusokkal biztosíthatja a cég vezetése, hogy mindenki tájékozott legyen és úgy érezze, hogy bevonják a cégen belüli folyamatokba. A cégen belüli bizalom- és kapcsolatépítés ösztönzi a csapattagokat arra, hogy személyes kapcsolatokat építsenek ki egymással, még akkor is, ha fizikailag nem tartózkodnak együtt. Ez magában foglalhat virtuális csapatépítő tevékenységeket vagy közösségi eseményeket. A kulturális különbségek elfogadásával a menedzsment elismeri a különböző kultúrákból származó csapattagok egyedi nézőpontjait. Ehhez sikeresen járulhat hozzá, ha a cég menedzsmentje bátorítja a csapattagokat kulturális hagyományaik és szokásaik megosztására.

Összességében az innovatív digitális menedzsmentben a térben elosztott csapatok irányítása proaktív megközelítést igényel a kommunikáció, a kulturális tudatosság és a kapcsolatépítés terén. A hatékony stratégiák és legjobb gyakorlatok alkalmazásával a szervezetek élvezhetik az elosztott csapatok előnyeit, miközben minimalizálhatják a kihívásokat, és produktív és befogadó munkakörnyezetet teremthetnek.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az NKFIH K128717 számú „Progresszív városföldrajz – A városverseny meghatározó tényezői Magyarországon” projekt támogatásával készült.

MAMMADOVA ZHALA

BGE Vállalkozás- és Gazdálkodástudományi Doktori Iskola, Budapest
mammadovajala2033@gmail.com

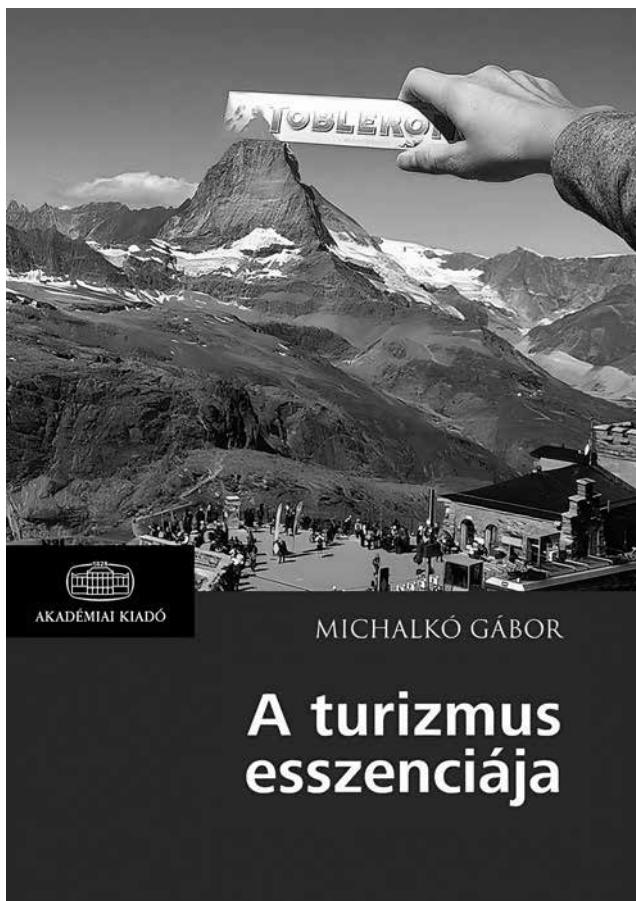
EGEDY TAMÁS

BGE KVIK Turizmus Tanszék, Budapest
CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest
egedy.tamas@uni-bge.hu

IRODALOM

- CAIRNCROSS, F. 2001: The death of distance: How the communications revolution is changing our lives. – Harvard Business Press.
- COHEN, G. – NIJKAMP, P. – VAN MONTFORT, K. 2004: Modelling ICT perceptions and views of urban front liners. – *Urban Studies* 41. 13. pp. 2647–2667.
- DABBISH, L. – KRAUT, R. 2013: Email overload at work: An analysis of factors associated with email strain. – *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*. pp. 693–702.
- DUARTE, D. L. – SNYDER, N. T. – FRYER, J. W. 2017: The role of communication in virtual team effectiveness. – *Journal of Business and Psychology* 326. pp. 749–771.
- FURST, S. A. – REEVES, M. – ROSEN, B. – BLACKBURN, R. S. 2004: Managing the life cycle of virtual teams. – *Academy of Management Executive* 182. pp. 6–20.
- GAJENDRAN, R. S. – HARRISON, D. A. 2007: The good, the bad, and the unknown about telecommuting: Meta-analysis of psychological mediators and individual consequences. – *Journal of Applied Psychology* 926. pp. 1524–1541.
- GEENHUIZEN, VAN M. S. – NIJKAMP, P. 2007: Telecommunications and the reconstruction of regional comparative advantage. – *Environment and Planning A* 20. pp. 1311–1321.
- GILLESPIE, A. – WILLIAMS, H. 1988: Telecommunications and the reconstruction of regional comparative advantage. *Environment and Planning A*, 20. 1311–1321.
- GRAHAM, S. 1998: The end of geography or the explosion of place? Conceptualizing space, place and information technology. – *Progress in Human Geography* 22. pp. 165–185.
- IAMMARINO, S. – MCCANN, P. 2013: Multinationals and economic geography: location and technology, innovation. – Edward Elgar, Cheltenham, UK.
- JAKOBI, Á. 2013: Space and virtuality: New characteristics of inequalities in the information society and economy. – *Review of Applied Socio-Economic Research* 5. pp. 4–14.
- LENGYEL, B. – VARGA, A. – SÁGVÁRI, B. – JAKOBI, Á. 2013: Distance dead or alive Online Social Networks from a geography perspective. – OSON Research Lab, Budapest. https://www.ibs-b.hu/data/downloads/2015/09/10/OSON_WP2_iWiWdistance.pdf
- MAZNEVSKI, M. L. – CHUDOBA, K. M. 2000: Bridging space over time: Global virtual team dynamics and effectiveness. – *Organization Science* 115. pp. 473–492.
- NADERI, I. – HOMAIFAR, A. – ROODPOSHI, F. R. 2015: The impact of virtual communication on team effectiveness: An empirical study. – *Journal of Global Entrepreneurship Research* 51. pp. 1–11.
- OSHRI, I. – VAN FENEMA, P. C. – KOTLARSKY, J. 2008: Knowledge transfer in globally distributed teams: The role of transactive memory. – *Information Systems Journal*, 186, 593–616.
- PAUL, J. B. – BAKER, R. K. 2013: The impact of communication technologies on virtual team functioning. – *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice* 171. pp. 20–36.
- PHELPS, N.A. – OZAWA, T. 2003: Contrasts in agglomeration: proto-industrial, industrial and post-industrial forms compared. – *Progress in Human Geography* 27. 5. pp. 583–604.
- PORTUGALI, J. – MEYER, H. – STOLK, E. – TAN, E. 2012: Complexity theories of cities have come of age: An overview with implications to urban planning and design. – Springer Science–Business Media.

- POWELL, A. – PICCOLI, G. – IVES, B. 2004: Virtual teams: A review of current literature and directions for future research. – ACM SIGMIS Database: The DATABASE for Advances in Information Systems 351. pp. 6–36.
- SASSEN, S. 2001: Impacts of information technologies on urban economic and politics. – International Journal of Urban and Regional Research 25. 2. pp. 411–418.
- SHACHAF, P. 2008: Cultural diversity and information and communication technology impacts on global virtual teams: An exploratory study. – Information & Management 452. pp. 131–142.
- TRANOS, E. – NIJKAMP, P. 2013: The death of distance revisited: Cyber–place, physical and relational proximities. – Journal of Regional Science 53.
- ZADEH, S. – PAL, S. 2017: How to manage virtual teams: Key factors that impact upon team cohesion. – Telematics and Informatics 348. pp. 1652–1664.

MICHALKÓ GÁBOR:
A turizmus esszenciája
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2023, 104 p.

„A turizmus esszenciája” című kiadvány azoknak a folyamatoknak és jelenségeknek az összefüggéseit kívánja az olvasóközönség elé tárni, amelyek a turizmusipar másfél-százados fejlődéstörténetének legújabb szakasza, a totális turizmus kialakulásához vezettek. A szerkesztésével, stílusával, dizájnjal, de leginkább mondanivalójával az akadémiai szféra és a praxis érintettjeit egyaránt megszólítani óhajtó könyv egyrészt elősegíti a korszerű ismeretek feldolgozását, másrészt képes a turizmus transzdiszciplináris értelmezésének megkedveltetésére.

A kiadvány 12 fejezetben 48 témakört tárgyal, amelyek kiegészítik, megújítják a jelenlegi ismereteket, továbbá terjedelmüknek köszönhetően lehetőséget teremtenek arra, hogy az olvasó tevélegesen is részt vegyen a tárgyaltak elmélyültebb feldolgozásában. A geográfus, turizmuskutató szerző saját készítésű fényképfelvételei egyszerre teszik hitelessé és élményszerűbbé a mondanivalót.

További információ: michgalko.gabor@csfk.org

IRODALOM

UZZOLI ANNAMÁRIA:

Helyek, terek, régiók a COVID-19-világjárvány árnyékában
– **Égészföldrajzi szemelvények**
Elmélet – Módszer – Gyakorlat, 75.
– CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest, 2022, 225 p.

Nagy érdeklődéssel vettem kézbe UZZOLI ANNAMÁRIA új könyvét, amely a COVID-19 járvány égészföldrajzi hatásait mutatja be. Egyrészt érdekelt, hogy lássam milyen témaköröket tart érdemesnek a vizsgálatra és milyen módszertant használ az égészföldrajz terén több évtizedes tapasztalattal rendelkező szerző. Másrészt pedig, hogy közel három évvel a járvány berobbanását követően – azaz amikor már lehetőség van egyfajta retrospektív megközelítésre (igaz a betegség még mindig itt van velünk) – milyen újfajta információkat és tapasztalatokat nyerhetünk ki a járvány területi elemzéséből.

A könyv olvasásakor egyszerre érezhetjük azt, hogy egy átfogó monográfiát tartunk a kezünkben (erre utal a főcím is, ami – vélhetően nem a véletlen okán – erősen rímel NEMES NAGY JÓZSEF *Terek, helyek, régiók* című, a regionális tudomány elméleti kérdéseit bemutató összefoglaló művének címére) és egyszerre azt, hogy az egyes fejezetei külön álló munkákként („szemelvényekként”) is megállják a helyüket. E kettőség egyszerre számít a mű egyik fő erősségének és kritikájának: egyrészt egymáshoz erősen kapcsolódó, ám külön-külön is kerek egészet alkotó anyagok ezek, másrészt viszont e kettőség okán értelemszerűen többször is előfordul az egyes fejezetek közötti tematikai átfedés.

Ami elsőre szembetűnik, hogy a könyv jól szerkesztett, olvasmányos, nyelvezete pedig megfelelően elegyíti a szakmai-tudományos és a köznapi szóhasználatot. Ez utóbbi annak is köszönhető, hogy ügyesen kezeli azt, hogy a COVID-19 járvány hatására számos – eredendően szakmai körökből származó – kifejezés (mint pl. a vakcináció, a pandémia, a diffúzió, vagy épp a többlethalalozás) terjedt el és vált a mindennapjaink részévé. A könyv jól adagolva, megfelelő kontextusban és az eredeti jelentésüknek megfelelően használja ezeket.

Emellett az illusztrációk, térképek igényesek és könnyen értelmezhetők, amelyek megfelelően alátámasztják az adott fejezet mondanivalóját.

De mit találunk, ha mélyebbre ásunk? Egy rendkívül alapos, széleskörű kutatómunkán (és a már említett többévtizednyi tapasztalaton) alapuló összegző művet. A rendkívül bőséges szakirodalom (az irodalomjegyzék 17 oldalon keresztül sorolja a több száz hivatkozott művet) sokszínű és mélyreható is egyben, ami a könyv szövegében is visszaköszön: egyrésztől alaposan vizsgálja a járvány égészföldrajzi hatásait, kitérve a releváns egészségghatások és egészségügyi következmények területiségének az elemzésére, másrészt viszont a felvillantott egyéb szakterületeken (pl. társadalomföldrajz, egészségpszichológia, regionális tudomány, epidemiológia) is otthonosan mozog a szerző. A fejezetek témája is kellőképpen sok oldalról járja körbe a koronavírus-járvány földrajzi sajátosságait: foglalkozik a járványterjedés globális összefüggéseivel, a 20. és 21. század járványainak vírusföldrajzi áttekintésével, a COVID-19 járvány kialakulásának földrajzi epidemiológiai elemzésével, a fertőzések és a halálozások területi mintázataival, a járványkezelés térbeliségével, a járvány egészségügyre gyakorolt területileg differenciált hatásaival stb. A sokszínűség az alkalmazott módszertanokban is tetten érhető: szakirodalmi elemzés, sajtófigyelés, tartalomelemzés, statisztikai adatelemzés egyaránt megtalálható a könyvben.

Erdemes ugyanakkor kiemelni, hogy a téma mélyreható feltárása miatt egyes fejezetek megközelítése néhol sematikus, leíró jelleget ölt; kiemelendők azok, amelyek a járványhullámok időbeli áttekintését és térbeli egyenlőtlenségeit mutatják be globális és európai (3. és 5. fejezet), valamint magyarországi szinten (a 6. és 7. fejezet több alfejezete). Ezzel bár a szerző azt

kockáztatja, hogy az egyszeri olvasó elveszhet a statisztikai adatok, térképek, időpontok és bevezetett intézkedések tengerében, ám egyben egy fontos célt is szolgál: a járványhelyzet átfogó, egységes módszertan alapján készült, ám területileg is részletezett leírása hiánypótló a hazai tudományos, szakpolitikai és közéleti szférában. Tekintettel arra, hogy Magyarországon sem a kormányzat (ideértve a járvánnyal kapcsolatos adatok közzétételében jelentkező számos hiányosságot, valamint a kapcsolódó kommunikáció töredezettségét), sem a tudományos közeg, sem pedig a média nem termelt ki eddig ennyire alapos, a járvány egészségét bemutató területi elemzést, így e mű fontos hivatkozási alappá válhat a közeljövőben. Külön kiemelendők – és fontos értéként kezelendők – a 7.3. fejezet járási és települési szintű elemzései (és térképei), amelyek különböző forrásokból származó adatokat dolgoznak fel értő módon.

De kiknek is szól ez a könyv? A művet elsősorban kutatóknak, valamint hallgatóknak ajánlom, akik egyaránt találhatnak benne alapos összefoglaló fejezeteket, valamint továbbgondolásra érdemes kérdéseket. Megkockázatom, hogy a könyv egy sokat hivatkozott alapmű lesz a téma iránt érdeklődők számára. Mivel az egészségföldrajz mellett más tudományterületeket is érint, a műnek fontos szerepe lehet a különböző tudományágak közötti kommunikáció erősítésében. A szakpolitika számára is fontos értéket rejteget a könyv: a poszt-COVID hatások, vagy egy esetleges új egészségügyi válsághelyzet kezelése során egyaránt támaszkodhatunk a könyv meglátásaira. Továbbá egyes fejezetek tudományos ismeretterjesztő formában is hasznosíthatók. Az érdeklődők a CSFK Földrajztudományi Intézetének honlapján is elérhetik és letölthetik a könyvet.

IGARI ANDRÁS

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

ALAPÍTVÁ: 1872

Tisztikar

Elnök: LÓCZY DÉNES egyetemi tanár

Tiszteletbeli elnök: PAPP-VÁRY ÁRPÁD ny. egyetemi tanár

Alelnökök: EGEDY TAMÁS tudományos főmunkatárs, egyetemi docens

NEMERKÉNYI ZSOMBOR tudományos munkatárs

Főtitkár: JENEY LÁSZLÓ szakosztályelnök, egyetemi docens

Titkár: SZIKSZAINÉ RÁCZ TÍMEA iskolai földrajztanár

Felügyelőbizottság: BOROS LAJOS, KUBA GÁBOR, MICHALKÓ GÁBOR

Választmány

AUBERT ANTAL szakosztályelnök, intézetigazgató	KUBASSEK JÁNOS Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója
BERNEK ÁGNES szakosztályelnök, főiskolai tanár	KUNOS GÁBOR szakosztályelnök, villamosmérnök
BUJDOSÓ ZOLTÁN főiskolai tanár	LENNER TIBOR osztályelnök, tszv. egyetemi docens
CSIZMADIA NORBERT szakosztályelnök	LERNER JÁNOS szakosztályelnök
DÁVID LÓRÁNT DÉNES osztályelnök, egyetemi tanár	M. CSÁSZÁR ZSUZSANNA osztályelnök, egyetemi docens
FRISANG ANDREA egyetemi docens	MÁJAI CSABA osztályelnök
FRISNYÁK SÁNDOR osztályelnök, ny. egyetemi tanár	MAKÁDI MARIANN szakosztályelnök, főiskolai docens
GERHARDTNÉ RUDLI ILONA ny. középiskolai tanár	MUCSI LÁSZLÓ osztályelnök, egyetemi docens
GÖNCZI SÁNDOR osztályelnök, főiskolai docens	NAGY BALÁZS egyetemi docens, a Földgömb főszerkesztője
GRUBER LÁSZLÓ középiskolai tanár	NAGY GYULA egyetemi adjunktus
GYENIZSE PÉTER egyetemi docens	PÁL VIKTOR egyetemi docens
GYÓRI RÓBERT egyetemi docens	PAP NORBERT osztályelnök, tszv. egyetemi tanár
GYURICZA LÁSZLÓ osztályelnök, egyetemi docens	RADICS ZSOLT egyetemi adjunktus
HEVESI ATTILA osztályelnök, ny. egyetemi tanár	SIMON GYÖRGY középiskolai tanár
HUSZTI ZSOLT osztályelnök, intézetigazgató	SUBA JÁNOS szakosztályelnök, térképész
KARANCSI ZOLTÁN tszv. egyetemi docens	SZŐLLŐSY LÁSZLÓ középiskolai tanár
KARÁTSON DÁVID szakosztályelnök, tszv. egyetemi tanár	SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI IRÉN osztályelnök, tudományos tanácsadó, egyetemi tanár
KISS EDIT ÉVA tudományos tanácsadó, egyetemi tanár	TEPERICS KÁROLY osztályelnök, egyetemi adjunktus
KLINGHAMMER ISTVÁN szakosztályelnök, akadémikus	TIMÁR JUDIT osztályelnök, tudományos főmunkatárs
KOPEK ANNAMÁRIA osztályelnök, osztályvezető	TÓTH ANTAL osztályelnök, főiskolai docens
KOVÁCS ZOLTÁN akadémikus, egyetemi tanár, IGU Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke	TÖMPE LÁSZLÓ szakosztályelnök, középiskolai tanár
	VÍZI ISTVÁN osztályelnök

A Közgyűlés által megválasztott tiszteleti tagok a Magyar Földrajzi Társaság
Választmányának örökös tagjai.

TARTALOM / CONTENTS

Értekezések / Studies

MCINTOSH-BUDAY ANDREA–KERÉNYI ATTILA: A COVID-19 világjárvány néhány gazdasági, társadalmi és környezeti következménye földrajzos szemmel / Some economic, social and environmental consequences of COVID-19 pandemic – in a geographical perspective	1
FEKETE DÁVID–KÉZAI PETRA KINGA–DÖMÖTÖR MIHÁLY: Merre tovább a vízszintszabályozás után? – Gazdaságfejlesztési lehetőségek a Szigetközben / What is the next step after water level regulation? – Economic development opportunities in the Szigetköz	24
BÓDI MÁTYÁS–KOVALCSIK TAMÁS: A Fidesz társadalmi bázisának változása 1998-2022 között / The change in the relationships between electoral support of Fidesz and socio-economic indicators between 1998-2022	40
VÖLGYI ROLAND: A toponímia múltja és jelene különös tekintettel Budapest VI. és XIII. kerületében / The past and present of toponymy especially in the 6th and 13th districts of Budapest	52
MAMMADOVA ZHALA–EGEDY TAMÁS: A földrajzi hely és az innovatív digitális megoldások szerepe a távmunka menedzselésében / The role of geographical location and innovative digital solutions in telework management	68
Könyvismertetés / Book review	
Uzzoli Annamária: Helyek, terek, régiók a COVID-19-világjárvány árnyékában – Egészségföldrajzi szemelvények – IGARI ANDRÁS	79

TÁMOGATÓINK

Kiadja a MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG
A Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia,
az Emberi Erőforrások Minisztériuma
és a Petőfi Kulturális Örökség támogatásával
A kiadásért felel: Jeney László
Tördelés és nyomdai előkészítés: Bonex Press Kft.
Borítóterv: Liszi János
Nyomdai kivitelezés: Heiling Media Kiadó Kft.
Telefon: (06-1) 231-4040
Készült 300 példányban
HU ISSN 0015-5411